

De
Reformatie

INSPIREREND KERK ZIJN

opbouw

Opinieblad voor de Nederlands Gereformeerde kerken

Stervenskunst

Driegeratiegesprek

Een andere uitvaart

Sterven overleven

Special

Omgaan met de dood

80
pagina's

Colofon

Deze special is een samenwerking van **Opbouw** en **De Reformatie**.

Kernredactie De Reformatie

Prof. dr. Ad de Bruijne (hoofdredacteur), drs. Heleen Sytsma - van Loo (eindredacteur), drs. Bas Luiten, drs. Janneke Burger-Niemeijer, dr. Hans Schaeffer

Brede redactie De Reformatie

Kernredactie plus prof. dr. Erik de Boer, prof. dr. Sander Griffioen, prof. dr. Gert Kwakkel, Jan Westert

Beeldredactie

Froukje van der Wal

Adres

redactie@dereformatie.nl
Fontanalaan 3, 5624 KN Eindhoven

Administratie

De Reformatie, postbus 89, 7730 AB Ommen
info@dereformatie.nl, tel. (0529) 43 88 99

Advertenties

(0529) 43 88 99, info@dereformatie.nl
Contracttarief op aanvraag

Abonnementen

€ 49,95 per jaar, studenten € 19,50, buitenland € 130,-

Redactie Opbouw

Ad de Boer, drs. Freddy Gerkema, Matthias Huijgen
MSc. (eindredacteur), drs. Pieter Kleingeld, Jordi Kooiman, Loes Wiebenga-Verrij (secre.), Ide Zinkstok

Adres

redactie@opbouwonline.nl
Troosterlaan 48, 3571 NN Utrecht

Administratie

N. Schenk, Droogoven 7, 3961 EW Wijk bij Duurstede,
(0343) 57 50 27, administratie@opbouwonline.nl

Abonnementen

€ 41,25 per jaar, studenten € 20,50, e-mail € 34,-
Zie verder de website.

Advertenties en instekers

Informatie en opdrachten: N. Postuma, (0341) 842 147
/ 06 13 995 905, adverteren@opbouwonline.nl

Persvereniging

Opbouw is een uitgave van de Persvereniging Opbouw.
Info: persvereniging@opbouwonline.nl

Oplage

8000 exemplaren

Advertenties special

N. Postuma (Opbouw)

Opmaak

Bredewold Grafisch Bedrijf, Wezep

Druk

Zalsman, Kampen

De Reformatie en Opbouw zijn op Daisy cd-rom verkrijgbaar bij de Chr. Blindenbibliotheek voor blinden en slechtzienden. Tel. (0341) 56 54 99.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgevers is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

Websites

www.dereformatie.nl
www.opbouwonline.nl

In leven en sterven

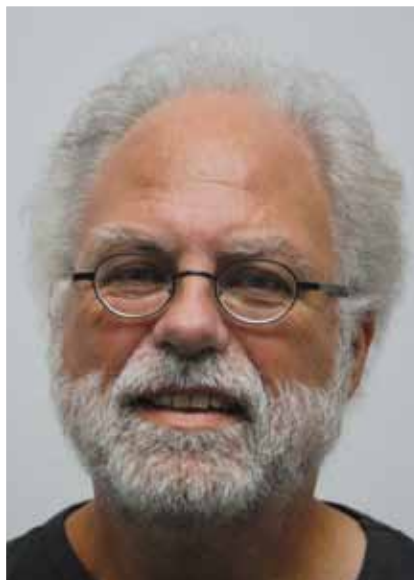
TEKST AD DE BOER EN AD DE BRUIJNE

We denken niet veel aan de dood. En we praten er nog minder over. Natuurlijk wel bij ernstige ziekte of het sterven van een geliefde. En als vrienden of bekenden iemand door de dood verliezen of als aan het eind van het jaar in de kerk de gestorven gemeentelieden bij name genoemd worden. Maar hoe vaak zijn we echt bezig met onze eigen dood? Of met wat daarna komt? Eigenlijk zouden we moeten vastleggen, waar onze kinderen heengaan, als wij samen bij een ongeluk omkomen, zeggen jonge ouders. Eigenlijk zouden we moeten afspreken welke liederen op onze begrafenis gezongen moeten worden, zeggen oudere echtparen. Maar hoe vaak komt het ervan?

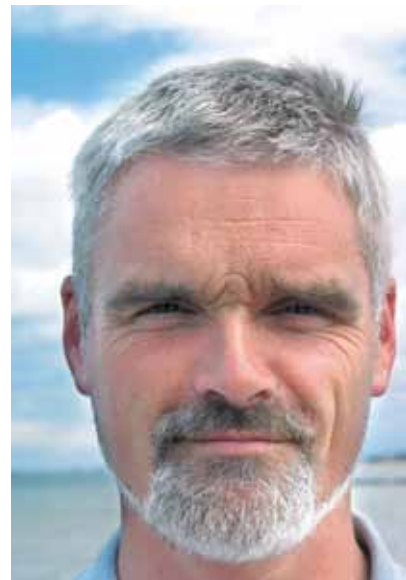
Vreemd toch? Want elk mens weet: eens zal ik sterven. Over veertig jaar of morgen, maar het gebeurt. En als de kerk haar kinderen doopt, benoemt ze het leven al als 'een voortdurend sterven' en bidt ze dat het gedoopte kind dit leven getrouwd zal verlaten 'om zonder verschrikken voor de rechterstoel van Christus te verschijnen'. Alle reden dus je daarop voor te bereiden. Dit themanummer over *Omgaan met de dood* wil daarbij helpen.

Het is een gezamenlijke uitgave van Opbouw en De Reformatie. In een tijd waarin de Nederlands Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt steeds meer oog voor elkaar krijgen, is het goed om samen de Bijbel te openen en samen Gods stem te verstaan over het sterven en het leven daarna. Om samen te luisteren naar hoe Gods kinderen hebben ervaren dat ze 'in leven en sterven' – ook in alle lijden, aanvechting, verdriet en eenzaamheid – het eigendom zijn van Jezus Christus (Zondag 1). En om ook in tal van praktische dingen rond sterven en begraven elkaar tot een hand en een voet te zijn.

Veel waarover we rond het thema *Omgaan met de dood* hadden kunnen schrijven, komt niet aan de orde, zelfs niet in tachtig pagina's. Niettemin is het een gevarieerd nummer geworden, dat zich behalve voor persoonlijke lezing ook leent voor gebruik in Bijbel- en gesprekskringen en in het pastoraat rond het sterven. We wensen dit themanummer in de handen van velen. En bidden dat God het gebruikt om in het stilstaan bij ons eigen sterven, dicht bij Hem te komen.

/// Ad de Boer.

/// Prof. dr. Ad de Bruijne.

In dit nummer

4

Drie generaties over de
dood
Rouwen duurt vijf jaar

20

Als de laatste bazuin
verzamelen blaast

30

Het koninkrijk
dat is en komt

49

De beste tien speelfilms
over de dood

68

Een uitvaart
kan ook anders

72

'Ik maak mijn
reispapieren klaar'

En verder

9	Lichtsignalen op een lange weg	44	Drieluik over leven en dood
14	Onze lieve doden zijn bij de Heer thuis	52	Voltooid leven of nieuw begin?
19	Gedicht: Schuilen	57	Column: Contact met de doden (?)
24	Als de dood dichtbij komt	58	Huiselijk sterven in een hospice
29	Er is een dag...	60	Laatste woorden in een missionaire context
38	De kunst van het 'wel' sterven	64	De dominee en de uitvaart
40	Het sterven overleven	72	'Ik maak mijn reispapieren klaar'
43	Gedicht: Grensovergangen	76	Boeken voor donkere dagen
		79	Erfrecht en ergernis

Drie generaties uit één familie over verlies, loslaten en verder leven

Rouwen duurt vijf jaar

TEKST WIM HOUTMAN /// BEELD JACO KLAMER

Niets wees erop dat het zo snel zou gaan. Hans Vrijmoeth uit Zwolle was zeventig toen hij overleed, op 15 februari 1997. Hij had nooit wat. Die kerstvakantie was hij nog druk aan het verbouwen geweest bij zijn dochter. Maar hij hoestte en voelde zich moe; toch maar eens naar de dokter. Een penicillinekuur hielp niet. Begin januari volgde de diagnose: kanker had een nier, de lever en de longen aangetast. Niet meer te behandelen. Vijf weken later overleed hij. Zijn vrouw Maria bleef alleen achter. Alle zes kinderen waren de deur al uit.

Datzelfde jaar nog werd zijn schoonzoon Henk Lenstra uit Houten – veertig jaar – ernstig ziek. Een tumor in de hersenen. Drie, hooguit vier jaar had hij nog te leven, zeiden de artsen. Het werden er tien – lange perioden waarin het goed ging, afgewisseld met bestralingen en chemokuren. In maart 2007 een operatie en daarna was er goed nieuws: het was gelukt de tumor bijna in z'n geheel weg te halen. Een week later sloeg de boodschap om: de overgebleven cellen waren zeer agressief. Op 21 juli van dat jaar overleed hij. Zijn vrouw Cary bleef achter met vier kinderen, de jongste zestien jaar.

'Ze zeggen: rouwen duurt vijf jaar. Dat is geen onzin. Je kunt allerlei dingen niet meer. Eten koken, meer dan één ding tegelijk doen, je concentreren. Voordat ik weer een beetje plezier in dingen kreeg... dat heeft het zeker vijf jaar geduurd', zegt Maria Vrijmoeth, die dertien jaar geleden haar man verloor.

'Vóór de laatste operatie heeft Henk ziekenzalving ontvangen. Dat gaf hem z'n diepe vrede. Hij moest daarna revalideren; dat was zwaar. Hij ging aftakelen, raakte functies kwijt, hij kon op het laatst niets meer. Maar hij heeft geen moment van opstandigheid meer gehad', vertelt Cary Lenstra, die drie jaar geleden haar man verloor en dertien jaar geleden haar vader.

'Ik ben na een jaar ingestort. Al die tien jaar had ik steeds weer hoop opgebouwd en dan kwam er weer een klap. Ik was boos op God en jaloers, dat papa bij Hem was en niet meer bij mij', vertelt Saskia Smienk, die op haar twaalfde haar opa verloor en tien jaar later haar vader.

Zij trouwde vlak voor haar vader overleed. Hij wilde die dag nog zó graag meemaken. En dat is gebeurd. Nog net.

Hoe is het, als ziekte en dood in een familie toeslaan? Hoe leef je verder met verlies, met een lege plek? Wat betekenen je als familieleden voor elkaar? Hoe reageren mensen uit de kerk? Wat merk je in zulke dagen en jaren van God?

Daarover praten we met drie generaties van de familie Vrijmoeth/Lenstra uit Houten: Maria (75), Cary (52) en Saskia (26). De vierde generatie, Elise van acht maanden, komt er aan het eind ook even bij. Ze praat nog niet, maar ze lacht wel steeds. En dat is ook veel waard.

In de begrafenisdienst waren alle zestien kleinkinderen in het wit

Maria: 'Het was een overval. Mijn man was altijd zo gezond en actief. Toen zijn ziekte was vastgesteld was het binnen vijf weken afgelopen'.

Cary: 'Het was een donderslag bij heldere hemel. Hij hield wel wat toen hij bij ons aan het verbouwen was; het was ook zwaar werk. Ik vroeg hem of het wel ging, maar hij bukfelde door'.

Saskia: 'Ik had nooit het gevoel dat opa oud was. Hij was altijd actief en stoeide met ons. Het sloeg enorm in, dat hij zo ziek was. We gingen naar hem toe en daar lag hij alleen nog maar op de bank. Een wereld van verschil'.

Cary: 'Eind januari hebben we toen een familieweekend gehouden, met op zondagochtend een viering waar we met z'n allen afscheid hebben genomen. Dat was heel bijzonder. We zijn als kinderen heel verschillend; dat kwam daar ook naar voren. De een deed iets met muziek, de ander had een verhaal'.

Saskia: 'Voor ons als kinderen was

het heel heftig om stil te staan bij zijn afscheid. Verder heb ik dat weekend toch vooral genoten van de gezelligheid'.

Maria: 'In de begrafenisdienst hebben alle zestien kleinkinderen een kaarsje aangestoken. En ze waren allemaal in het wit. Dat wilde mijn man graag, vanuit de tekst "Wie overwint, zal bekleed worden met witte kleren", uit Openbaring'.

Drie jaar geleden

Anders dan bij Hans Vrijmoeth, ging bij zijn schoonzoon Henk Lenstra een lange ziekteperiode aan zijn overlijden vooraf.

Cary: 'In 1987 had hij een zware epileptische aanval gehad. Bij onderzoek bleek toen dat er "iets" in de hersenen zat. Hij bleef onder controle en het ging goed; eigenlijk waren we het vergeten. Maar na het overlijden van mijn vader kreeg hij last van uitvalsverschijnselen, trillingen, verlies van gevoel in z'n benen. Er werd een scan van zijn hoofd gemaakt. We

kregen niet het woord "tumor" te horen, maar wat er zat was groter geworden, zeiden ze, en moest worden weggehaald. "De operatie is riskant, het kan je dood worden", zei de neuroloog niet erg tactisch.

Kapot waren we ervan. Uit het ziekenhuis zijn we ergens gaan zitten langs de Lek en hebben we het bij God gebracht. 's Avonds hebben we vrienden gevraagd te komen en hebben we met elkaar gebeden. De volgende dag hoorden we dat de operatie al binnen een week gedaan kon worden, terwijl ze het eerst hadden gehad over een wachtlijst van een paar maanden. Dat zagen we als een bemoediging.

Bij die operatie werd zestig procent van de tumor verwijderd. Maar er bleven cellen achter: drie, hooguit vier jaar had hij nog te leven, was de prognose. Het werden er tien. Er waren wel steeds behandelingen nodig. Bestralingen na twee jaar, in 2006 chemotherapie, toen die operatie in maart 2007. Daarna zijn we nog naar Leuven geweest voor immuuntherapie,

/// Saskia Smienk en Maria Vrijmoeth: 'Ik heb ontdekt dat vreugde en verdriet naast elkaar mogen bestaan'.

wat toen in de experimentele fase was. Het hielp niet meer. Toen moesten we het echt opgeven.

En toen was er nog maar één ding belangrijk: de bruiloft van Saskia op 16 mei. Daar wilde hij nog zo graag bij zijn'.

Saskia: 'Hij wilde me graag de kerk in leiden. We hebben veel geoefend, stapje voor stapje. Maar dat ging niet. Uiteindelijk kwam hij in z'n rolstoel de kerk in en ik liep naast hem'.

Cary: 'Hij was zó ziek. Het stortregende 's ochtends vroeg op de trouwdag. Maar daarna brak de zon door; hij knapte op en hij is er de hele dag gewoon bij geweest. Het toespraakje dat we samen hadden voorbereid, heeft hij helemaal zelf kunnen houden. Het was een wonder!'

Saskia: 'En het werd een geweldige dag, een uitbundig feest. Ik voelde me heel erg dankbaar. En ik heb heerlijk gedanst op het feest 's avonds, al kon hij daar niet meer bij zijn'.

Cary: 'Twee weken later hebben we met de hele familie rondom zijn bed afscheid genomen. "Laten we een toost uitbrengen op het nieuwe leven", zei ik – het leven na de dood. Hij zou het beter krijgen. En hij dronk wat bier, met een rietje'.

Saskia: 'Eigenlijk was het te moeilijk om te doen. Maar ook zo mooi'.

Cary: 'Daarna heeft hij toch nog zes weken geleefd. Hij had een ziek

hoofd op een kerngezond lijf; dat gaf het niet op. Maar praten ging op het laatst niet meer. Dat vond ik moeilijk. Wat gaat er nu in je om, dacht ik dan'.

Ziekenzalving

Allebei, Hans en Henk, vroegen ze tegen het eind van hun ziekteperiode om ziekenzalving. Cary: 'Omdat we geloofden dat God een wonder kon doen. En dat Hij, wanneer je bidt, gaat geven, hoe dan ook. En we deden het ook gewoon omdat het in de Bijbel staat, in Jacobus'.

En allebei, Maria en Cary, vertellen ze over een bijzonder beeld dat ze kregen bij de ziekenzalving. Cary: 'Henk zag een toneel, waar het doek opging voor een nieuw bedrijf. Onze hoop was natuurlijk dat dat in dit leven, op aarde zou zijn. Maar het betekende dus zijn nieuwe leven bij God. Precies drie jaar na die ziekenzalving is Elise, mijn kleindochter, geboren. En daarmee is ook weer een nieuw bedrijf begonnen. Toch een stukje van Henk dat weer doorgaat'.

Bij Maria was het een droom in de nacht na de ziekenzalving. 'Eigenlijk wachtte ik op een wonder. Maar ik droomde dat ik aan een rivier stond, en aan de overkant stonden onze ouders, van mijn man en van mij. Ze zwaaiden en wenkten: "Kom over, Hans, je hoort nu bij ons!" Dat

was voor mij een teken om hem los te laten. Dat gaf toch rust: God had me gehoord, al ging het anders dan ik wilde'.

Na het overlijden

Cary: 'Je stapt het duister in. Ik had het gevoel dat ik een groot stuk van mezelf was kwijtgeraakt. Ik wist soms niet meer waar ik was, ik vergat van alles. Na driekwart jaar vond ik mezelf weer wat terug. De zomer kwam eraan en ik kon weer nadenken over de vakantie. Dat moest ook wel voor de kinderen. En eind vorig jaar begon er weer een nieuwe fase. De kinderen zijn inmiddels alle vier de deur uit. Nu leef ik dus echt alleen in huis. Dat ben ik nog steeds aan het leren'.

Saskia: 'Ik zat in de brugklas toen papa ziek werd. Ik had een sterk zorggevoel, ik heb altijd veel geholpen thuis. Toen hij overleed, had ik niemand meer om voor te zorgen. Ja, mezelf, maar dat vond ik moeilijk. Na een tijdje heeft God mijn boosheid toch weggenomen en me rust en vrede gegeven; dat kwam echt niet van mezelf. Hij hielp me papa los te laten. Wat mij heeft geholpen was de ontdekking dat verdriet en vreugde naast elkaar mogen bestaan. Het hele leven hoeft niet grijs te worden; er mag zwart en wit zijn. Dat was voor mij echt een ommekeer. Ik kreeg weer zin in dingen; ik kreeg ruimte

Als je rouwt ben je een moeilijk mens om mee om te gaan

/// Maria Vrijmoeth en Cary Lenstra: 'Mensen denken al gauw dat ze iets opbeurends moeten zeggen'.

voor mezelf om aan zwanger worden te denken; dat had ik eerst helemaal niet. En als het verdriet toch weer opkwam, was het ook goed'.

Maria: 'De rouwmomenten komen onverwacht. Je hebt echt een leuke dag gehad, je komt thuis en dan is het weer helemaal mis. Of bij een bepaald lied in de kerk ben je ineens in tranen'.

Cary: 'O ja, dat heb ik ook nog'.

Maria: 'Het duurt lang voor dat wegblijft, voor je ertegen kunt. Maar na een poos is het net of je weer een stukje jonger wordt'.

Saskia: 'Het was de eerste zaterdag van de zomervakantie toen mijn vader overleed. Dat weekend voel ik elk jaar weer. Het is alsof je lichaam heeft opgeslagen wat er toen is gebeurd'.

Cary: 'Het is heel zintuiglijk inderdaad. In een bepaalde tijd van het jaar valt het licht op een bepaalde manier in de kamer. En dan zie ik weer het bed van Henk in de kamer, in dat licht'.

De omgeving

Maria: 'Je krijgt veel meer behoefte aan contacten met anderen. Want het wezenlijke contact met je man mis je'.

Cary: 'Mensen kunnen wel eens onbeholpen reageren. Na anderhalve maand vragen: "Gaat het alweer een beetje?" Maar ik neem het niemand

kwalijk. Ik heb gelukkig wel vrienden en vriendinnen die trouw zijn. Die niet op jou wachten ("Je mag altijd komen hoor, als je behoefte hebt"), maar die zelf jou bellen. Want als je rouwt kun je geen initiatief nemen.

Er was een vriend die voorstelde als afleiding een keer een avondje naar het theater te gaan. Leuk idee! Maar de dag ervoor kreeg ik het spaans benauwd: "Ik wil dit helemaal niet! Ik wil met Henk!" En ik heb hem afgebeld. Gelukkig begreep hij het. Als je rouwt ben je ook een moeilijk mens om mee om te gaan'.

Saskia: 'Wat ook lastig is voor mensen, is dat rouw in fasen verloopt. Het is niet zo dat het na een tijd weer beter gaat, en dat het dan steeds beter wordt. Je zakt soms ook weer helemaal terug'.

Maria: 'Het is moeilijk voor een ander om verdriet te zien, erbij te zijn, zonder iets te willen oplossen. Mensen denken al gauw dat ze iets opbeurends moeten zeggen. Dat kan niet iedereen en dat hoeft ook niet. Als ze er maar zijn en willen luisteren'.

De generaties

Ze vertellen alle drie hoe ze elkaar, door de generaties heen, hebben kunnen steunen. Op verschillende momenten kon de een er voor de

ander zijn.

Cary: 'Het overlijden van mijn vader ging zo snel. Het accepteren duurde daarna nog lang. Ik vond het zó oneerlijk. Het was mooi om de rust bij mijn moeder te zien, hoe zij het wel accepteerde. Dat hielp'.

Saskia: 'En mama heeft mij weer geholpen. De eerste tijd was ik veel bij haar en toen ik het later moeilijk kreeg, was zij weer sterker'.

Maria: 'Henk heeft in zijn ziekteperiode wel eens gezegd dat hij zoveel aan mijn man had gehad: hoe die ermee omging toen hij met ziekte en dood werd geconfronteerd. "Dat is mijn voorbeeld", zei hij'.

Saskia: 'Zo is papa voor ons als kinderen ook een enorm voorbeeld: zijn immense vertrouwen op God'.

Maria: 'Toen mijn man was overleden en thuis opgebaard lag, zei mijn kleindochter van vijf jaar: ik wil opa een kusje geven! Ik zei: dat mag wel, maar het is niet fijn hoor, opa voelt koud en stijf aan. Nou, dat gaf niet. Even later kwam ze terug: ik heb opa drie kusjes gegeven! Maar haar broer van negen wilde opa niet eens zien. Dat was ook goed'.

Wim Houtman is lid van de NGK Ede en redacteur bij het Nederlands Dagblad.

De Bijbel lezen, uit de Bijbel leren en vanuit de Bijbel leven. Daar draait het om bij de Bijbelstudiebond. Om een gereformeerd geluid te laten horen aan betrokken christenen in de vorm van bijbelstudiematerialen en bijeenkomsten.

In het blad **WegWijs** wordt iedere twee maanden een bepaald thema belicht.

Op de **website** wordt een overzicht gegeven van de activiteiten en publicaties van de Bond, en kunnen de **Gemeenteschetsen** worden gedownload.

De **Bijbelstudie-uitgaven** zijn uitermate geschikt voor de gezamenlijke bijbelstudie.

En in het **Werkcongres** en de **Bijbelstudiedag** krijgt de doelstelling: het gereformeerd geluid te laten horen, heel letterlijk vorm en inhoud.

Werkcongres 2010

Zaterdag 6 november | Zwolle

www.bijbelstudiebond.nl

Shada wil de Bijbel lezen

Shada Nléndez woont in Chiapaz (Mexico). Nog niet zo lang geleden is ze christen geworden. Maar ze kan zelf de Bijbel niet lezen, want er bestaat geen bijbel in het Tojolabal.

Ze spreekt redelijk Spaans, maar de Bijbel in die taal is toch te moeilijk. Net als 55.000 andere Tojolabal-indianen zou ze graag de Bijbel willen lezen in de taal van haar hart.

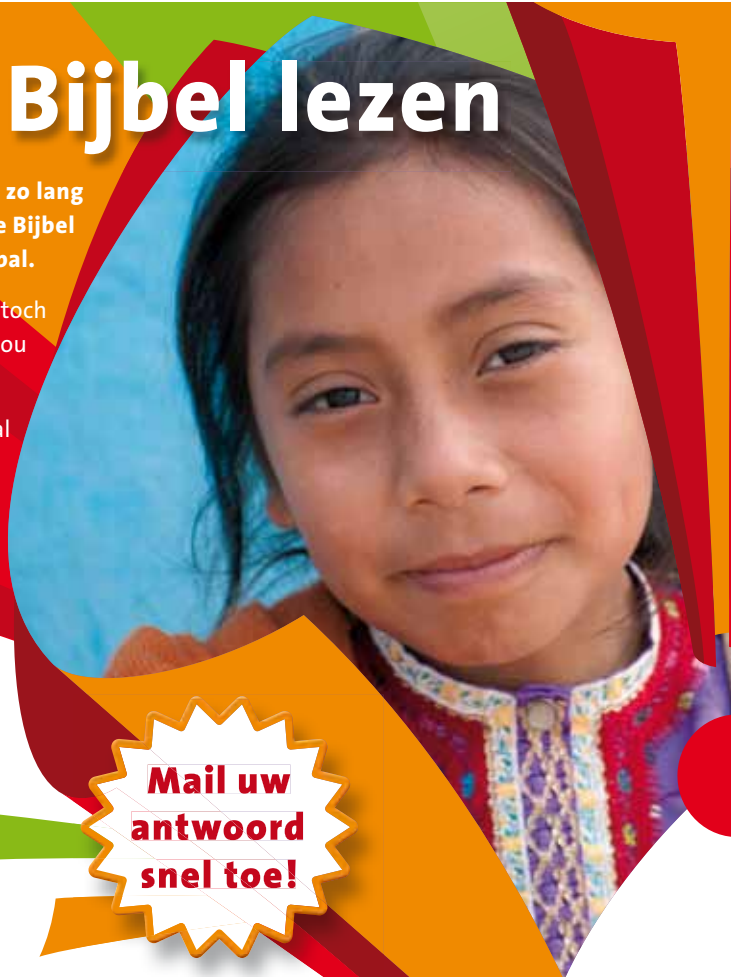
Het Nederlands Bijbelgenootschap steunt het Tojolabal vertaalproject in Mexico. Helpt u mee?

Ts' akatal ja wenlexi

Kijk voor de betekenis van dit zinnetje in het Tojolabal op www.bijbelgenootschap.nl. Mail uw vertaling vóór 30 november naar communicatie@bijbelgenootschap.nl en maak kans op één van de 10 mooie uitgaven 'Blik op de Bijbel'.

nederlands **bijbel**genootschap

**Mail uw
antwoord
snel toe!**

Lichtsignalen op een lange weg

TEKST MELLE OOSTERHUIS

Ook het Oude Testament is evangelie. Het gaat over God die reddend omziet naar een verloren wereld. Dat is tegelijk een wereld, waarin de dood oppermachtig is. Daardoor is de weg van Gods kinderen in heel het Oude Testament een strijd op leven en dood.

Het treurige refrein in al de geslachtsregisters markeert de weg van alle vlees. Iemand bereikt de huwbare leeftijd, hij verwekt zonen en dochters. Daarna leeft hij nog zo en zoveel jaar en hij sterft.

Geen sterven gelijk

Direct na de zondeval doet de dood haar intrede in de wereld. En het eerste sterfgeval is ook gelijk een moordzaak, broedermoord (Gen. 4:8). Het laat direct al zien, dat er verschil is tussen sterven en sterven. Mensen komen heel verschillend aan hun eind. De één wordt van het leven beroofd, de ander blaast in vrede de laatste adem uit. Prediker klaagt over het feit, dat alle mensen eenzelfde lot treft. Ze belanden allen in het dodenrijk, waar de banden met het leven onder de zon zijn doorgesneden (Pred. 9:3). Toch is het ene sterven het andere niet.

Het Oude Testament spreekt zich ook uit over het verschillende lot van de ene gestorvene en dat van de andere. Asaf is het zich bewust

/// Het eerste sterfgeval is een broedermoord. Kaïn slaat Abel dood (Titian, 1488/90-1576).

/// Uitzonderingen verwijzen naar de werkelijkheid van de Almachtige God. Hier: Elia vaart op in een vurige wagen (Giovanni Battista Piazzetta, 1682-1754)

geworden (Ps. 73:17). Voor de een is het leven een voortdurend sterven tot het graf erop volgt: 'U zet hen op een glibberig pad en stort hen in een diepe afgrond, ... wie ver van U blijven komen om!' (vs. 18 en 27). Voor de ander heeft sterven veel weg van thuiskomen: '... Ik weet mij altijd bij U, u houdt mij aan de hand en leidt mij volgens uw plan. Dan neemt u mij weg, met eer bekleed. 'Al bezwijkt mijn hart en vergaat mijn lichaam, de rots van mijn bestaan – al wat ik heb – is God, nu en altijd.' Toch is in alle gevallen het sterven pijnlijk. Niets om heldhaftig over te doen of het te verheerlijken. Het sterven werpt een schaduw over het leven. En het is onontkoombaar.

Uitzondering als teken!

Op een enkele uitzondering na. We lezen van Henoch bij wie de regelmaat van het refrein wordt doorbroken. 'Aan zijn leven kwam een einde, doordat God hem wegnam' (Gen. 5:24). We zijn getuige van Elia's heengaan. Voor onze ogen wordt hij in een stormwind meegevoerd naar de hemel (2 Kon. 2:11). Herhaaldelijk lezen we ook van het herleven van doden, kort nadat ze gestorven zijn. Elia wekt de zoon van de weduwe van Sarepta tot leven (1 Kon. 17:22) en Elisa de zoon van de Sunamitische vrouw (2 Kon. 4:35).

Wat zeggen die uitzonderingen? Ze weerspreken de regel. Ze verwijzen naar de werkelijkheid van de Al-

machtige God. Ze laten zien dat niet de dood, maar Hij het laatste woord heeft. In het Nieuwe Testament leren we, dat de dood de laatste vijand is. Maar al in het Oude Testament wordt duidelijk, dat deze vijand niet auto-noom is. Het is al duidelijk vanaf het uur dat de dood zijn intrede deed. Hij kwam niet op eigen gezag op het toneel. Hij kwam, tevoorschijn geroepen door Gods vloek.

Dat behoort tot het pijnlijke van de dood. Maar dat laat ook haar grenzen zien. De dood is onderworpen aan de heerschappij van de Almachtige. Dat mocht de sterveling in het Oude Testament bemoedigen. Het gaf hem perspectief. De dood stelt geen grenzen aan de Almachtige. Zomaar wordt hij verzwolgen in diens overwinning.

Daarom wordt het refrein van de Klaagliederen ineens onderbroken. Midden in oordeel en dood zingt de sterveling: 'Wij zijn nog in leven, Zijn ontferming kent geen grenzen!'

Ruimte voor emoties

Bij de pijn van de dood hoort rouw. Pijn verscheurt het hart van wie achterblijven. En daar maken ze in het Oude Testament geen geheim van. Het scheuren van het opperkleed en een veelheid van andere rouwgebruiken geeft daar in alle toonaarden uitdrukking aan. Het gaat om de expressie van al de tegenstrijdige emoties die Gods kinderen kennen,

als de dood in hun samenleven toeslaat. Verbijstering, verslagenheid en machteloosheid, onbegrip, ontroostbaarheid en wanhoop. Daar is ruimte voor.

Maar er zijn grenzen aan rouw. Ook in het Oude Testament behoorden Gods kinderen zich te onderscheiden van andere mensen, die geen hoop hebben (vergelijk 1 Tess. 4:13). Daarom mochten ze zich ook in hun rouwgebruiken niet laten gaan, zoals de omringende volkeren. Mozes houdt het volk Israël voor: 'Wanneer je een dode te betreuren hebt, scheer dan het haar aan je slapen niet weg en knip geen stukken uit je baard, kerf geen tekens in je lichaam en breng geen tatoeages aan' (Lev. 19:27, 28; vergelijk Deut. 14:1). Hij zinspeelt daar op rouwgebruiken bij de Kananieten. Het haar met z'n geheimzinnige groeikracht werd wel in de strijd geworpen tegen de dood en het aanbrengen van bloedige tekens in de huid had waarschijnlijk alles te maken met de pijn van het afscheid. Maar Israël mag leven in de wetenschap, dat de dood niet het laatste woord heeft. Daarom heeft ook de rouw en rouwverwerking niet het laatste woord.

De dag komt...

Het eerste en het laatste woord heeft God, die zijn kinderen troost en hen in het vooruitzicht stelt, dat er eenmaal een einde komt aan alle rouw. Jesaja kondigt aan wat met de komst van de Messias in vervulling gaat: 'De Geest van God, de HEER, rust op mij, want de HEER heeft mij gezalfd. Om aan armen het goede nieuws te brengen, heeft Hij mij gezonden, om aan verslagen harten hoop te bieden (...) om allen die treuren te troosten, om aan Sions treurenden te schenken een kroon in plaats van stof, vreugdeolie in plaats van een rouwgewaad, feestkledij in plaats van verslagenheid' (Jes. 61:3).

Zo kent het Oude Testament hetzelfde perspectief als het Nieuwe. De dag komt, dat God zelf al de tranen uit de ogen van de mensen zal wissen. Dan zal er geen dood meer zijn, geen rouw, geen jammerklacht, geen pijn, want wat eerst was, is dan voorbij (Openb. 7:17; 21:4).

Rustplaats

Bij de manier van omgaan met de dood die God aan Israël leert, hoort ook het begraven van de doden. Deels is dat te zien als een gewillig ondergaan van de smaad, die met de vloek gegeven is: 'Stof ben je, tot stof keer je weer terug.' Tegelijkertijd kent het Oude Testament het graf als een rustplaats, die in zekere zin een zegen is. De dichter van Psalm 16 kan getuigen van de hoop, die hij koestert bij de gedachte aan het graf: 'Daarom verheugt zich mijn hart en juicht mijn ziel, mijn lichaam voelt zich veilig en beschut. U levert mij niet over aan het dodenrijk en laat uw trouwe dienaar het graf niet zien' (vergelijk hierbij Hand. 2:31).

Omgekeerd is niet begraven worden een onderdeel van Gods vloek over de goddelozen.

Zo kondigt Jahweh aan Jeremia aan, dat Hij zijn volk zijn liefde, vriendschap en erbarmen gaat ontnemen, zodat klein en groot in het land zullen sterven. En van deze gestorvenen geldt: 'Zij zullen niet worden begraven en niemand zal om hen rouw dragen' (Jer. 16:6).

Dal van de vloek

Symbool van deze vloek is in het Oude Testament het dal Ben Hinnom, net buiten Jeruzalem. Jeremia heeft daarvan geprofeteerd dat het een executieterrein wordt, waar lijken onbegraven liggen (Jer. 7:33) en Jesaja vermeldt deze plaats als de keerzijde van het heilsperspectief van de nieuwe hemel en aarde dat hij verkondigt. Hij zegt van de onbegraven lijken, 'de worm die aan hen knaagt zal niet sterven, en het vuur waarin ze branden zal niet doven; ze worden verafschuwd door alles wat leeft' (Jes. 66:24).

Jezus zal later dit beeld gebruiken in de verkondiging van het eeuwige oordeel van God (Mat. 5:22, 29; 23:33). Het onbegraven liggen wordt daarin geassocieerd met eindeloos bij vol bewustzijn lijden onder de vloek (Mat. 13:42, 50).

Breuk

Er is perspectief en verwachting dat het graf niet het laatste woord heeft. Toch brengt volgens het Oude Testa-

ment het sterven een radicale breuk teweeg. Hierin verschilt Israëls geloof van de voorstellingen omtrent dood en dodenrijk bij de Egyptenaren en bij andere oud-oosterse volkeren.

Het dodenrijk geeft geen vervolg te zien van het leven op aarde onder andere condities. Verder is het een wereld waarmee geen contact mogelijk is, net zomin als vanuit het dodenrijk contact is met of zelfs maar bewustzijn van het land van de levenden. In die zin weten de doden niets (Pred. 9:5).

Niet zoeken

Aan Israël wordt ook nadrukkelijk verboden om die kloof te overbruggen door contact te zoeken met de geesten van doden. Wie betrapt werd op spiritistische praktijken moest worden gestenigd (Lev. 19:27). Daarbij gaat het er niet alleen om, dat Israël zich moet onderscheiden van de omringende volkeren. In contact treden met de dood en het dodenrijk, alsof het een verlengstuk van het leven is, is een belediging van de Schepper. Het getuigt ook van weinig respect voor zijn vloek over de zondeval.

Onrein

Voor een belangrijk deel kan hieruit ook verklaard worden, dat iemand die met een dode of met het graf in aanraking was gekomen onrein was. Hij moest zich door de priester, met speciaal daarvoor bereid reinigingswater, laten reinigen (Num. 19:11-13). Anders kon hij niet deelnemen aan de eredienst. Zou hij het toch doen, dan zou hij uit de gemeenschap van Israël gestoten moeten worden.

Dat de tent van God bij de mensen is en Hij bij hen zal worden, en dat de dood er dan ook niet langer zal zijn (Openb. 21:4) heeft wellicht ook hiermee te maken.

Doden zullen herleven

Het graf heeft ook in het Oude Testament niet het laatste woord. Het is een rustplaats die in zekere zin een belofte in zich bergt. Je leest in het Oude Testament niet alleen over de opwekking van doden, maar ook over terugkeer uit het graf. De HEER troost zijn door de vijand gedecimeerde volk met dat vooruitzicht. 'Jullie doden zullen herleven, de lijken opstaan.' Hij zelf beveelt de doden op

/// Het graf van de rechtvaardige bergt een geheim in zich. (Jaco Klamer)

te staan. 'Ontwaak, jullie daar in het stof, en jubel!' (Jes. 26:19). Uit ditzelfde hoofdstuk is ook duidelijk, dat het vooruitzicht van de opstanding uit de dood niet voor alle mensen geldt. In vers 14 is sprake van de vijanden van de HEER, tegen wie Hij is opgetreden, die Hij heeft vernietigd. Van hen wordt gezegd: 'De doden zullen niet herleven, schimmen niet opstaan'. Dit betekent niet dat de goddelozen na hun dood niet eenmaal voor Gods gericht zullen worden gedaagd. Zij zullen ontwaken om voor eeuwig te worden veracht en verafschuwd' (Dan. 12:2). Maar wie zou dat opstanding willen noemen.

Opstanding als geheim

Het graf van de rechtvaardige bergt een geheim in zich. Wat een verbijsterende ervaring voor die rouwstoet in de tijd van koning Joas, kort na de dood van de profeet Elisa, die wel de Jezus van het Oude Testament wordt genoemd. 'Het was het seizoen waarin elk jaar weer de Moabitische benden het land binnenvielen. Toen de plunders eraan kwamen, werd er juist iemand begraven. Snel wierpen ze de dode in Elisa's graf. Zodra hij in het graf in aanraking kwam met het gebeente van Elisa, kwam de dode weer tot leven en stond op' (2 Kon. 13:20,21). Het graf van de rechtvaardige bergt een geheim in zich: het is het geheim van het open graf van de Meerdere van Elisa, de kracht van de opstanding van Jezus Christus.

Dr. Melle Oosterhuis is predikant van de GKv Kampen-Zuid.

De C van Christelijk.

Heeft u het al gezien?

Het **nd**® is niet het Nederlands Dagblad in een nieuw jasje, **nd**® is een nieuw Nederlands dagblad.

Maar aan één ding zal niet worden getornd.

Dat is de kern.

Wij schrijven over de werkelijkheid met open ogen voor Gods Werkelijkheid.

We staan met beide benen in de wereld en zoeken onze weg bij Gods open boek.

Dat doen we al 65 jaar. En dat blijven we doen.

Wilt u meezoeken?

Neem dan een proefabonnement.

■ Drie weken ■ Zes euro

Ga naar nd.nl

nd®

DE KRANT MET DE C

Leven tussen sterven en opstanding

Onze lieve doden zijn bij de Heer thuis

TEKST: GERT VAN DEN BRINK

Sterven en dan? Die vraag heeft in de kerkgeschiedenis soms tot heftig debat geleid. Een boek van de paus geeft antwoord op die vraag. Waar het op aan komt, is het hebben van een relatie met de Opgestane Heer. Bij de dood wordt die relatie niet verbroken en gaan we dus bij Hem inwonen.

VOOR ALTIJD IN ONS HART
MIJN LIEVE MAMA,
DOCHTER, ZUS EN TANTE
GERDI VAN DE POL

☆ 17 - 7 - 1970
† 24 - 7 - 2004

VEILIG IN JEZUS' ARMEN
MIJN LIEVE BROERTJE,
KLEINZOON EN NEEFJE
DENNIS VAN DE POL

☆ 12 - 9 - 1998
† 24 - 7 - 2004

Wie sterft, neemt zijn intrek bij de Heer en is veilig in Jezus' armen. (foto Annerieke Berg)

Onder de titel *Over dood en eeuwig leven* schreef kardinaal Joseph Ratzinger, de huidige paus Benedictus XVI, een niet eenvoudig, maar belangwekkend boek, dat in 2009 in Nederlandse vertaling verscheen. Titel en inhoud roepen herinneringen op aan het boek *Sterven... en dan?* uit 1960 van ds. B. Telder, predikant van de GKv Breda, en aan vergelijkbare geschriften van ds. C. Vonk uit Schiedam in de jaren daarna. Hun publicaties waren mede aanleiding tot het schisma van 1967. Collega H. de Jong deed eerder de suggestie om aan de hand van Ratzingers boek het debat rond de opvatting van ds. Telder nog eens over te doen. Na lezing van *Over dood en eeuwig leven* is mijn conclusie dat het boek inderdaad een overvloed aan materiaal biedt om met Telder en Vonk in discussie te gaan.

Anti-Griekse rage

Ratzingers boek is voor deze discussie van belang, omdat hij het belangrijkste argument van ds. Telder om antwoord 57 van de Heidelbergse Catechismus te kritiseren omverhaalt, namelijk dat ons denken over het leven na dit leven bepaald zou zijn door Grieks, platonisch denken. Volgens Telder was de uitspraak van de H.C. dat onze ziel bij het sterven direct tot Christus wordt opgenomen, van dit Griekse denken een uiting. Ratzinger doet een dringende oproep om te stoppen met de 'rage' van het anti-Griekse denken. Hij kritiseert meer dan tien Duitstalige theologen, die van oordeel zijn dat we met de tegenstelling tussen een onsterfelijke ziel en een sterfelijk lichaam gevangen zijn geraakt in een Grieks, platonisch denken. Telder was dus bepaald niet de enige die zo dacht. Echt Bijbels denken, zo oordeelden deze theologen, ziet de mens als een volstreekte eenheid die als hij sterft, helemaal sterft, naar lichaam én ziel. Maar volgens Ratzinger wordt daarmee zowel aan het Griekse als aan het Bijbelse denken onrecht gedaan.

Joodse denken

Joseph Ratzinger erkent dat in het spreken over een onsterfelijke ziel Griekse invloeden een rol spelen. Hij zelf is van mening dat in de ziel van de mens geen spoor te vinden

is van een onsterfelijke substantie. Maar volgens hem kan alleen een onzorgvuldige kennisname van de Griekse filosofie tot de bewering leiden dat het bij de Grieken gaat om een tegenstelling tussen het lagere lichamelijke tegenover het geestelijke als het hogere. En het belangrijkste: de overtuiging dat er direct na de dood een voortleven is, is volgens Ratzinger niet Grieks, maar door en door Joods. Het geloof dat we na ons sterven naar de hemel gaan heeft volgens hem niets, maar dan ook niets te maken met Plato of Aristoteles. Het Joodse denken heeft vanouds geloofd dat er aparte plaatsen in de sheool waren voor rechtvaardigen en onrechtvaardigen.

Als we sterven, gaan we verhuizen en bij de Here inwonen

Rechtvaardigen werden bewaard onder het altaar, opgenomen in de schoot van Abraham, naar het paradijs gebracht. De bewijzen daarvoor vindt Ratzinger niet alleen in het Nieuwe Testament en in de laatjoodse apocriefen, maar ook al in het vroegjoodse denken.

Paulus

Paulus was een Joods theoloog. Hij zat in een beroerde gevangenis, in afwachting van zijn proces. Wat zou het worden? Wat hij voor zichzelf graag zou willen, was niet belangrijk. Christus was belangrijk. Mijn leven in Christus, zegt hij kortweg (Fil. 1:21). Het proces kan twee kanten op. De rechter kan hem ter dood veroordelen, maar dat zou merkwaardigerwijs het beste zijn wat hem kon overkomen. Hij zou dan immers bij Christus zijn, zijn Heiland, die hem op de weg naar Damascus zo machtig en genadig had verlost en in dienst genomen. 'Ik word naar twee kanten getrokken', zegt Paulus. Enerzijds verlangt hij ernaar te sterven en bij Christus te zijn, want dat is het allerbeste. Aan de andere kant zou het voor de Filippenzen het beste zijn als

hij bleef leven, want dan kon hij nog veel voor hen betekenen (Fil. 1:23,24). Hij maakt dezelfde tegenstelling in 2 Korintiërs 5: 'Wij blijven altijd vol goede moed, ook al weten we dat zolang dit lichaam onze woning is, we ver van de Heer wonen. (...) ook al zouden we ons lichaam liever verlaten om onze intrek bij de Heer te nemen.'

Verhuizen

Wat gebeurt er bij ons sterven? Simpel gezegd: dan gaan we verhuizen. We gaan dan bij de Here inwonen. Een van mijn liefste vrienden en collega's, die jong moest sterven en een heel gezin achterliet, lag te glimmen op zijn sterfbed: 'Nu zal ik binnenkort mijn Heiland zien'. Hetzelfde wordt verteld van een groot Duits theoloog. Toen hij stervende was, spraken zijn zonen hem moed in: 'Vader, nu bent u bijna op de straten van goud'. Toen bromde de stervende verontwaardigd: 'Wat straten van goud. Nu zal ik gauw bij mijn dierbare Heiland zijn!' Dát is het. Onze lieve doden....waar zijn ze? Ze zijn bij de Heer thuis!

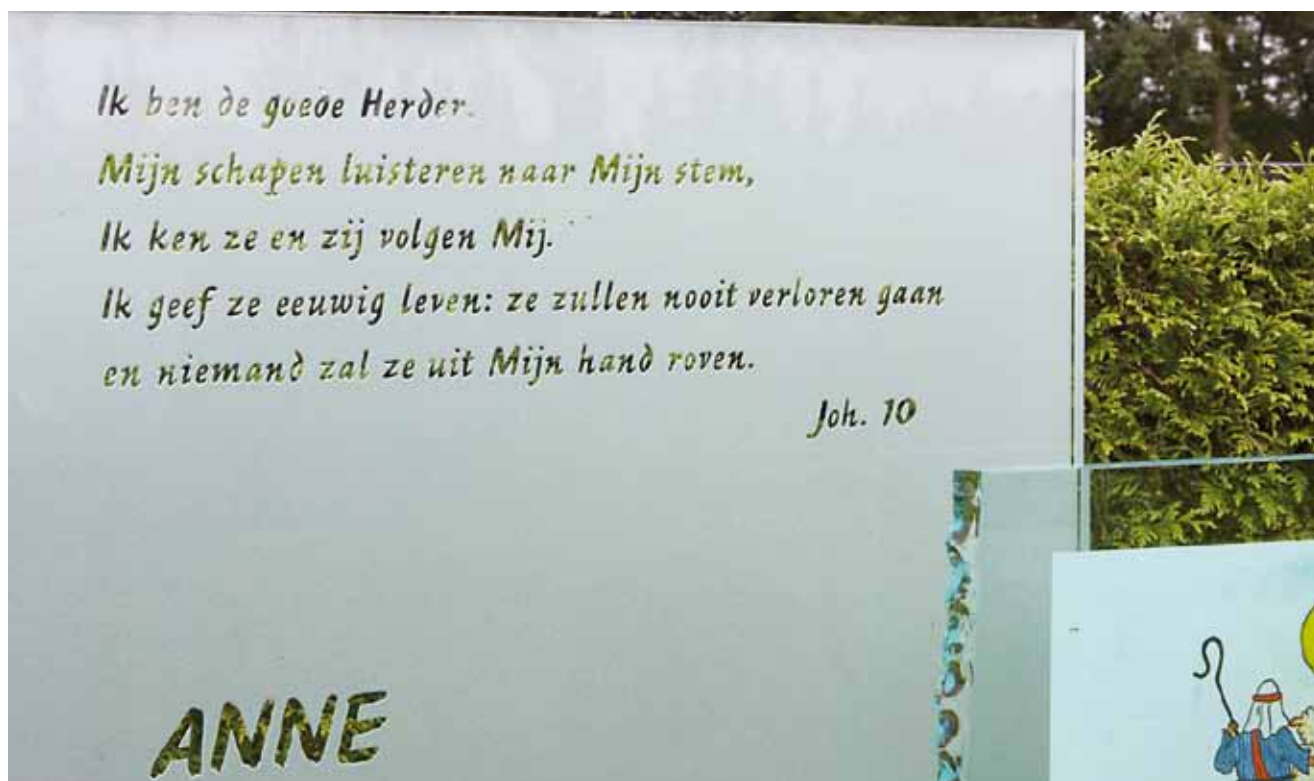
Op een afschuwelijke zondagavond in de jaren zestig vonden twee christenouders uit Brabant bij thuiskomst uit de kerk hun lieve oudste zoon Jantje (12) dood: een ongeluk had een eind gemaakt aan zijn jonge leven. Een lieve vriendin, zuster in de Heer en aanhangster van de nieuwe theologie van ds. Telder, riep uit: 'Jantje is niet in de hemel'. Ze was stellig van plan die negatieve uitspraak vergezeld te doen gaan van een woord van troost, maar de geplaagde moeder schreeuwde ogenblikkelijk: 'Waar is Jantje dan?' Haar pastor heeft toen aan huis, in de kerk en op het kerkhof gezegd: Jantje is zijn intrek gaan nemen bij de Heer. Wat een troost! Jantje was thuis!

Uit de tijd

In de jaren zestig werd een nieuwe theologie geïntroduceerd die beweerde dat sterven gelijk is aan 'uit de tijd' gaan, zodat voor het besef van de gestorvenen het ogenblik van hun sterven ogenblikkelijk aansloot op dat van de opstanding. De tussentijd zou niet bestaan. Ds. Vonk schreef dat Stefanus op het moment van zijn steniging de nieuwe aarde betrad. Maar wat Paulus ons aan troost geeft,

/// Joseph Ratzinger, nu paus Benedictus XVI: 'Het geloof dat we na ons sterven naar de hemel gaan heeft niets te maken met Plato of Aristoteles, maar is door en door Bijbels'.

/// Wie Jezus heeft, kan niet meer stuk. (foto Jacob Vinke)

is iets heel anders. Het is een tijdens het lijden van de tegenwoordige tijd 'in Christus' zijn, een reeds in Christus opgestaan en in de hemel gezet zijn.

Gevoed met onsterfelijkheid

Ik beleefde eens een afschuwelijk sterfbed. Het was dat van een lieve vriendin, de kinderen noemden haar tante: tante Toni. Ze moest vroeg sterven aan kanker. Het was in de tijd toen ds. Vonk zijn hypothese van versnelde tijdsbeleving tussen sterven en opstanding nog niet had gelanceerd. Ik kreeg geen enkele kans haar te troosten. 'Zeg me niet', zo zei ze op de openhartige manier waarop wij met elkaar omgingen, 'dat ik naar de hemel ga. Dat is iets dat jullie dominees hebben uitgevonden, maar dat ik nergens in de Bijbel lees. Ik heb geen onsterfelijke ziel. Dat is een uitvinding van Plato. Ik ga naar het graf. Zeg niet dat ik dat niet zal ervaren. Ik ben nu nog in het land der levenden. Ik lig te gruven van het graf waar ik naar toe ga. De doden weten niets. Wat zal het nat en donker en koud zijn Als de Here Jezus nog 100 jaar uitblijft, zal ik er 100 jaar liggen. Ik gruw er van'. Elke verwachting was bij onze vriendin verdwenen, behalve de 'verwachting' van het graf. Ik wees

haar op Christus, ons hoofd. Ik riep haar op zichzelf te zien in Hem. 'Je bent in Hem al gestorven, al opgestaan, al in de hemel gezet'. Dat is sacramenteel gesproken, maar niet minder werkelijk. Het brood dat Jezus geeft, is voedsel dat niet vergaat, maar eeuwig leven geeft (Joh. 6:27). Wie met Christus verbonden is, door het geloof, is hier en nu de grens van de dood al overgestoken.

Het is niet belangrijk waar de ziel zit, maar dat we een relatie hebben met de Opgestane Heer

'Wie in mij gelooft zal leven, al was hij ook gestorven' (Joh. 11:25). Wie het lichaam van Christus heeft gegeten en wie zijn bloed heeft gedronken, is gevoed met onsterfelijkheid. De verlossing is niet een ver verwijderd apocalyptisch gebeuren, maar vindt hier en nu plaats. Luther heeft eens gezegd dat bijna heel de bekering van een mens bestaat uit de moed om

zichzelf te zien in Christus. Psalm 39 vraagt: 'Wat verwacht ik, Here?' Paulus zegt: Ik ga naar huis.

Onze vriendin ging heen zonder enige verwachting dan die van het graf. Ik heb haar met mijn Bijbelse troost niet kunnen bereiken. Dat lag misschien aan mij. Maar het lag ook aan de collega's die de Bijbelse verwachting in haar hadden gedooft.

Graaf Adolf

Terug naar Joseph Ratzinger. Hij spreekt er in *Over dood en eeuwig leven* zijn verdriet over uit, dat de term 'ziel' bezig is uit de theologie te verdwijnen. Hij vindt dat een verarming, want de ziel is de drager van de tussentoestand. Ratzinger heeft er geen probleem mee om bij het sterven te blijven spreken van een 'hij' die sterft. Maar bij het gigantische sterven dat zich als een oordeel aan de mensenwereld voltrekt, staan we voor een zich telkens herhalend uiteengescheurd worden van lichaam en ziel. Geen mens ontkomt daaraan. Alleen de term 'ziel' staat tot onze beschikking als we dat dramatische gebeuren willen beschrijven. Het lichaam sterft en wordt begraven; de ziel treedt uit. Zoals ons Wilhelmus spreekt: 'Graaf Adolf is gebleven in

Friesland in den slag.' Dat is de 'hij' die sterft. Maar het vers vervolgt dan: 'zijn ziel in 't eeuwig leven, verwacht den jongsten dag'. Ratzinger heeft gelijk: het wegvallen van het woord 'ziel' is een verarming. Sommigen willen de term 'mijn ziel' uit antwoord 57 van de catechismus schrappen. Maar dat moet zeker niet gebeuren.

Tussentoestand

Ik ben niet gesteld op de term 'tussentoestand'. Hij is me te toestandachtig. Geef mij het feestelijke 'bij de Heer zijn' van Paulus maar. Maar de term heeft, als strijdpunt, nu eenmaal ingang gevonden. Met veel anderen verwijs ook ik naar de gelijkenis van de rijke man en de arme Lazarus. Ze sterven beiden. Lazarus ontwaakt in de schoot van Abraham, de rijke man slaat zijn ogen op in de hel. Natuurlijk gaat het in de gelijkenis om de waarschuwing voor bedrieglijke rijkdom. Maar zou Jezus zich in zijn gelijkenis aansluiten bij een onwerkelijke sprookjesverwachting? Of zal iedere Israëlitische luisteraar gedacht hebben: 'Ja, zo zou het kunnen gaan na onze dood'?

Heden

Veel krasser en daarom meer omstreken is het derde kruiswoord: 'Heden zul je met mij in het paradijs zijn'. Ik schaam me bijna voor alle gehannes met het openingswoordje 'semeron', dat heden betekent. Professor K.J. Popma vertaalde het met: Vandaag nog. 'Vandaag nog zul je met Mij in het paradijs zijn'. Maar volgens ds. Telder kan Jezus dat niet gezegd hebben, want dan zou Hij Grieks gedacht hebben. En dus moest het woordje 'semeron', dat in de woorden van Jezus met nadruk voorop staat, verplaatst worden. Ds. Vonk beweerde verontwaardigd dat wie geloofde dat Jezus vandaag nog met de moordenaar in het paradijs zou zijn, zou ontkennen dat Jezus echt gestorven was. Maar Jezus was naar lichaam en ziel echt mens, zoals wij. Hij was tegelijk echt in het graf én in het paradijs, zoals dat met mensen het geval kan zijn: tegelijk in het graf én bij de Heer.

Relatie

Mensen met een technische opleiding of een technisch beroep vroegen mij in mijn Eindhovense tijd vaak: waar zit die ziel van de mens dan? Er doet een verhaal de

ronde van een nieuwsgierige man, die zijn stervende vriend met bed en al op een grote weegschaal reed. Toen de ziel van de stervende zijn lichaam verliet, gaf de weegschaal een verschil aan van 1,45 gram aan. Ik weet niet wat er waar is van dat fantastische verhaal, maar in elk geval nam de onderzoeker het bestaan van de ziel serieus. Ratzinger wijst er op dat de Bijbel het woord 'ziel' in veel betekenissen gebruikt en dat de Bijbel het nooit nodig heeft gevonden ons een complete antropologie aan te bieden. Ratzinger schrijft: 'Onsterfelijkheid huist niet in de mens zelf. Ze berust op een relatie'.

Niet meer stuk

Dat is fantastisch gezegd. Hij doelt op de relatie met Hem, die gezegd heeft: 'Ik ben de opstanding en het leven. Wie in mij gelooft zal leven, ook al is hij gestorven', (Joh. 11:25). Waar het op aan komt is het hebben van een relatie met de Opgestane Heer. Waar de ziel zit, is niet belangrijk. Het is de kerk, die de vrijheid neemt om dat diepe 'ik' waarin en waarmee de mens de relatie met de Opgestane beleeft, ziel te noemen. En waarom zou dat niet mogen, vraagt Ratzinger. De kerk gebruikt het woord 'ziel' om het 'ik' aan te duiden dat na de dood voortbestaat. Wie deze relatie met de Opgestane heeft, heeft het leven. Die heeft ook het paradijs. Christus is het paradijs. Christus is het water des levens. Hij is het levende brood, dat we in het Avondmaal genieten. Opnieuw: Wie het lichaam van Christus heeft gegeten en wie zijn bloed heeft gedronken, is gevoed met onsterfelijkheid. Hij is de opstanding zelf in Persoon. Wie Hem heeft, kan niet meer stuk.

Naar aanleiding van: Joseph Ratzinger, *Over dood en eeuwig leven*, Lannoo 2009.

Ds. Gert van den Brink is emeritus predikant van de NGK Rotterdam-Overschie. Als predikant van de GKV Eindhoven (1961-1970) was hij nauw betrokken bij de behandeling van de zogenaamde kwestie-Telder.

De kwestie-Telder

Als predikant van de ongedeelde GKV van Eindhoven was ik vanaf 1961 nauw betrokken bij wat de kwestie-Telder is gaan heten.

De eerste fout in de behandeling van het boek van ds. B. Telder uit Breda werd gemaakt door de classis Noord-Brabant/Limburg toen die op 6 december 1961 uitsprak dat zij bij ds. Telder geen afwijking van Schrift en Belijdenis en dus geen 'ernstige redenen tot nadenken' had gevonden. Het was de eerste classisvergadering die ik meemaakte en ik voelde me meer gast die kwam kennismaken dan verantwoordelijk lid van de vergadering. Dus liet ik dit besluit lopen, hoewel ik vond dat ds. Telder wel degelijk in strijd kwam met een stukje van de belijdenis. Het was geen wonder dat dit classisbesluit allerwegen bestrijding ondervond.

Zo'n vier jaar later, op 7 juli en 8 september 1965 bleek de mening van de classis geheel veranderd. De tweede fout die werd gemaakt, is dat in de toen nog ongedeelde kerken aan deze classicale zelfcorrectie nauwelijks aandacht is gegeven. De classis sprak uit

- a) dat ze de uitspraak van 6 december 1965 'niet langer voor haar verantwoording nam en dat de kerkeraad van Breda zou moeten komen tot de uitspraak dat ds. B. Telder in zijn boek niet slechts inging tegen een gebrekkige formulering van zondag 22, maar tegen een materieel stuk daarvan'.
- b) dat de Particuliere Synode van 1962/1963 'terecht had uitgesproken dat het gevoelen van ds. B. Telder ... in strijd is met wat antw. 57 van de H.C. ... leert, dat de gelovigen die ontslapen niet alleen als doden naar het graf worden gedragen, maar dat zij eveneens terstond bij hun sterven uit het lichaam opgenomen worden tot Christus Jezus om in zijn gemeenschap te verkeren, tot de dag toe dat zij als geheel verheerlijkte mensen zullen herrijzen uit de graven'.

Maak **GRATIS** drie maanden kennis met Opbouw!

Opbouw is het tweewekelijkse opinieblad voor de Nederlands Gereformeerde kerken, en publiceert vanuit de gereformeerde traditie over pastorale, missionaire en maatschappelijke thema's, Bijbelse bezinning, jeugdwerk en nieuws over plaatselijke initiatieven en gebeurtenissen uit met name de Nederlands Gereformeerde Kerken.

Maak nu gratis kennis met Opbouw en neem een proefabonnement van drie maanden op dit tweewekelijkse magazine! U kunt u opgeven via administratie@opbouwonline.nl.

Kijk ook eens op de website www.opbouwonline.nl. Daar kunt u inmiddels ruim 9000 digitale artikelen uit het heden en verleden vinden: een enorme bron van informatie en opinie!

opbouw

Unieke kans om voordelig kennis te maken met De Reformatie!

Het tweewekelijkse tijdschrift De Reformatie heeft sinds kort een geheel vernieuwde bladformule en biedt u een schat aan interessante artikelen op het gebied van de kerk, het kerkelijk leven en de samenleving. Neem nú een jaarabonnement op tijdschrift

De Reformatie en ontvang alle nummers van oktober t/m december 2010 gratis! Hoe eerder u zich abonneert, hoe groter uw voordeel! En u begint pas te betalen met ingang van 1 januari 2011... Na het jaar bepaalt u zelf of u uw abonnement door laat lopen of stopzet.

Deze actie loopt door tot 31 december 2010.

Schuilen

Toen wij dachten
dat zij niets
meer wist,
wilde ik nog iets
proberen met
een heel oud lied,
niet omdat we
verlangden naar
een laatste woord,
maar om met haar
te schuilen in
een psalm.

Ik zei: Ook
al ga ik
door een dal
van de schaduwen
des doods...

En zij: Ik vrees
geen kwaad.

En ik:
want Gij...

En zij:
zijt bij mij.

Uit: Geert Boogaart,
Je zult leven.

Als de laatste bazuin verzamelen blaast

TEKST ROB VAN HOUWELINGEN

De Laatste Bazuin (*Left Behind*) – zo luidt de titel van een Amerikaanse romanserie, geschreven door Tim LaHaye. LaHaye, een gepensioneerde predikant, bedacht het verhaal samen met Jerry Jenkins, die het idee uitwerkte. De serie is een enorm succes geworden. Inmiddels zijn er wereldwijd z'n 65 miljoen exemplaren van verkocht en er zijn drie films van gemaakt. Zoals de Nederlandse titel al aangeeft, gaat het over de eindtijd. Volgens de Bijbel vindt dan een 'opname van de gemeente' plaats. Wat zou er dan kunnen gebeuren?

Het verhaal begint tijdens een vlucht van United Airlines van Londen naar Chicago. Het vliegtuig zit vol passagiers uit de Verenigde Staten. Een derde van alle Amerikanen schijnt zichzelf te beschouwen als wedergeboren christenen. Midden boven de Atlantische Oceaan vindt de 'opname van de gemeente' plaats en is plotseling een derde van de passagiers uit het vliegtuig verdwenen. De piloot gelukkig niet, het toestel kan veilig landen, maar de achtergeblevenen voelen zich werkelijk *left behind*. Heeft Jezus niet gezegd: de een zal aangenomen, de ander achtergelaten worden? Wat de schrijvers met hun verhaal proberen over te brengen, is het idee dat je maar beter kunt zorgen dat je er klaar voor bent om God te ontmoeten. Jezus komt spoedig.

De triomftocht van de Heer

Over een 'opname van de gemeente' lezen we in 1 Tessalonicenzen 4, waar op een indrukwekkende ma-

nier beschreven wordt wat er bij de wederkomst gaat gebeuren. De eerste lezers zullen daarbij onmiddellijk gedacht hebben aan de komst van een hoogwaardigheidsbekleder. Als bijvoorbeeld een generaal grote overwinningen had behaald, kon hem in zijn woonplaats of in de hoofdstad een triomftocht worden aangeboden. Zijn overwinning werd gevierd met een militaire parade. Herauten gingen voorop; een grote mensenmenigte was op de been. Men trok de overwinnaar tegemoet om hem feestelijk te ontvangen en vormde een erehaag bij zijn binnenkomst in de stad.

Zo komt straks onze Heer ook: op de manier van een overwinnaar. Een hele mensenmenigte wordt op de been gebracht om zijn komst mee te maken en te vieren. Wat een triomftocht! Dit wordt nog grootser dan de komst van een aardse hoogwaardigheidsbekleder. Hier verschijnt de Heer zelf. Zijn triomftocht blaakt van goddelijke majesteit. Wanneer Jezus Christus terugkeert, verschijnt de

zoon van God. Als heraut gaat Hem niet een mens, maar een aartsengel vooruit. Geen gewone bazuin, maar een goddelijk signaal zal klinken. Niet van beneden, maar uit de hemel komt Hij. Ziedaar de goddelijke verschijning van de Heer.

Feestelijk inhalen

De beschreven verschijnselen lijken opvallend veel op wat ooit bij de Sinai gebeurde, toen Israëls God naar het volk toekwam om zijn heilige wet bekend te maken. De berg rookte, bliksem flitste door de lucht, donderslagen rolden. Iedereen voelde Gods majesteit. Uit angst bleven de mensen ver bij de berg vandaan. Toen leidde Mozes het volk Israël het kamp uit, zegt de Bijbel, de HEER tegemoet. De terugkomst van Jezus Christus zal even indrukwekkend zijn als Gods komst bij de Sinai. In beide gevallen is er die goddelijke verschijning uit de hemel en ook een menigte mensen die Hem tegemoet gaat. Zoals Mozes het volk naar God toe leidde, zo

/// De Amerikaanse serie De Laatste Bazuin (Left Behind) is met 65 miljoen verkochte boeken, drie films en een reeks videogames een wereldsucces.

zullen wij de Heer tegemoet gaan in de lucht om Hem feestelijk binnen te halen wanneer Hij naar de aarde komt. Die mensenmenigte zal bestaan uit twee groepen: opgestane doden en levenden. De goddelijke bazuin, samen met de stem van een aartsengel, was namelijk voor alle ‘ontslapenen’, zoals de Bijbel dat noemt, het weksignaal. Zij zullen aan dit commando gehoorzamen en uit eerbied voor de Heer opstaan. Er wordt gesproken over ‘de doden die Christus toebehooren’, dat zijn degenen die als christen gestorven waren. Wie tijdens zijn leven met Christus verbonden is, blijft dat ook in de dood. En Hij is de garantie dat je eens zult opstaan. Bij de komst van de Heer keer je terug in het land der levenden.

Het probleem

Wat was precies het probleem van de Tessalonicenzen? Niet dat ze het evangelie van de opstanding onvoldoende kenden of begrepen. Zo wordt het vaak verklaard. Maar hun probleem had direct te maken met de dag van de wederkomst. Er heerste onduidelijkheid over de status van de overledenen. Veel gemeenteleden zullen zich hebben afgevraagd: als Jezus Christus terugkeert in heerlijkheid, zullen onze gestorven broeders en zusters dat wel meemaken? Worden ze door de laatste bazuin niet pas later weer

tot leven gewekt? Komen ze dan wel op tijd? Men vreesde een bepaalde achterstelling van de gestorvenen bij de levenden.

Daarover schrijven Paulus, Silvanus en Timoteüs, met een beroep op een woord van de Heer (dat is wat Jezus zelf gezegd had over de grote hereniging, zie Marcus 13:26-27): degenen die als christen gestorven zijn, zullen eerst opstaan en samen met hen zullen wij de Heer tegemoet gaan. De toekomst van de Heer is dus het moment van de grote hereniging.

Wat wordt hiermee nu gezegd? De gestorvenen gaan ons – de levenden – straks voor. De Tessalonicenzen vreesden eigenlijk dat de gestorvenen zouden achterblijven. Zo denken wij ook bij een overlijden. Het leven gaat verder en voor degene die sterft houdt het op. Maar nee, de ‘ontslapenen’ lopen geen achterstand op, ze zullen straks juist voor gaan. De echte achterblijvers, degenen die overblijven tot de komst van de Heer, dat zijn wij. Wij mogen de gestorvenen zien als onze voorgangers. Bij de terugkomst van Jezus Christus zullen zij eerst opstaan. Zo staan zij straks vooraan om Hem te begroeten.

Twee bewegingen

Bij de wederkomst vinden dus gelijktijdig twee bewegingen plaats. Terwijl de Heer neerdaalt vanuit de hemel, is er ook een opwaartse beweging vanaf de aarde. De opgestane doden worden samen met degenen die nog in leven zijn ‘weggevoerd op de wolken’, staat er. Die wolken zijn bij wijze van spreken het goddelijke transportmiddel om al die mensen te vervoeren door het luchtruim. We worden erdoor opgetild en weggedragen, als een ontvangstcomité voor de naderende levensvorst.

Zo komt het tot een ontmoeting met de Heer in de lucht. ‘Dan zullen wij altijd bij de Heer zijn’, schrijven Paulus, Silvanus en Timoteüs. Het is een vaste verwachting in de Bijbel dat de rechtvaardigen uitzien naar de eeuwige gemeenschap met God, die voor altijd temidden van zijn volk woont en zijn tent opslaat onder de mensen. In het Jodendom leefde bovendien de hoop op een

blijvende relatie met de Messias. Dat alles zal in vervulling gaan bij de toekomstige ontmoeting met onze Heer, Jezus Christus.

Eén wederkomst

Waar moeten we dat samenzijn eigenlijk plaatsen? De tekst maakt niet direct duidelijk of men zich in de hemel bevindt of op de aarde. Dat is ook niet de hoofdzaak van wat de brief aan de Tessalonicenzen wil zeggen. Het gaat om onze verwachting van de Heer zelf: er komt een definitieve hereniging van alle gelovigen met hun Heer, Jezus Christus. Onverbrekelijk is dan hun relatie, eeuwig hun samenzijn.

Het is niet de bedoeling dat de kerk naar de hemel gaat

Toch kunnen we wel iets meer zeggen over de plaats waar Christus en de gelovigen samen zullen zijn. Hij was immers onderweg vanuit de hemel? In die beweging worden de gelovigen meegenomen. Ze werden weggevoerd, de Heer tegemoet, om Hem te begeleiden op het laatste traject van zijn reis naar de aarde. Dáár verwachten zij samen met de Heer te mogen zijn en zo zal het altijd blijven.

Het is dus niet de bedoeling dat de kerk naar de hemel gaat. Die conclusie wordt uit de tekst getrokken door degenen die een plotselinge ‘opname van de gemeente’ verwachten, als een soort evacuatie van gelovigen in de richting van de hemel, bijvoorbeeld om aan de verschrikkingen van de eindtijd te ontkomen of om aan de macht van de dood te ontsnappen. Pas daarna zou Christus voorgoed terugkeren naar de aarde. Een wederkomst in twee fasen: eerst om de gelovigen op te halen en daarna om een nieuwe wereld te stichten.

Toch vindt deze gedachte geen steun in 1 Tessalonicenzen 4.

1. Deze passage beschrijft niet een gebeuren dat apart staat van de wederkomst. De stem van een aartsengel, de goddelijke bazuin: dat is het begin van het *einde*. Christus komt vanuit de hemel naar de aarde.

Onze kleine lettertjes.

"Al zei ik: Laat het duister mij opslokken,
het licht om mij heen veranderen in nacht,
"ook dan zou het duister voor u niet donker zijn –
de nacht zou oplichten als de dag,
het duister helder zijn als het licht.

¹³ U was het die mijn nieren vormde,
die mij weefde in de buik van mijn moeder.
¹⁴ Ik loof u voor het ontzaglijke wonder van mijn bestaan,
wonderbaarlijk is wat u gemaakt hebt.
Ik weet het, tot in het diepst van mijn ziel.

¹⁵ Toen ik in het verborgene gemaakt werd,
kunstig geweven in de schoot van de aarde,
was mijn wezen voor u geen geheim.
¹⁶ Uw ogen zagen mijn vormeloos begin,
alles werd in uw boekrol opgetekend,
aan de dagen van mijn bestaan.

Als christelijke zorgverzekeraar is de Bijbel ons uitgangspunt. Vooral als het om euthanasie, zwangerschapsafbreking en bepaalde vormen van genetisch onderzoek gaat. Met onze zorg bieden wij alternatieven voor mensen die opzettelijk levensbeëindigend handelen afwijzen. Bij DVZ staat de beschermwaardigheid van het leven centraal. Zo kunt u bijvoorbeeld rekenen op onze hulp bij het vastleggen van uw wensen in een levenswensverklaring. Ook helpen we bij het vinden van christelijke zorgverleners. Of als u antwoord zoekt op vragen van medisch-ethische aard.

Onderschrijft u wat er in onze kleine lettertjes staat? Stap dan vandaag nog over. Speciaal voor u is er een onderscheidende basisverzekering: de Principe Polis. U krijgt 7,5% korting op onze Principe Polis en 10% korting op de aanvullende verzekeringen als u lid bent van een christelijke organisatie. Ga nu naar **dvz.nl** of bel **(071) 365 28 02**.

In principe de beste zorgverzekeraar van Nederland

/// Wij zullen de Heer tegemoet gaan in de lucht op de wolken als goddelijk transportmiddel.

**Wij worden niet
geëvacueerd voor
onze eigen veiligheid,
maar mogen de
Heer feestelijk
binnenhalen**

Elkaar bemoedigen

Bemoedig elkaar met deze woorden, zo eindigt dit Bijbelgedeelte. Dat moeten we zeker doen. Laten we elkaar herinneren aan de komst van Jezus Christus. De wederkomst brengt de grote hereniging. Een grote schare zal op die dag verzameld worden. Gelovigen die op aarde leven, afkomstig uit het oosten en het westen, uit het noorden en het zuiden. Maar ook al diegenen die 'ontslapen' zijn, horen erbij. Daarom zullen ze gewekt worden, dat wil zeggen: opgewekt uit de dood. Opgevist uit het water of boven de grond getild. God vergeet er niet één. Alle gelovigen zullen erbij zijn als de Heer komt.

Uiteindelijk is het doel dat we altijd bij de Heer mogen zijn. Daar moeten we ons nu al op instellen. Juist waar we nog zoveel afstand ervaren tussen hemel en aarde; wanneer we geconfronteerd worden met de macht van de dood, die ons vaak gevoelens van verdriet en gemis bezorgt; als we voor ons gevoel ver verwijderd zijn van die nieuwe wereld van vrede en gerechtigheid. Laten we in geloof de Heer tegemoet leven. Eens mogen we Hem samen feestelijk onthalen wanneer Hij naar de aarde komt. In het stralend, hemels licht zullen wij de Heer ontmoeten; aangezicht tot aangezicht mogen wij Hem blij begroeten!

Prof. dr. Rob van Houwelingen is hoogleraar Nieuwe Testament aan de Theologische Universiteit te Kampen (Broederweg). In de serie *Commentaar op het Nieuwe Testament* verscheen van hem o.a. een deel over Tessalonicenzen.

Daarna gaat Hij niet meer terug om samen met de zijnen te verdwijnen. En wij worden niet geëvacueerd voor onze eigen veiligheid, maar we mogen de Heer een eind tegemoet gaan om Hem feestelijk deze wereld binnen te halen.

2. Er wordt dan ook geen onderscheid gemaakt tussen gelovigen en ongelovigen, maar tussen gestorvenen en levenden. Over de ongelovigen wordt hier niets gezegd. Het gaat alleen over *gelovige* mensen: degenen die als christen gestorven zijn en degenen die op aarde zijn achtergebleven en daar hun Heer terugverwachten. Al die gelovi-

gen (hetzij weer tot leven gewekt, hetzij nog in leven) worden eerst herenigd en zullen vervolgens gezamenlijk de Heer tegemoet gaan.

3. Het is niet zo dat de gemeente uit de wereld verwijderd wordt terwijl intussen de geschiedenis gewoon doorgaat. Hier klinkt echt de *laatste* bazuin. Dan eindigt de wereldgeschiedenis en begint de toekomst van Jezus Christus. Op dit punt zullen hemel en aarde elkaar raken. Daarom heeft deze tekst als het ware een open eind, verwijzend naar de eeuwigdurende presentie van de Heer temidden van alle gelovigen.

Als de dood dichtbij komt

TEKST HENK RUITER

/// Hans en Karin de Noord met op de achtergrond de foto van Roel: 'Als je hem vroeg of hij naar de Here Jezus wilde, was er zijn duidelijke ja'. (foto Hanneke Poortinga)

Dit jaar vierden Hans en Karin de Noord uit Drachten samen met familie en vrienden hun 25-jarig huwelijksfeest. Ondanks het grote aantal gasten was het duidelijk merkbaar dat hun zoon Roel er niet bij was. Of was hij op een bepaalde manier wel nadrukkelijk aanwezig?

Voor Hans en Karin stond het vast dat zo'n dag niet zonder Roel kon. Karin: 'Het feest was niet compleet zonder de bewoners, hun ouders en het personeel van 't Skûtsje, het huis waar Roel zijn laatste jaren heeft gewoond'. Hans: 'Onze dag begon ook met Roel. 's Morgens zijn wij eerst samen naar het graf geweest'.

Roel is op 22-jarige leeftijd overleden. Wisten jullie dat hij niet oud zou worden?

'Daar heeft geen enkele arts iets over gezegd. Wel wisten wij altijd dat hij kwetsbaar was. Hij is geboren na een zwangerschap van 29 weken. Waarschijnlijk heeft hij bij de geboorte een hersenbloeding gehad. De eerste dagen van zijn leven was hij heel ziek en

kreeg hij meerdere hersenbloedingen. Ook is hij een aantal malen gereanimeerd vanwege hartstilstanden. Na vijf dagen vroeg de arts: "Zal ik bij een volgende hartstilstand maar niet meer reanimeren of wilt u een zwaar gehandicapt kind?" Onze uitdrukkelijke wens was om te blijven vechten voor zijn leven. Vanaf dat moment

ging het beter, hoewel Roel zwak bleef. Lopen bleek onmogelijk. Praten lukte evenmin, hij kon alleen maar met veel moeite ja en nee zeggen en communiceren met behulp van zijn spraakcomputer. Natuurlijk hielden we er altijd rekening mee dat hij niet oud zou worden. Daarom hebben we elke minuut intens met hem geleefd. We hebben hem bijvoorbeeld meegenomen naar voetbal, naar het schaatsen in Thialf, naar Euro Disney en zelfs een rit in een Ferrari voor hem geregeld. Roel genoot daarvan, net als van de kampen van Dit Koningskind’.

Weten jullie hoe Roel zijn handicap zelf heeft ervaren?

‘Roel was een rasoptimist, altijd opgewekt. Als je hem vroeg of hij gehandicapt was, was het antwoord “Nee!”. Het deed ons wel eens zeer als we zagen wat andere jongens van zijn leeftijd deden, maar we weten niet of Roel die pijn ook voelde. Zijn begrip is waarschijnlijk niet verder gekomen dan dat van een kind van zes jaar. Toch begreep hij veel. Al heel vroeg kwamen er mensen – vaak juffen – bij ons thuis die uit de Bijbel vertelden en met hem zongen. Dat vond hij geweldig. Ook van de aangepaste catechisaties en kerkdiensten genoot hij. Hij begreep wie zijn Vader in de hemel was en op Hem vertrouwde hij volledig. Hij wilde dan ook graag belijdenis doen, samen met zijn zus Mirjam. Heel bijzonder was dat hij na de

vragen veel duidelijker “ja!” zei dan op welk ander moment ook’.

Waren jullie in staat om Roel alle verzorging te bieden die hij nodig had?

‘Dat werd steeds moeilijker. Daarom is op een bepaald moment met behulp van een Persoonsgebonden Budget de lichamelijke verzorging overgenomen door drie zusters uit onze kerk. In 2003 kon hij in ‘t Skûtsje gaan wonen. Dat was een hele stap, maar zowel wij als Roel waren eraan toe. Uiteraard gingen wij heel vaak naar hem toe en het eerste jaar kwam hij elk weekend nog thuis. In ‘t Skûtsje heeft hij een mooie tijd gehad, alleen het laatste jaar was zwaar voor hem. Als je hem vroeg of hij naar de Here Jezus wilde, was er weer zijn duidelijke “ja!”. Op 15 april 2008 ging die wens in vervulling. In zijn slaap is hij heel rustig naar zijn Heiland gegaan’.

Hoe gingen jullie om met dit verlies?

‘De eerste week was heel bijzonder. In ‘t Skûtsje was voelbaar dat Roel een belangrijke plaats had ingenomen. De ontroerende reacties van de andere bewoners waren voor ons heel troostvol. Op zijn kamer ontdekten we een tegeltje, dat hij van zijn zus had gekregen. Daarop stond de tekst uit 1 Samuël 16:7, over God die niet – zoals mensen – naar het uiterlijk, maar naar het hart kijkt. Daar heeft de dominee toen over gepreekt. In die samenkomst hebben

de bewoners van ‘t Skûtsje Roels lied “Samen in de naam van Jezus” gezongen. Dat was indrukwekkend’.

En na die eerste week?

‘Dan blijft het verdriet, maar dat wordt getemperd doordat we weten dat Roel nu verlost is van al zijn beperkingen. Wel staan we anders in het leven. Waar je schat is, is ook je hart. Dat levert soms tegenstrijdige gevoelens op. Aan de ene kant hang je minder aan het leven hier, omdat je graag naar hem toe wilt. Aan de andere kant zijn er de momenten dat je hem zo graag weer bij je wilt hebben. Nog steeds zijn wij intensief betrokken bij ‘t Skûtsje, wat van beide kanten goed voelt. Wat we jammer vinden is dat veel mensen het moeilijk vinden met ons het gesprek aan te gaan over Roel’.

Wat zouden jullie die mensen willen adviseren?

‘Ga gewoon naar mensen toe die getroffen worden door een groot verdriet. Stel je vragen en luister. Je krijgt dan vaak geen verdrietig verhaal te horen, want het gaat over het leven van de overledene. Het vertellen van dat verhaal geeft iedere keer weer een opluchting. En vooral als je leeft op basis van het geloof is het brengen van zo’n bezoek zo gemakkelijk. Neem je Bijbel mee, lees een stukje en bid. Dat doet erg goed, ook al gebeurt het stamellend’.

Als de dood dichtbij komt, maakt dat diepe indruk. Naast Hans en Karin waren ook anderen bereid hun ervaringen te verwoorden.

‘... wat voor meisje zou Emma geworden zijn?’

Margé Buitinga-Ploegman uit Enschede:

‘Als ik het telefoonnummer herken, die zaterdagavond in februari 2003, slaat mijn hart een slag over. Het is het nummer van onze oudste zoon en schoondochter. Hun zwangerschap is bijna voldragen. De klank van de stem van onze zoon smoort gejuich in de kiem. De baby is nog niet geboren en al wel gestorven. Na een lange nacht hoor ik dat Emma is geboren. Die zondagmorgen zijn we bij onze verdrietige, moegestreden kinderen, met naast hen het wiegje met de mooiste baby van de wereld, zo koud, zo dood. Dan komt de begrafenisdienst. Die dienst, waaraan door veel mensen met zoveel liefde inhoud wordt gegeven,

is een nieuwe ervaring. Als ik daaraan terugdenk, zie ik nog het beeld van onze kinderen die het kistje met Emma droegen. Ik hoor het lied dat onze tweede zoon zong, de muziek die vrienden maakten. Ik denk aan het zingen van het lied “Heer U bent altijd bij mij”, een lied dat ik nu pas, na zoveel jaar, zonder tranen kan zingen. Ik herinner me de preek over Psalm 139, een preek vol troost over God die er is en er zal zijn. Die troost is er steeds geweest in de afgelopen jaren. Na Emma zijn drie gezonde zonen geboren. En toch, het blijft, het verlangen, het zo graag willen weten: wat voor meisje zou Emma geworden zijn?’

/// Bewust hebben Jill en Bart van der Mark veel foto's gemaakt van hun kinderen met opa in de tijd voor diens sterven. Hier vertelt hij aan kleinzoon Boaz, hoe hij altijd met de helikopter naar zijn werk op het gasproductieplatform in de Noordzee ging. (foto Bart van der Mark)

‘Vanaf het begin zijn onze kinderen betrokken geweest bij het afscheid.’

Jill van der Mark-Idzinga uit Wageningen:

‘Op 16 augustus overleed mijn lieve vader, tien maanden nadat we hoorden dat hij slokdarm-maagkanker had, met uitzaaiingen naar de kleine hersenen. In die periode was onze zoon Boaz drie jaar en werd onze dochter Mirjam geboren. Vanaf het begin zijn onze kinderen betrokken geweest bij het afscheid. Daar kreeg ik vragen over: “Neem je hen dan gewoon mee...?”

Wat me op is gevallen, is hoe “kinderlijk ontspannen” Boaz met de situatie omging. Zeker ook omdat mijn vader zo optimistisch bleef. Toen mijn vader niet meer kon lopen en een scootmobiel kreeg, was daar zijn enthousiasme om samen met “pake” (opa in het Fries) een ritje te maken.

Zelfs toen mijn vader bedlegerig was geworden, was er geen schroom bij Boaz om nog even lekker tegen pake aan te kruipen. Omdat we wisten dat mijn vader zou sterven, sprak ik er regelmatig met Boaz over. Het boek *Jong verlies* van Riet Fiddelaers-Jaspers heeft me geholpen hem ook te betrekken in de afscheidsdienst en de crematieplechtigheid. Boaz vond het prachtig om de bloemen en knuffels op de kist in de lijkwagen te leggen en daarna zelf in een “deftige auto” te mogen rijden. Hij heeft naast mij gelopen bij het binnenbrengen van de kist en samen met mijn man één van de drie kaarsen aangestoken. Mirjam lag rustig in haar kinderwagen. Het was goed dat ze er tot het allerlaatste afscheid bij waren.’

‘Het heeft ons als gezin heel hecht gemaakt.’

Een andere reactie:

‘Vijf jaar geleden stierf mijn man plotseling aan een hartstilstand. We waren erbij, maar konden niks doen. Daar stond ik op ons vakantieadres, samen met drie kinderen. De wereld stond stil

Vanaf het eerste moment wist ik instinctief: voor de kinderen moet dit goed afgesloten worden, deze traumatische ervaring moet vanaf het begin een plek krijgen. We hebben veel samen gedaan, bijvoorbeeld de kist uitgezocht, de kleren gekozen die papa aan moest, samen

een bloemenhart gemaakt, maar vooral samen gehuild, gepraat, gebeden en boos en verdrietig geweest. Wel wisten we zeker: voor papa is het goed. Hij was een kind van God, dat liet hij zien en horen.

Vijf jaar later kijken we terug op moeilijke jaren. We missen hem nog iedere dag. Hij was een geweldige man en papa. We praten er nog vaak over. Het heeft ons als gezin heel hecht gemaakt. De tijd rond het overlijden van mijn man was een heel bijzondere. Een tijd om nooit te vergeten.’

‘Thuis afscheid nemen in een warme en informele sfeer’

Marian Kaldewaij uit Rotterdam:

‘Vorig jaar augustus overleed onze zoon Bart, totaal onverwachts en op tragische wijze. Mijn zus en broer raadden mij aan om hem thuis op te baren. Het leek hun niet goed om hem alleen in een kil mortuarium te kunnen zien. Toen mijn vader in 1993 overleed, heeft mijn moeder hem ook thuis opgebaard. Ik vond dat heel moedig van haar, maar mij leek het geen fijne gedachte een lijk in huis te hebben. Een van mijn dochtertjes had er ook moeite mee.

Ik probeerde voor mezelf na te gaan wat ik wilde en het bleek dat ik Bart nog graag zolang en zoveel mogelijk wilde kunnen zien. Ik ben blij dat ik de beslissing heb genomen de raad van mijn broer en zus op te volgen. Het was fijn dat we hem zo vredig konden zien liggen. Heel veel mensen hebben thuis afscheid van Bart kunnen nemen in een warme en informele sfeer.

Ik kan het iedereen aanraden om op die manier afscheid van een geliefde te nemen’

‘... elke dag bereid zijn de Here te ontmoeten ...’

J.H. Alberts uit Utrecht:

‘Als je 88 jaar bent, weet je dat je in de voorste gelederen staat en dat de Here je zo kan wegnemen. Alleen wist ik dat op m’n achttiende ook al. Dat was in 1940. Mede omdat ik net als ons hele gezin betrokken was bij het verzet, was het leven wel erg broos geworden.

Nu had ik een gelovige tante, tante Anna, en ik was haar jochie. Tante wist wel waar ik me mee bezig hield en elke keer als ik bij haar kwam, kon ze niet nalaten me toe te voegen: “Jochie, pas toch op, wees toch voorzichtig”. Toen heb ik een keer tegen haar gezegd:

“Tante Anna, nu bent u zo’n gelovige vrouw en toch maakt u zich elke keer weer zoveel zorgen. Wat kan mij nu overkomen? Ze kunnen me hoogstens pakken en doodschieten. Nu, wat dan nog?” Daar had tante niet van terug.

Ik wil maar zeggen: als je je in geloof aan de Here hebt overgegeven, dan mag dat geen theoretische aangelegenheid zijn. Je mag genieten van elke dag die de Here je geeft, maar je moet ook elke dag bereid zijn de Here te ontmoeten wanneer Hij je tot Zich roept.’

**Ga gewoon naar mensen toe
die getroffen worden door
een groot verdriet, stel je
vragen en luister**

Verzorgingshuis
Thuiszorg
Woonbegeleiding
Kleinschalig wonen

Verzorgingshuis

Zorggroep Manna heeft een modern verzorgingshuis aan de rand van een park in Enschede, nabij het centrum:

- Zelfstandig wonen
- Persoonlijke aandacht
- Goede zorg
- Groot activiteiten aanbod
- Protestants-Christelijke signatuur

Kleinschalig wonen

Begin 2011 opent Zorggroep Manna De Cypressenhof. Dit is een woon/zorggebouw voor dementerenden. Partners kunnen in de seniorenwoningen in het zelfde hofje wonen.

*Zorggroep Manna is een Protestants - Christelijke organisatie. Wij verlenen thuiszorg en verzorgingshuiszorg in Enschede, Hengelo en omgeving.
Meer informatie? Neem gerust contact op.*

Tel. 053 - 48 323 00

www.zorggroep-manna.nl

Uw zorg in goede handen

/// (Het meisje op de foto is niet het meisje uit het verhaal)

Er is een dag...

TEKST ANONIEM

Daar verlang ik erg naar, naar die nieuwe hemel en die nieuwe aarde.

Geen overstromingen meer, geen ziektes, geen handicaps.

Dan is alles volmaakt, ook ikzelf.

Ik zit er niet meer zo mee, met dat Syndroom van Down. Ieder mens heeft z'n handicap.

Mijn vader heeft last van eczeem en ik kan niet zo goed leren. Zo zit dat nu eenmaal.

Maar toch.

Mijn broer ging naar het vwo.

Mijn zus ook.

En mijn andere zus ook.

Ze gingen studeren.

Ik heb ook wel tentamens gedaan, maar eigenlijk was dat niet helemaal echt.

Ik heb ook autorijles gehad, 'k weet best hoe ik hem in de drie moet zetten. Maar ik durfde niet harder dan twintig kilometer per uur.

En trouwen kan ik niet, want ik zou niet voor mijn kinderen kunnen zorgen. Bakkes, die poepluiers.

Maar alles komt goed.

Er komt een nieuwe hemel en een nieuwe aarde.

Mijn vader en moeder hebben me dat verteld. Ik heb het

ook vaak in de kerk gehoord. Aangepaste kerkdiensten vind ik erg mooi, dan begrijp ik het beter. En dan bidden we ook vaak of Jezus gauw terugkomt.

Hij komt op de wolken, dat weet ik zeker. Dat geloof ik gewoon.

En in de hemel kan ik de pabo doen en juf worden, zoals mijn ene zus. En ga ik mijn rijbewijs halen.

Ik verlang naar de hemel.

Maar over de dood praat ik liever niet. Als ik er aan denk dat mijn vader en moeder zullen sterven, moet ik huilen. Over mijn eigen begrafenis praten, vind ik veel gemakkelijker. Daar heb ik het ook wel eens over gehad met mijn ouders en met mijn begeleider. Over de liederen die dan fijn zijn om te zingen. 'Er is een dag', dat vind ik erg mooi:

'Nooit meer tranen, nooit meer pijn,
want wij zullen met Hem leven
in zijn nabijheid, voor altijd'.

Een blauwe kist wil ik, want dat is mijn lievelingskleur.

En veel rode rozen, want daar houd ik van.

Ik wil mijn mooiste kleren aan en mijn knuffels mogen mee in de kist.

Maar mijn bril hoeft niet.

Die heb ik straks toch niet meer nodig.

Het koninkrijk dat is en komt

TEKST WILLEM SMOUTER

Wat je verwacht voor de toekomst is van beslissende betekenis voor wat je doet in het heden. Een duidelijk voorbeeld is het idee van de opname van de gemeente (rapture) dat in veel Amerikaanse theologie een centrale rol speelt. Straks, als de tijd gekomen is, verschijnt Jezus op de wolken en in een oogwenk worden alle wedergeboren christenen weggenomen van de aarde en opgenomen in de hemel, waar hun eeuwige toekomst is.

Deze gedachte, gebaseerd op 1 Tessalonicenzen 4 en elders in dit nummer besproken, stempelt je kijk op deze wereld: als het spaak loopt, mogen wij weg en daar gaat het maar om. Kwesties als het milieu, de bewapening en christelijke politiek zijn in dat licht van minder belang: wij hebben geen aardse maar een hemelse roeping.

Jezus komt terug

Als daarentegen onze hoop niet is dat wij weg mogen, maar dat Jezus terug komt, dan kijk je anders naar de schepping. Het ligt dan voor de hand dat we er alles aan zullen doen om planeet aarde zo goed mogelijk te beschermen en te bewaren als de plaats waar we onze Heer ontmoeten. Binnen die visie maakt het nog verschil of je Jezus ziet als een inspirerend voorbeeld of als de vernieuwer en verlosser van een verloren mensheid. In het eerste geval is de stimulans om er iets van te maken het grootst, maar als je met je idealisme tegen de lamp loopt (en dat gebeurt voortdurend) dan kun je makkelijk gefrustreerd raken en afhaken. In het tweede geval ben je wat meer ontspannen en als

het goed is schept dat ruimte om te doen wat we kunnen en het uiteindelijke resultaat aan God over te laten. Ook daar hoort een valkuil bij: dat je er zo van doordrongen bent dat Jezus alles nieuw maakt, dat je het zelf laat afweten – en dat is ook een vorm van afhaken...

Zuivering

Veel christenen zitten daar ergens tussenin: ze voelen zich getroost dat we na onze dood naar de hemel mogen, maar hebben er nauwelijks een beeld van wat het toevoegt dat Jezus wederkomt op de aarde. Nu hebben Nederlands Gereformeerden het in hun genen dat er iets mis is met het enkele 'hemelverlangen'. Dat was een belangrijke drijfveer voor ds. Telder om de aandacht van christenen te richten op de opstanding in plaats van op de 'tussentoestand' tussen sterven en opstanding. Ds. Wim Rietkerk schilderde dat het vuur van de eindtijd geen vernietiging maar zuivering is en dat onze roeping juist na die tijd door gaat. Wat je daar ook van vindt, het is mooi dat er ruimte is om hier over na te denken.

Opstanding

Dit nadenken kreeg voor mij een nieuwe impuls vanuit het werk van N.T. Wright en, breder, vanuit de hernieuwde aandacht voor het Koninkrijk van God in Angelsaksische literatuur. Tom Wright is een Anglicaanse bisschop, nieuwtestamenticus. Hij is enorm productief. Hij combineert wetenschappelijke nauwkeurigheid met een stevig geloof in het evangelie, met als centrum het kruis en de opstanding van Jezus Christus. Hij schreef veel over onze christelijke toekomstverwachting, waaronder *Verlost door hoop*, een echte aanrader. De hoofdlijn daarvan is – met NGK-DNA heel herkenbaar – dat onze hoop en troost niet is dat er leven na de dood is, maar dat er leven is ná het leven na de dood. Namelijk als Jezus terugkomt om, eindelijk, het Koninkrijk van God voor altijd en volkomen te realiseren op aarde. Wright poetst overigens de (weinig) teksten over de tussentoestand niet weg, maar benadrukt dat de centrale en unanieme verwachting die christenen hadden is dat God op het eind der tijden voor heel de kosmos zal doen wat hij met Pasen deed voor zijn zoon Jezus

**De hoop is niet dat
we straks ergens in
de hoge lucht mogen
zijn, maar dat het
Koninkrijk komt**

Donatus verzekert kerkgebouwen en alles wat daarbij hoort. Zoals doopvonten, kanselbijbels en orgels. Ook voor vrijwilligers en werkers in kerkelijke dienst hebben we passende verzekeringen. Donatus is een betrokken specialist. Klein genoeg om u persoonlijk van dienst te zijn. Groot genoeg om met een gerust hart uw verzekeringsbelangen aan toe te vertrouwen. Donatus is een onderlinge verzekeringsmaatschappij zonder winstoogmerk. Samen met u zorgen we ervoor dat wat waardevol is, behouden blijft voor onze kinderen en hun kinderen en hun kinderen...

Donatus

www.donatus.nl tel. 073 - 5221700

Veltman

verzekeringen hypotheek pensioenen

Onderscheidend. Sinds 1932

Broederweg 37 • Kampen • 038 - 331 67 67 • www.veltman.nl

We hebben er nauwelijks een beeld van wat het toevoegt dat Jezus wederkomt op aarde

Christus. Dat is onvoorstelbaar en dat is het niet alleen voor ons: het paste niet in de Joodse en niet in de Griekse wereld van Jezus' dagen. Het geloof dat het toch gebeuren gaat, rust dan ook alleen op het voor de eerste christenen onloochenbare feit dat Jezus opgestaan is uit de dood, lichamelijk, op een nieuwe manier die je nauwelijks bevatten kunt.

Vooruitzicht

De hoop waarop we ons richten is niet dat we straks ergens in de hoge lucht mogen zijn, maar dat het Koninkrijk komt: wat God ooit bedoelde met de schepping en wat Hij realiseerde in Jezus Christus – God is koning in de hemel en de mens vertegenwoordigt hem op aarde – dat gaat helemaal waar worden. Dat is een geweldig vooruitzicht en ik kan me dat niet in detail voorstellen, maar ik hoef in elk geval niet bang te zijn dat we ons zullen vervelen. Je kent dat jongetje dat moeite had om te verlangen naar de eeuwigheid, want hij dacht dat het zou zijn zoals onze zondagmorgen-dienst maar dan eeuwig durend... Te vrezen valt dat veel christenen er heimelijk ongeveer net zo over denken.

Nu al

Wat is het dan heerlijk om het monumentale hoofdstuk 1 Korintiërs 15 te lezen, waarin de apostel onze verwachting uiteen zet. Die verwachting is gegrond in de opstanding van Christus: 'Als de doden niet opstaan, is ook Christus niet opgewekt; en als Christus niet is opgewekt, is onze verkondiging zonder inhoud en uw geloof zinloos.' (vs 13 en 14). En andersom: zo centraal als de lichamelijke opstanding van Christus is, zo centraal is ook het geloof in de lichamelijke opstanding op de jongste dag. We kunnen dat niet 'pakken' want zoals er vele soorten lichaam zijn, van een mens, van een vogel en zelfs hemellichamen, zo kan het lichaam van de opstanding heel an-

ders zijn dan we denken. Maar het is wel ons lichaam, werkelijk, herkenbaar. Om het met een onnavolgbaar moderne beeldspraak van John Polkinghorne te zeggen: 'God zal onze software downloaden naar zijn hardware, tot de tijd waarop Hij ons nieuwe hardware geeft waar de oude software op draait'. En nu snel terug naar Paulus, die zijn hoofdstuk over de opstanding eindigt, niet met 'zo dan, mijn broeders, is er hoop voor de toekomst', maar met 'Kortom, geliefde broeders en zusters, wees standvastig en onwankelbaar en zet u altijd volledig in voor het werk van de Heer, in het besef dat door de Heer uw inspanningen nooit tevergeefs zijn.' Dat heeft diepe indruk op me gemaakt: de clou van het geloof in de opstanding is dat in Christus al ons werk niet voor niets is. Wat hier in geloof en uit liefde gedaan wordt, dat gaat mee naar het Koninkrijk van God.

Jezus en Paulus

Wel te verstaan: daar wil niet mee gezegd zijn dat wij het Koninkrijk bouwen en dat het van onze inspanningen afhangt of het er komt. Wright zegt dat nauwkeurig: het is niet dat wij het Koninkrijk bouwen, maar wij bouwen voor het Koninkrijk. We weten dat alleen waarde heeft wat past in het kader van geloof, hoop en liefde – want die alleen blijven bestaan. Je hebt in de praktijk twee soorten christenen, zo werkt Wright het uit. Je hebt de mensen van Jezus en het Koninkrijk, en de mensen van Paulus en het kruis. Wie het over het Koninkrijk hebben, die zijn druk met goed werk tot in de Derde Wereld toe. Ze voelen zich geïnspireerd door Jezus, alleen het blijft sneu dat juist zo iemand zo jong moest sterven. Wie het over het kruis hebben, die zijn persoonlijk diep geraakt door het offer van Christus en door Paulus' evangelie van genade. Maar voor hen blijft het de vraag wat er nu eigenlijk na

je bekering en voor de wederkomst nog te doen valt. In wezen horen het Koninkrijk en het kruis natuurlijk bij elkaar en dat is wel een soort geheimenis: dat wij er helemaal bij nodig zijn en dat het uiteindelijk toch uit genade zal zijn, een Koninkrijk dat neerdaalt uit de hemel van God.

Met twee woorden

Uiteindelijk zul je die twee kanten gewoon allebei in geloof samen moeten houden: ons werken is niet tevergeefs en toch ontvangen we alles puur uit genade. Mij helpt het om daarbij te denken aan het voorbeeld van Jezus' menswording. Hij is de ware Israëliet, de grote zoon van David en door heel de geschiedenis heen heeft God de Davidslijn beschermd en behoed, want uit hem moest uiteindelijk de Messias voortkomen. Dat staat indrukwekkend beschreven in Matteüs 1. Die verwekte die en die verwekte weer een volgende, van geslacht tot geslacht, tot op... Jozef. De man die uiteindelijk niet verwekte, maar ontving. Hij nam Maria en haar kind in huis en zo en niet anders kreeg David zijn grote Zoon. De geschiedenis van Israël vindt zijn volkomen vervulling in Jezus, maar toch heeft Israël Hem en zijn Koninkrijk niet geproduceerd maar ontvangen.

Dat is geen verklaring in de zin dat je daarna snapt hoe onze arbeid en Gods genade op elkaar passen. Maar het helpt wel om aan beide vast te houden in geloof en vertrouwen, op weg naar de dag waarop Gods plan met mensen eindelijk zal zijn gelukt.

Naar aanleiding van: Wright, T. (2010), *Verrast door hoop*. Van Wijnen. ISBN 9789051943627.

Voor meer informatie zie www.ntwrightpage.com.

Ds. Willem Smouter is predikant van de NGK Apeldoorn.

God vervult zijn beloften door het sterven heen

Sterven zonder vrees

TEKST BAS LUITEN

In de woestijn van deze wereld proberen we koste wat kost ons eilandje van geluk te creëren. We hebben het beloofde land uit ons hoofd gezet. Liever een klein beetje dat we veilig kunnen stellen dan een geweldige toekomst die we moeten afwachten. Terwijl God zoveel voor ons in petto heeft.

Sterven is moeilijk. Het is tegenna-tuurlijk, ontluisterend. De mens is niet geschapen om tot stof te vergaan. De dood is de ultieme vijand. Spreken over sterven gaat ons ook niet gemakkelijk af. Veelal wordt het dood-gezwegen, want het is helaas het einde van veel leuke dingen. Als het niet anders kan, pas dan zoeken we naar woorden hiervoor. Eerder laten we ons plezier in het leven niet bederven, met als gevolg een groot verlies aan perspectief. In de dagelijkse drukte verliezen mensen hun levende verwachting.

Water en woestijn

Ooit trok het volk Israël uit Egypte naar het beloofde land. De Heer voerde zijn kinderen dwars door de zee heen, met de bedoeling dat ze nooit meer slaven zouden zijn. Daarin handelde de Heer karakteristiek voor alle tijden. Hij maakte Zich bekend in zijn daden, voor toen en voor nu. Die gebeurtenissen zijn ons ten voorbeeld geschied (1Kor.10:6,11). Niet een voorbeeld om na te volgen, maar als beeld vooraf: zó is Hij die komt! Hij is zoals Hij was, *Hij komt zoals Hij kwam*.

Zo concreet als indertijd het volk Israël het diensthuis van de dood mocht verlaten om alleen de levende God toe te behoren, zo gaat wie vandaag tot geloof komt in Jezus Christus over uit de dood naar het leven (Joh. 5:24). Toen

/// In onze maatschappij lijkt vrijwel alles maakbaar, tot en met onze gezondheid.

keek heel de wereld ademloos toe en het werd opgeschreven voor ons, met de bedoeling dat we in geloof niet gering zullen denken over wat God in ons leven doet.

Beloofde wereld

In beide situaties ging en gaat de weg door het water heen. Water dat een graf blijkt te zijn: de macht van de zonde werd en wordt erin begraven. Zo brengt

God zijn kinderen in een nieuw leven. We mogen opstaan met Christus, nu al. Hij leeft en wij leven met Hem.

In beide situaties ging en gaat de weg eerst door de woestijn. Het beloofde land lag verderop. Voor ons is dat de beloofde wereld. Een geweldig uitzicht, dat alles in zich heeft! Maar daarmee begint het niet. Eerst gaan we door de woestijn, net als toen. Niet als noodzakelijk kwaad: het is een essentiële

fase, want niet de wijnstok en de vijgenboom waren het hoogtepunt van de bevrijding, maar het naderen tot de levende God.

In die woestijn was de Heer samen met zijn bruid (Jer. 2:2), Hij maakte er een huwelijksreis van. Niet de presentjes kwamen op de eerste plaats, maar de liefde waarin Hij present was. In de woestijn vroeg Hij naar het hart van zijn volk. Juist daarom stelde Hij het keer op keer op de proef (Deut. 8:2).

Vandaag gaat het net zo. Ons leven is een reis naar de beloofde wereld, met onderweg allerlei gebeurtenissen waarin God ons hart wil zien. Wij dragen de belofte dat we straks mogen binnengaan (Hebr. 4:1). De vraag is echter, hoe graag we dat nog willen. Dat was eerder ook al een probleem.

/// Overigens wordt de woestijn zichtbaar in vrijwel iedere nieuwsuitzending vol rampen, geweld en onrecht.

Maakbaar

Gaan we echt door een woestijn? Alles is toch te koop? De welvaart lacht ons toe. Niet alleen jongeren gedragen zich zo. De woestijn lijkt weg. We hebben haar weggetoverd. Want een mens wil geen woestijn, zeker de westerse mens niet, gesteld als hij is op al zijn voorzieningen.

Alleen wie God liefheeft in tijden van armoede en gebrek, kan straks de overvloed aan

In onze maatschappij lijkt vrijwel alles maakbaar, tot en met onze gezondheid. Alles wat kan, willen we ook. Het wordt uitgangspunt van denken. Wij denken vanuit welvaart, niet vanuit lege handen. Met als gevolg, dat ook zo over God wordt gedacht. Als een mens iets overkomt, een ongeluk, ontslag, een ziekte, sterven op jonge leeftijd, heeft Hij iets uit te leggen. Teleurgestelde mensen reageren zich af op God. Regelmatig hoor je dat je zelfs boos op God mag zijn, als Hij niet gaf wat je wilde.

Dit lijkt sprekend op het gedrag van Gods kinderen toen, onderweg van Egypte naar Kanaän. Gods grote daden waren gauw vergeten, men vroeg om

veles, stromend water en verse groenten. Alsof ze midden in de woestijn op een terrasje zaten. God moest zich maar eens bewijzen! Op die manier vielen er heel veel doden; zij kwamen niet in het beloofde land (Psalm 95).

Doel verderop

Wie de uitgebreide beschrijving hiervan leest, in Numeri en Hebrëen, compleet met alle herhalingen van die onredelijke begeerten, kan die Joden van toen oerdom vinden. Hoe konden ze zo vergeten, dat het doel verderop lag?

Het is evenwel beschreven voor ons, die bezig zijn precies dezelfde fouten te maken. In ieders hart leeft de neiging om gefocust te zijn op hier en nu. Er is een complete wedergeboorte voor nodig om God lief te hebben zonder voorwaarden. Toch wil Hij die liefde zien!

Overigens wordt de woestijn zichtbaar in vrijwel iedere nieuwsuitzending. De wereld is vol rampen, onrecht, misbruik, ziekte, geweld en verlatenheid. Massa's mensen weten niet waar ze heen moeten, kinderen sterven van de honger. Lege handen zijn er overal. Dat ziet eruit als ver weg, maar het komt in ons leven. Vroeg of laat krijgt ieder kind van God zijn of haar woestijnervaring, met daarin de vraag naar het hart: is je liefde tot God oprecht of afhankelijk van de omstandigheden? Alleen wie God liefheeft in tijden van armoede en gebrek, kan straks de overvloed aan.

Angst

Eenmaal aangekomen bij de grens van

het beloofde land, weigerden de mensen binnen te gaan. Hoe was dat mogelijk? De verspieters toonden de vruchten van het land, mooier dan ze ooit hadden gezien.

Mensen waren bang! Ze hadden gehoord over de reuzen. Die zouden ze nooit kunnen verslaan. Daarom zetten ze het beloofde land uit hun hoofd. Ze vroegen zelfs naar leiders om hen terug te brengen naar Egypte (Num. 14:4)! Hoe haalden ze het in hun hoofd? Egypte, het land van de verdrukking!

Dit was een grote belediging voor God. Zou Hij zijn volk niet in het beloofde land kunnen brengen? Had Hij het niet wonderbaarlijk bevrijd uit Egypte? Daarom zwoer Hij, dat ze niet meer binnen mochten gaan. Een zware straf voor hen en een les voor ons (Hebr. 3). Want wij zijn net zo. Wij durven ook niet verder, ook al weten we dat de beloofde wereld al onze voorstellingen overtreft. De vijand is ons te groot en te sterk, dus blijven we liever hier. En dat terwijl de wereld bezig is te vergaan.

De parallellen tussen toen en nu confronteren ons met wezenlijke vragen. God voerde ons door het water; Hij wil al zijn beloften aan ons vervullen; in Christus opent Hij voor ons de toegang tot de beloofde wereld. Willen we dan ingaan of niet? Daar draait het om.

Ongrijpbaar

Maar een mens is bang. Wij hebben behoefte aan zekerheid. Liever een klein beetje dat we veilig kunnen stellen, dan een geweldige toekomst die we moeten

Boeken voor persoonlijke groei

De crux

Cees Dekker en Reinier Sonneveld (red.)

Bijna 50 bekende auteurs en kunstenaars vertellen of verbeelden de kern van hun geloof. Het is een bundel met een rijke verscheidenheid aan geloofservaringen en -uitingen. De ontmoeting met Christus is de crux. 288 p., € 19,90 (opbrengst gaat naar Tear)

Hete hangijzers

Cees Dekker, Martine van Veelen (e.a.)

Een boek met stevige vragen over het christelijk geloof. Bekende auteurs bespreken vragen over o.a.: Schriftgezag, homoseksualiteit, hemel en hel. 'Een voortreffelijke gids om met de vragen van het geloof en leven bezig te zijn.' (Andries Knevel) 312 p., € 19,50

Hoe Jezus de wereld op zijn kop zet (en mijn leven ook)

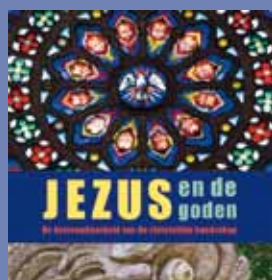
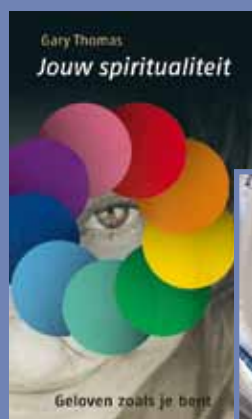
Shane Claiborne

'Welkom bij de revolutie van de kleine mensen, guerillavredestichters en dansende profeten, de revolutie die licht en liefde heeft. Laten we beginnen om weer christen te zijn.' 184 p., € 14,50

Jouw spiritualiteit

Gary Thomas

Niet iedereen gelooft op dezelfde manier. Thomas beschrijft negen spirituele temperamenten en laat zien hoe je met elk kunt groeien in het geloof. 240 p., € 12,50

Het goede leven

Reinier Sonneveld

Een boek over de grote vragen van deze tijd. Moeten we radicale wereldverbeteraars worden of ons berustend neerleggen bij de huidige situatie? 'Geniet van dit heerlijke boek over de basisprincipes van het leven.' (Arenda Haasnoot) 240 p., € 12,50

De Bijbel

Reinier Sonneveld

De Bijbel – waarom zou je die lezen? Dit boekje is een aanstekelijke introductie op het meest spraakmakende boek aller tijden. Een smaakmaker voor zowel zoekers als gelovigen! 48 p., € 2,50 (tot eind dec., daarna € 3,50)

Adem (Kauwgomreeks)

Pieter Both

De heilige Geest: wie is Hij en wat doet Hij? Dit bijbelstudieboekje laat jongeren kennismaken met de verrassende eigenschappen van Gods Geest en zijn betekenis voor je leven. 168 p., € 11,-

Jezus en de goden

Als God ver weg voelt

Twee boeken van Ravi Zacharias:

Jezus en de goden gaat over de waarheidsclaim van het evangelie in vergelijking met andere godsdiensten. 200 p., € 17,50

In **Als God ver weg voelt**

gaat hij in op indringende vragen over zinloosheid, schaamte en schuld. 232 p., € 19,50

Buijten & Schipperheijn Motief

www.buijten.nl – in de boekwinkel

/// Een mens is bang en heeft behoefte aan zekerheid.

afwachten. Liever alles in eigen hand dan in Gods hand. Zo was dat toen, zo is dat nu. Daarom kozen ze toen voor niet verder gaan en niet verder kijken. De woestijn was niet ideaal, maar toch beter dan een stap in het onzekere. Die woestijn is alleen maar erger geworden, vandaag is zij een wereld vol ellende, toch proberen we hier koste wat kost ons eilandje van geluk te creëren. We zijn voortdurend geneigd te kiezen voor het tijdelijke, terwijl we het eeuwige onderschatten. Want dit kunnen we zien en voelen, dat andere is ongreepbaar. Zo komt de beloofde wereld op grote afstand te staan, het ingaan daarin drukken we zover mogelijk weg.

Is het dan de bedoeling dat we voortdurend aan ons sterven denken? Moeten we daarnaar verlangen? Hoe jong zou een mens daaraan moeten beginnen? Die vragen zijn te begrijpen, maar ze zijn niet terecht. Indertijd toonde God de reuzen. Zij waren te groot en te sterk voor Gods kinderen. Zij waren niet om naar te verlangen, natuurlijk niet! De mensen moesten juist niet te veel naar die reuzen kijken. God zou met hen afrekenen terwijl zijn kinderen hun verlangen mochten richten op het beloofde land! Dat is voor ons opgeschreven. God toont ons de dood, te groot en te sterk en zeker niet om naar te verlangen. Maar Hij rekent daarmee af, in Je-

zus Christus, terwijl wij ons verlangen mogen richten op de nieuwe wereld! Dát perspectief legt Hij in ons leven, al zo jong als we door het water gaan.

Als het zover is wil een mens sterven zonder pijn, liefst zo laat mogelijk. Gods weg gaat daar boven uit: Hij leert ons sterven *zonder vrees*, op elke leeftijd.

Levenskunst

Voor Paulus is leven Christus en sterven winst (Fil. 1:21). Stervenskunst begint met levenskunst. Als het leven een reis is, wordt de aankomst een hoogtepunt. Het vergankelijke wordt dan onvergankelijk, onze tent wordt ingeruild voor een vaste woning.

Waar alles om draait is: blijven we reizigers? Wie zijn tentpinnen al te diep in de grond slaat, krijgt ze er steeds moeilijker weer uit. Die gaat verder trekken vervelend vinden.

De belofte om binnen te gaan in Gods rust bestaat nog steeds. Die 'rust' geeft aan, dat God ooit al zijn beloften vervuld zal hebben aan ieder die door het water ging. We worden opgeroepen in die rust in te gaan door vandaag naar zijn stem te luisteren, in beweging te blijven, niet achterop te raken en op elkaar toe te zien (Hebr. 4:1).

In onze tijd is er opnieuw aandacht voor het werk van de heilige Geest. Opvallend is de veelkleurigheid daarin. Toch is het eerste wat wij daarover belijden voor iedere christen, *dat Hij ons zekerheid geeft van het eeuwige leven* (HC Zondag 1). De Heilige Geest maakt ons één met Christus en doet ons op die manier voortdurend verder kijken dan dit leven. Dat is essentieel, omdat God zijn beloften aan ons *door het sterven heen vervult*. Als we dat niet of onvoldoende beseffen, gaan we onderweg verkeerde verwachtingen koesteren met allerlei teleurstelling als gevolg. Mensen zijn daardoor de weg helemaal kwijtgeraakt.

De Heilige Geest doet ons Christus kennen. Wij weten nu dat Hij niet zal rusten voordat alles nieuw zal zijn en ontelbaar veel mensen delen in de vreugde daarvan. Als zijn verlangen ons verlangen is, verstaan we de kunst om te leven en te sterven.

Drs. Bas Luiten is redacteur van *De Reformatie* en predikant van de GKv Zwolle-Centrum.

Het sterven overleven

TEKST ERIK DE BOER

‘Iedereen wil naar de hemel, maar niemand wil dood’, staat op z’n witte kaart van Loesje. Er lijkt een algemeen idee van de hemel als toestand van geluk. De hel als plaats waar je niet wilt komen is buiten beeld. Maar is het bij christenen wel zoveel anders? We leven het liefst totdat wij het genoeg vinden. Kijken we uit naar Christus?

De vraag die in deze bijdrage gesteld wordt is: wat is de invloed van Johannes Calvijn in dat opzicht? Een belangrijk hoofdstukje uit de *Institutie* heet: De overdenking van het toekomstige leven. Daar gaan hoofdstukken over zelfverloochening (‘afzien van jezelf’) en kruisdragen aan vooraf. Leert Calvijn dit leven onder te waarderen? Staat de hemel bij hem het zicht op de nieuwe aarde in de weg?

Sterven aan het leven

De genoemde hoofdstukken van de *Institutie* zijn vaak apart uitgegeven als: *Over het christelijke leven*; ik gebruik de voortreffelijke vertaling van C.A. de Niet. Het heeft veel gelovigen aangesproken. Ik denk vooral omdat Calvijn de pijn van het leven benoemt. Waarom lijkt hij niet zoveel van het leven nu te verwachten? Wel, ‘de ene ziekte na de andere belaagt ons telkens weer. Nu eens woedt de pest, dan weer worden wij gekweld door rampen van een oorlog. Soms wordt de hoop op een goed jaar verteerd door vorst of hagel, wat een mislukte oogst meebrengt en ons tot armoede leidt. Vrouw, ouders, kinderen, verwanten worden weggerukt door de dood, een brand verteert het huis ...’ (Institutie III 7.10). Is dit misschien hoe medemensen in de

/// Is dit misschien hoe medemensen in Azië en Afrika het leven ervaren?

Oost-Europa, Azië en Afrika het leven ervaren?

Ruimte voor het leven

Vanuit deze beléving van doodsdreiging ga je begrijpen waarom Calvijn zo over bekering schrijft als hij doet: het is afsterving (mortificatio) en levendmaking (vivificatio). Vooral de zonde moet nu eindelijk eens gaan sterven. Dan krijgt het echte leven tenminste

ruimte om te groeien! Daarom kan Calvijn spreken over ‘de leerschool van het kruis’ (Institutie III 9.1). Zondaars hebben training nodig zoals atleten pijn verdragen om de finish te halen en eeuwige roem te verwerven.

Ja, Calvijn tekent de aarde nu en de hemel straks als zwart en wit. ‘Want als de hemel het vaderland is, wat is de aarde anders dan een oord van ballingschap? Als afreizen uit de wereld ingaan in het

/// Wat is de aarde anders dan een oord van ballingschap?

leven is, wat is de wereld dan anders dan een graf?' En: 'Indien Gods tegenwoordigheid genieten het toppunt van geluk is, is haar te missen toch iets vreselijks? Maar tot het ogenblik waarop wij uit de wereld gaan, leven wij als ballingen buiten Gods tegenwoordigheid.' Zouden onze asielzoekers die beeldspraak misschien beter begrijpen dan wij?

God maakt dit bestaan nieuw door de dood er uit weg te halen

Misschien dat wij meer zegen op aarde ervaren en daardoor meer over het genieten van Gods goedheid kunnen zeggen. Leren we daardoor ook meer naar zijn nabijheid verlangen? Over één ding is Calvijn glashelder: de verwachting van de komst van de Heer Jezus.

Uitkijken naar de Levende

Het derde deel van de *Institutie* gaat over Gods genade in Christus en de uitwerking op ons leven. Dat deel loopt uit op een hoofdstuk over de laatste opstanding (hoofdstuk 25). Calvijn had er in de uitleg van het Apostolicum al bij stilgestaan. Nu wijdt hij er een extra hoofdstuk aan. Eigenlijk zijn we door te geloven al overgegaan van de dood in het leven, stelt hij met het woord van de Heer uit Johannes 5:24. Maar we leven nog in de hoop 'die in de hemel is weggelegd'. 'Wanneer we dan zo de blik op Christus gericht houden, wanneer we slechts oog voor de hemel hebben

en niets op de aarde onze ogen ervan kan weerhouden om ons af te leiden van de zaligheid die ons beloofd is, dan gaat werkelijk het woord in vervulling dat ons hart daar is, waar onze schat is' (Institutie III 25.1). Zo spreekt hij van verbondenheid 'aan het leven in de hemel dat ogenschijnlijk zo ver van ons af ligt'. Maar dat leven is Christus in eigen persoon! De hemel is daar waar Hij is, waar vandaan Hij ons tegemoet komt.

Calvijn schrijft of preekt weinig over de nieuwe hemel en aarde. Hij heeft het niet aangedurfd de visioenen van Openbaring uit te leggen. Dat heeft te maken met een geloofsprincipe, namelijk dat nieuwsgierigheid naar wat God verhuuld heeft of verborgen houdt ons niet past. Over het bestaan van de gestorvenen lees ik: 'De Schrift zegt dat Christus bij hen tegenwoordig is en dat Hij ze opneemt in het paradijs om daar vertroosting te verkrijgen, terwijl de zielen van de verworpenen de pijnigingen ondergaan die ze verdiend hebben, maar verder gaat zij niet. Welke doctor of docent aan de universiteit zal ons dan onthullen wat God verborgen heeft?' (25.6). Calvijn zou geen romans als die van Randy Alcorn schrijven! De verwachting is niet verdeeld over allerlei denklijnen, maar gebundeld in de komst van Hem die ons redden zal.

Hoop voor stervenden

In lijn met de Apostolische geloofsbelijdenis benoemt Calvijn wel: de persoonlijke begroeting van Christus, opstanding in vlees en bloed van de doden, en concreet eeuwig leven. Laten we vooral uitzien naar de komst van Christus! Alle dingen worden in afwachting gehouden van zijn verschijning als verlosser!

Bij de opstanding gaat het bovendien om het lichaam waarin we hier op aarde geleefd hebben. Geen nieuwe materie, geen andersoortige lichamen. 'in aanmerking genomen dat de dood, die zijn oorsprong vindt in de val van de mens, niet wezenlijk is, heeft de vernieuwing die Christus teweeg gebracht heeft, immers op hetzelfde lichaam betrekking dat ooit sterfelijk geworden is'. Kortom, God maakt dit bestaan nieuw door de dood eruit weg te halen, net zoals Christus uit de dood opstond in het lichaam waarin hij geleden had. Als wij nu het sterven van Christus in ons lichaam, omdragen, zoals Calvijn met Paulus zegt, zullen we ook in de lichamelijke opstanding van onze Heer delen.

Het is om die reden dat Calvijn begraven als lijkbezorging als geloofsdaad duidt. God kan wel een ander, nieuw lichaam scheppen dat geen relatie met het oude heeft. Toch begraven wij de doden om 'de mensen tot het besef te brengen dat voor de begraven lichamen een nieuw leven bereid' is. Daarom verwachten we de ópstanding, het hêrrijzen van de doden. Begraafplaatsen zijn slaapplekken (in het Latijn: coemeteria). Dat is wat anders dan crematoria. Calvijn ziet het eeuwige leven bovenal als leven in Gods nabijheid. Dat zal pas leven zijn! Terwijl eeuwige dood het tegendeel is: voorgoed buiten Gods goedheid leven – hoewel dat geen lèven is. Over bijzonderheden van hemel en hel wil Calvijn niet speculeren. Bijvoorbeeld of er verschil in status is tussen profeten en apostelen, tussen apostelen en martelaren, tussen ongehuwd gebleven vrouwen en getrouwden. Mensen die daarover speculeren 'laten in hun onderzoek geen hoekje van de hemel onberoerd'. In plaats van te willen weten hoe het er daar aan toe gaat is het belangrijker te letten op de wég die naar de hemel voert. Je vindt de weg – in het leven, door de dood – als je let op de gestalte van Christus die ons tegemoet komt.

Bij Calvijn valt de hemel haast samen met de nieuwe aarde. Wie weet, misschien is de aarde aan de andere kant van de dood al vernieuwd!

Prof. dr. Erik de Boer is universitair docent klassieke talen aan de TU in Kampen en hoogleraar Geschiedenis van de reformatie aan de VU te Amsterdam.

De kunst van het 'wel' sterven

TEKST WIM VISSCHER

Memento mori, gedenk te sterven, klinkt door alle eeuwen heen. Christelijke auteurs van alle tijden hebben veel aandacht besteed aan de dood, het sterven, het oordeel en het eeuwige leven. Vooral de euthanasia, de kunst van het wel (= op een goede wijze) sterven, heeft steeds opnieuw allerlei schrijvers, pastores en geestelijken bezig gehouden. Trouwens, wie heeft er vandaag de dag in familiekring niet mee te maken? En leert de Bijbel niet dat ieder mens naar zijn eeuwig huis gaat (Prediker 12:5)?

Praten en nadenken over sterven is in onze cultuur voor velen helaas een taboe geworden. Het aardse leven eist meer en meer aandacht, waardoor de overdenking van het toekomstige leven onder druk staat. Niettemin moet elk mens sterven. In de middeleeuwen, de Reformatie en ook door de schrijvers van de Nadere Reformatie is aan de kunst van het wel stervenskunst ruime aandacht besteed.

Niet gering

Dr. J. Hoek heeft daarnaar enig onderzoek gedaan en in de brochure *Hoe kom ik in de hemel?* gaat hij na hoe in voorbije tijden met dit thema is omgegaan. Er blijkt een ruime en rijke literatuur over

dit onderwerp voorhanden die handvatten bevat die voor vandaag de dag belangrijk zijn, vooral op het vlak van de pastorale praktijk. Sterven is geen geringe zaak...

Leven en sterven

Zo schreef de 17e-eeuwse predikant ds. Borstius over de juiste voorbereiding op het sterven. Daarbij wees hij op het kennen van God, het horen en bewaren van het Woord van God, het geloof in Jezus Christus en het uitdrijven van de zonde. Borstius komt met concrete aanwijzingen, zoals de aansporing om tijdens de kerkdiensten wakker te blijven en ook zelf het Woord van God te onderzoeken. Zo legt een mens, volgens Borstius, een geestelijke voorraadkamer

/// 'Geprezen zij God, die mij de plaatsen uit de Schrift te binnen bracht.' Standbeeld van John Knox (1510-1572) bij de kathedraal van Glasgow.

aan, waarin op het sterfbed troost te vinden is. Verder nodigt hij uit tot 'een zich ootmoedig neerwerpen aan de voeten van Christus als een verloren mens, een wachten op de Heere ... wanneer de Geest van Christus ons heiligt en leidt, zullen we sterk staan in het uur van onze dood.'

Net als alle andere auteurs legt ook Borstius telkens een nauw verband tussen de manier waarop wij leven en die waarop wij zullen sterven. Daarbij beklemtoont hij naast de rechtvaardiging door het geloof alleen evenzeer de heiliging. Hij noemt zelfs de gehoorzaamheid 'een zuster van het geloof' (p.27).

Worsteling

Deze stemmen uit het verleden zijn ook voor vandaag de dag van betekenis.

Illustratief is het sterfbed van John Knox, de reformator van Schotland, die in zijn laatste uren een hevige worsteling

doormaakte. Toen hij daar doorheen was gekomen, gaf Knox aan dat hij in zijn leven veel strijd met de satan had meegemaakt, waarbij de boze hem confronteerde met zijn zonden en probeerde te verstrikken 'met de genoegens van deze wereld. Maar deze laatste worsteling was anders: 'Nu wil hij mij wijs maken dat ik het eeuwige leven verdien door mijn getrouw zijn in mijn bediening. Maar geprezen zij God die mij de plaatsen uit de Schrift te binnen bracht waardoor ik de vurige pijlen van de duivel heb kunnen uitblussen, zoals 'wat hebt gij dat gij niet hebt ontvangen?' en 'door de genade van God ben ik wat ik ben'. En: 'niet ik, maar de genade van God die met mij is.' En hierdoor overwonnen, is de satan geweken' (p.19).

Hier en nu

Dr. Hoek besluit zijn overzicht met enkele lijnen naar het hier en nu. Voor

gespreksgroepen en persoonlijke door-denking zijn aan elk hoofdstuk enkele vragen toegevoegd.

Hoek, J. (2010), *Hoe kom ik in de hemel?*; Buijten & Schipperheijn, Amsterdam. 48p. € 4,30. Te bestellen bij: Willem de Zwijgerstichting, Postbus 40082, 7504 RB Enschede, telefoon: 053-4311606, email: info@willemdezwijgerstichting.nl. Zie verder: www.willemdezwijgerstichting.nl.

Ds. Wim Visscher is predikant van de Gereformeerde Gemeente in Amersfoort en bestuurslid van de Willem de Zwijgerstichting.

Het Passion
fiftyfiftywerkvakanties

Onvergetelijke werkvakanties het hele jaar door

Diaconale werkvakanties
een midweek de handen uit de mouwen voor dak- en thuisloze medemensen die even op adem komen in de Achterhoek

Gegarandeerd onvergetelijk, waardevol, verrijkend en verrassend.....

.... boek nu via de site of bel

Diaconale steun
voor dit unieke project is van harte welkom. We zijn voor een groot gedeelte afhankelijk van giften en collectes.

Gegarandeerd zinvol besteed aan onze diaconale doelstelling.....

.... word nu donateur

Stichting Het Passion
Torenallee 6
6999 DD Hummelo

Triodos Bank 78.13.22.618

Tel. 0314 382 462
info@hetpassion.nl
www.hetpassion.nl

Kerst: Ellende, kou en honger..?
Het kán anders.
Steun de voedselpakkettenactie.

Giro: 6004

www.zendingovergrenzen.nl

(team)coaching
doorlichting
fusie- en samenwerkingsvragen

griffioen
ORGANISATIEADVIES

telefoon: 071 562 0915
www.heingriffioen.nl

Moordenaar!

...help om haar te stoppen!

De malariamug maakt wereldwijd veel slachtoffers. Ook in Noordoost-India is malaria een van de ziekten waar kinderen aan overlijden. Door vervuild drinkwater, slecht sanitair en ondervoeding zijn kinderen meer vatbaar voor deze ziekte. *De Verre Naasten* ondersteunt projecten van de plaatselijke kerken om deze situatie te verbeteren.

Geef voor deze kinderen. Maak uw gift over op giro 363600 van *De Verre Naasten* te Zwolle o.v.v. Kindersterfte India 29301 of ga naar www.deverrenaasten.nl en word vaste donateur.

PS: Stap in het leven van een weesmeisje in India en bekijk de documentaire 'Lucky Grace' op www.deverrenaasten.nl

Geloven in vrijheid

Open Doors-dag

6 november 2010

10.00-16.00 uur

IJsselhallen Zwolle

OpenDoors

Op de bres voor vervolgde christenen

Ontmoet.

www.opendoors.nl | Giro 7733

"Met het repareren van auto's verdien ik nu zelf het inkomen voor mijn familie. Daar ben ik trots op."

Kyalo heeft zijn technische opleiding afgerond en een gereedschapskist gekregen dankzij het GANSPRO-project.

Geef kansarme jongeren in Kenia een toekomst!

St. Zendings Thuisfront Holland in samenwerking met Gai Needy Students Project (GANSPRO) in Kenia steunt jongeren, die hoge cijfers halen op de basisschool, maar door armoede geen verdere opleiding kunnen volgen.

Een jaar middelbaar onderwijs kost € 300 per jaar (€ 25 per maand). Een jaar vervolgonderwijs kost € 540 per jaar (€ 45 per maand). Uiteraard zijn ook kleine eenmalige giften van harte welkom.

Giften (ANBI) op **rekening 3186 402** t.n.v. Stichting Zendings Thuisfront Holland
Secretariaat ZTH: Heleen Smit, tel. 0252 - 344965, e-mail: gansprokenia@hetnet.nl

Grensovergangen

Ze is het land van sneeuwen
 binnengegaan.
Minuten worden eeuwen;
 de zon is maan.

Ze is het veld van schemering
 opgegaan.
Stronken herinnering
 stoten haar aan.

Ze is de deur naar duisternis
 doorgegaan.
Golvend gefluister
 flart af en aan.

Voor poorten naar witte wijden
 komt ze tot staan.
Dan glanzen groot haar ogen:
 ze hoort haar naam.

Nel Goudzwaard-Dubois

Uit: Hans Werkman (samenstelling),
Waar ga je heen nu het uur is gekomen?

Drieluik over leven en dood

TEKST MARLEEN HENGELAAR-ROOKMAAKER

Onnoemelijk veel is er over leven en dood geschreven, niet minder is dit thema verbeeld. Marleen Hengelaar-Rookmaaker brengt u in dit artikel bij drie hedendaagse kunstenaars, die ieder vanuit een geheel eigen optiek iets meegeven over de dood en het nieuwe leven dat is en komt.

1. Ik ben het levende water

Jezus komt rond het hete mid-daguur aan bij de Jakobsbron in Samaria, moe van de reis, hongerig en dorstig. De discipelen zijn naar de stad gegaan om eten te kopen. Een vrouw komt water putten op een tijdstip waarvan ze zeker weet dat ze geen andere vrouwen uit haar dorp zal tegenkomen. Ze mijdt hen, want ze sluiten haar buiten vanwege haar laakbare levensstijl. Ook zij heeft dorst.

Bij de bron treft ze een vreemdeling, een Jood, een buitenstaander net als zij. Jezus vraagt haar om hem wat te drinken te geven. De vrouw is verbaasd en zegt dat ook, ze neemt geen blad voor haar mond: 'Hoe kunt u, als Jood, mij om drinken vragen?' Ze raken verward in een serieus persoonlijk

en theologisch getint gesprek.

Uitnodiging

De Braziliaanse kunstenaar Alexandre Lettnin (1971) heeft deze ontmoeting op geheel eigen wijze in beeld gebracht, toen hij in Europa leefde en zich daar als buitenlander eenzaam en niet erg gelukkig voelde. Hij was getroffen door de liefdevolle houding van Jezus ten opzichte van de vrouw: Hij kent haar moeiten, pijn, zondes en zwaktes en wil haar daaruit bevrijden.

Op zijn ets heeft Lettnin de setting van het gesprek tot haar essentie teruggebracht; we zien alleen de vrouw, de put en Jezus. De vrouw is maar een klein en mager poppetje dat, argwanend en gewond als ze is, Jezus met haar assertieve vragen op

een afstand houdt. Jezus buigt zich echter naar haar toe, een en al aandacht, en maakt een uitnodigend gebaar.

Goddelijk perspectief

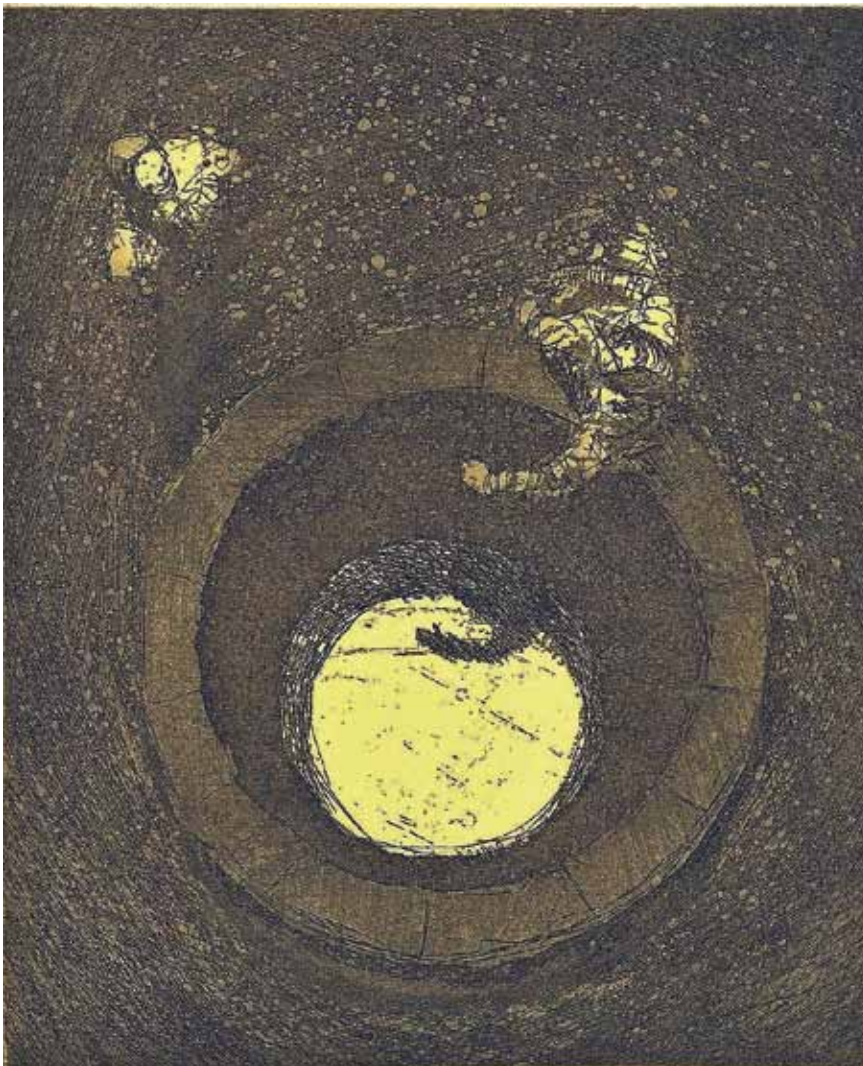
In de gravure heeft Lettnin gekozen voor een 'goddelijk perspectief'. We zien de scène van boven, zoals God haar vanuit de hemel bezieet. God ziet ons in het donker staan, terwijl Hij tegelijkertijd het licht ziet waar Hij ons naartoe wil leiden. Daarom gaat het in deze geschiedenis. Want ook Jezus ziet deze vrouw in de duisternis staan en wil haar het licht binnentrekken. Hij ziet hoe ze is, maar ook hoe ze zou kunnen zijn.

Jezus biedt deze dorstige vrouw een nieuw leven aan. Hij zegt: 'Het water dat Ik geef, zal een bron worden waaruit water opwelt dat eeuwig leven geeft.' In de prent reflecteert het water in de put het licht van de hemel, dat een contrast vormt met de duisternis waarin de vrouw zich bevindt. Tegelijkertijd zien we Jezus' hand weerspiegeld in het water. De weg naar het licht en het levende water is een persoon, is Jezus zelf.

Eeuwig leven nu

De put is cirkelvormig, wat staat voor de eeuwigheid, omdat een cirkel geen begin en einde heeft en altijd doorloopt. Zo worden dood en leven met elkaar gecontrasteerd: de vrouw met haar holle ogen en skeletachtige gelaat staat tegenover de ronde put met Jezus' verwelkomende hand boven en in het water, dat een doorgang vormt naar het licht en het eeuwige leven.

Dat eeuwige leven beperkt zich echter niet tot een hersteld leven in de verre toekomst, na onze dood, maar behelst ook een nieuw leven hier en nu. Jezus biedt de vrouw en ons genezing aan: dorst lessend, reinigend, overvloedig bruisend water waardoor we steeds meer op Jezus kunnen gaan lijken. Nu al. Aan het eind van het gesprek met Jezus is de vrouw haar angst vergeten en rent ze naar haar dorpsgenoten om openlijk te getuigen van de komst van de Messias. Geen wonder dat de kunstenaar de prent heeft overgoten met een warme zachtgele gloed.

/// Johannes 4:1-30. Alexandre Lettnin: Levend water, 2000, ets en aquatint op Salland papier, 37 x 27 cm.
www.lettnin.blogspot.com.

2. Ik ben de opstanding en het leven

Ook het tweede kunstwerk dat ik met u wil bekijken toont een ontmoeting van Jezus met een mens die door de dood is overmand, hier gewikkeld in de doeken van het graf. Herkent u hem?

Als de pop van een vlinder

In het Bijbelverhaal in Johannes 11 staat er een menigte mensen om dit tweetal heen: de discipelen, Maria, Marta en de mensen die met hen meegekomen waren om te weeklagen. Maar net als bij het vorige werk

fagen een voor de hand liggend thema. Vanaf de 4e eeuw kregen ook de andere aanwezigen bij het graf een plaats op schilderijen en iconen, maar daarvoor zoomde men in op de kern van de geschiedenis: Lazarus die als de pop van een vlinder voor Jezus staat, wachtend op bevrijding uit zijn cocon.

Kom naar buiten

In het schilderij zien we Jezus en Lazarus tegenover elkaar staan, Lazarus stokstijf, Jezus een en al dynamiek. Hij

vende dood, ingepakt door alles wat ons beperkt en omknelt, maar God roept ons toe: 'Kom naar buiten.' Hij wil ons uit onze sleur bevrijden, uit de zonden en verslavingen die ons gevangen houden, de angsten die ons verstijven. Hij wil onze vastgelopen relaties, bevroren gevoelens en begraven talenten opnieuw tot leven wekken. Wij hoeven alleen maar te komen als Hij roept, durven wegstappen uit onze statische plekken, dan zal Hij ons nieuw leven geven en de windselen van ons afwikkelen, stukje bij beetje, als een glimp van een glanzende toekomst.

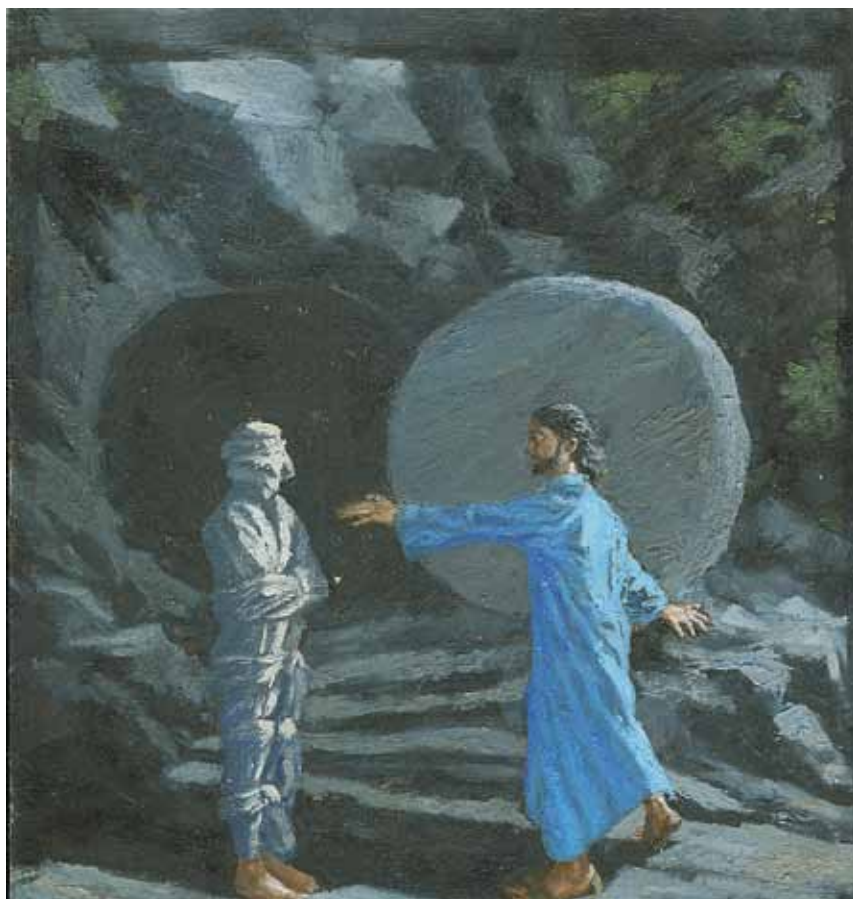
Eeuwige dood en eeuwig leven

Ook in dit kunstwerk speelt de cirkel als symbool van de eeuwigheid een belangrijke rol. We zien een zwarte cirkel achter Lazarus, een lichte grijsblauwe achter Jezus. De eeuwige dood en het eeuwige leven worden hier tegenover elkaar gezet. De donkere cirkel refereert aan wat in Psalm 49 over de goddelozen wordt gezegd: hun graf is hun eeuwig thuis. De weggerolde grafsteen, de lichte cirkel, is hier een symbool van leven geworden, terwijl hij tegelijkertijd ook als nimbus werkt, een aanduiding van Jezus' heiligheid. U kent de nimbus vast wel, die gouden schijf of stralenkrans achter de hoofden van heilige personages in de oude kunst.

De grafsteen doet echter tegelijk aan een molensteen denken, ook een symbool voor de eeuwigheid in de oude kunst, want een molensteen is zo zwaar en solide dat hij niet kapot te krijgen is. Het is een mooi beeld voor de permanentie van de daden en dingen die eeuwigheidswaarde hebben, die staat tegenover de ijdelheid van alles wat vergaat.

Menselijkheid en majesteit

Johannes 11 is ook bijzonder omdat dit hoofdstuk ons een kijkje geeft in het hart van Jezus. Hij huilt. Hij is diep bewogen als Hij ziet wat voor hartverscheurend verdriet de dood aanricht. En Hij is boos. In het Grieks staat: Hij snuift als een briesend paard. Hier zien we Jezus in zijn volle menselijkheid. Heeft Roger Wagner Hem hierom wel

/// Johannes 11:1-44 en Psalm 49. Roger Wagner: Lazarus, 2009, Olieverf op paneel, 18 x 14,5 cm.
www.rogerwagner.co.uk

is ook hier de setting tot zijn essentie teruggebracht: Jezus, het open graf, en Lazarus.

Roger Wagner (1957), een bekende Engelse christelijke kunstenaar, grijpt hiermee terug op de vroegste afbeeldingen van dit thema in de vroegchristelijke kunst. Al vanaf de 2e eeuw werd dit verhaal veelvuldig afgebeeld, voor catacomben en sarco-

strekt zijn hand naar Lazarus uit, op het punt hem uit de zwarte cirkel van het graf het leven binnen te trekken. Het doet me denken aan Aslan in Narnia, die met zijn adem de versteende beelden tot leven wekt. Er valt licht op Lazarus. Jezus' mantel is blauw, de kleur van de hemel en de toekomst. Ik vind dit een prachtig beeld voor hoe God met ons bezig is. Wij zijn le-

met zulke grote voeten afgebeeld, als een mens die met zijn voeten stevig is verbonden met de aarde?

Maar deze geschiedenis toont Jezus ook in zijn volle majesteit. Een kleine kop groter dan Lazarus, met uitwaaiende

mantel, verdrijft Hij de dood. 'Ik ben de opstanding en het leven,' zegt Hij tegen Marta. Het trof me dat deze bekende woorden hier niet over Jezus' eigen opstanding gaan, maar over die van ons. Jezus is onze opstanding en ons leven,

want als we met Hem leven bloeit ons leven open, en als we met Hem sterven trekt Hij ons een nieuw leven binnen. Zo snel en zo zeker dat Jezus er zelf van zegt: 'Wie in mij gelooft, zal nooit sterven. Geloof je dat?'

3. Ik ben de alfa en de omega

Het derde schilderij heet *Het nieuwe Jeruzalem*, waarmee we in de toekomst en het leven na de dood zijn beland, de plaats waar het leven van de dood bevrijd zal zijn.

Van aangezicht tot aangezicht

Op dit werk van de Amerikaanse kunstenares Tanja Butler bevinden we ons in een soort binnenhof. Links staat een boom, misschien de levensboom. De linkerkant van het schilderij maakt gebruik van sterke kleuren, de rechterkant is overwegend wit. De scheidslijn tussen links en rechts wordt gevormd door een man die in gesprek is met een vrouw. Achter de vrouw staan nog meer mensen in de rij om deze man te ontmoeten. Wie is deze man in het midden van het schilderij?

Het lijkt me dat het Jezus is - een opvallende kleine nimbus rond zijn achterhoofd lijkt dit te bevestigen. De

ontmoeting van de vrouw met Jezus staat centraal in dit werk. Jezus buigt zich naar de vrouw toe. Ze hebben elkaars handen stevig vastgegrepen. We kunnen Jezus' gezicht niet zien, maar wel de reactie die Hij oproept op het gezicht van de vrouw. Haar gelaat lijkt vooral uit te stralen hoe bijzonder en kostbaar deze ontmoeting voor haar is, alsof ze er lang naar heeft uitgekeken. Zoals Psalm 42:3 zegt: 'Mijn ziel dorst naar God, naar de levende God, wanneer mag ik nader komen en Gods gelaat aanschouwen?'

Achter Jezus bevindt zich een lichte wereld, Hij vormt als het ware de deur. Hierin bevinden zich mensen met witte gewaden die samen in gesprek zijn. Hun gezichten zijn ongedefinieerd, al hebben ze wel ieder een eigen kleur, alsof het hier niet meer om hun eigen ego gaat maar om de gemeenschap. Het is een wereld die vrede ademt, waar men in volle aandacht voor elkaar tezamen is.

Verbondenheid

Jezus staat ons bij onze dood op te wachten om de deur te openen naar het leven zoals Hij het altijd al voor ons bedoeld had. 'Ik ben de alfa en de omega, het begin en het einde,' zegt Hij, 'wie dorst heeft geef ik vrij te drinken uit de bron met water dat leven geeft.' Het is opvallend hoezeer Jezus bij de Ik-ben woorden steeds weer benadrukt dat Hij het leven is en het leven geeft. 'Ik ben het licht dat leven geeft, Ik ben deur naar leven in zijn volheid, Ik ben de weg, de waarheid en het leven, Ik geef water dat leven geeft.' Dat is het thema dat Hij ons in alle toonaarden en met een scala aan beelden probeert duidelijk te maken.

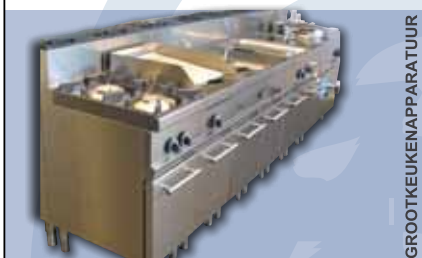
Hij wil ons bevrijden uit de greep van de dood, waarbij het dus niet gaat om de beaming van een aantal geloofswaarheden, maar om een relatie, om een leven in verbondenheid met Hem. Ook gaat het hierbij niet alleen om vergeving en genade als weg naar het leven, maar ook om de Geest en nabijheid, verlossing en genezing die Hij ons schenkt als we met Hem leven. Het mooie van deze drie schilderijen vind ik dat ze ons beelden aanreiken voor deze relatie met Jezus. Het zijn beelden die ik wil vasthouden. Net als woorden kunnen we ze met ons meedragen en kunnen ze ons steeds weer voeden. Ze maken de liefde van Jezus concreet voor ons. We kunnen Hem in de liefdevolle ogen kijken, zijn handen vastpakken en weten dat Hij met ons is in onze angst voor het sterven en onze strijd tegen de dood.

/// Openbaring 21-22:5. Tanja Butler: New Jerusalem. www.gordon.edu/art_facultyportfolios onder Tanja Buttler.

Drs. Marleen Hengelaar-Rookmaaker is hoofdredacteur van ArtWay, www.artway.eu. ArtWay stelt zich ten doel de wereld van de kunst te ontsluiten voor een breed kerkelijk publiek door ogen, hart en verstand te openen voor de (geestelijke) rijkdom van kunst. Marleen Hengelaar is lid van de CGK Zwolle.

kijk op www.dejager.com

GROOTKEUKENAPPARATUUR

SNIJMACHINES

ROESTVRJSTAAL

KOELING

STEAMERS & OVENS

VAATWASMACHINES

Sinds 1950 totaal-leverancier in non-food artikelen voor horecabedrijven, slagerijen, cateraars, gemeenten, instellingen, bedrijfskantines en grootkeukens.

Informeer naar de mogelijkheden die wij u kunnen bieden.

slagerij- en horecabenodigdheden

Carneool 600 — 3316 KC Dordrecht
Tel. 078 - 6162593 - Fax 078 - 6163638
info@dejager.com - www.dejager.com

**verhuizingen
Kattenberg**

ERKENDE
VERHUIZERS

MONDIAL MOVERS

BIJ KONINKLIJKE BESCHIKKING
HOFLEVERANCIER

Je laat tenslotte niet iederéén je kostbare inboedel verhuizen. **www.kattenberg.nl**

Zwolle 038 4223226 Nunspeet 0341 278078 Apeldoorn 055 5785623

Brad Pitt en Rutger Hauer als aanjagers van het gesprek over eindigheid en sterfelijkheid

De beste tien speelfilms over de dood

TEKST BART CUSVELLER

Speelfilms zijn dan misschien geen spiegel van de ziel, maar wel van de cultuur. Waar woorden te kort schieten, bieden filmbeelden van Japanse, Zweedse, Spaanse, Franse of Amerikaanse komaf stof tot nadenken over de dood.

Speelfilms zijn niet alleen vermaak, zegt William Romanowski in zijn boek *Eyes Wide Open*, speelfilms weerspiegelen, stileren en voeden de manier waarop we in het leven staan.¹ Films over de dood kunnen ons ontroeren of vervoeren, maar ze bevatten ook informatie, waarden en idealen die weerspiegelen, stileren en voeden hoe we ons tot de dood verhouden. Verhandelingen over eindigheid, tijdelijkheid en sterfelijkheid zijn één ding; films kunnen inkijkjes geven in aspecten van de dood die maar moeilijk onder woorden te brengen zijn.

De dood is alomtegenwoordig in speelfilms. Neem het horror-genre met haar halfdoden, ondoden en levende doden. Ik wil het niet geheel en al als pervers spel met onze angst van de hand wijzen. De christelijke filmmaker Scott Derrickson maakt er bijvoorbeeld gebruik van. Maar ik ben geen kenner of liefhebber, dus ik laat dit genre hier links liggen. Ook in gangbare genres als oorlogs- en misdaadfilms is de dood altijd te vinden. Moord en doodslag zijn de basis van die films en er wordt vaak niet op een dode meer of minder gekeken. De achteloosheid waarmee daarin soms met het leven wordt omgegaan, is iets

dat ons aan het denken mag zetten. Het kan ook anders. De dood is onlosmakelijk met ons leven verbonden, maar we gaan er niet alleen angstig of achteloos mee om. We kunnen er ook aandachtig of ernstig mee omgaan. En dat zien we ook terug – al dan niet als thema – in weer andere speelfilms. Er zijn bijvoorbeeld heel wat films over mensen met een ernstige ziekte of aandoening. Dat maakt zulke films voor dit onderwerp de moeite waard; zijn ze geen spiegel van de ziel dan toch van de cultuur. Daarom in dit artikel een korte toelichting bij tien films over de dood, in willekeurige volgorde.

Dead Man Walking (Tim Robbins, 1995)

Niet de eerste of de laatste film over de doodstraf, wel een van de bekendste en meest bekroonde. Sean Penn speelt Matt Poncelet, een ter dood veroordeelde voor wie het leven nooit genadig is geweest. Vanwege een uit de hand gelopen aanranding wacht hem de dood door injectie. Susan Sarandon kreeg een Oscar voor haar rol als zuster Helen Prejean, een non die Matt bereid is terzijde te staan. Uiteraard gaat de film over de voors en tegens van de doodstraf (zonder een uitspraak te doen), maar vooral over de vraag of er voor Matt toch genade kan zijn, met een hoofdletter.

Okuribito [Departures] (Yojiro Takita, 2009)

Net wanneer cellist Daigo Kobayashi een plek krijgt in een professioneel orkest, gaat het orkest failliet en wordt hij gedwongen ander werk te zoeken. Hij rolt in het vak van het opbaren van overledenen en merkt dat de zorgvuldige omgang met de doden een eigen eerbied en tederheid heeft, die de ware aard van relaties naar boven brengt. De omgang met doden zegt veel over de liefde voor de levenden, zo ondervindt hij ook in zijn eigen familie. Prachtige Japanse film die niet onberoerd laat.

Trois Couleurs: Bleu (Krzysztof Kieslowski, 1993)

Julie sluit zich af van het leven nadat haar geliefde man Patrice omkwam bij een auto-ongeluk dat zij zelf overleefde. Maar het leven laat haar niet met rust en dat gebeurt op een wel heel bijzondere manier. Patrice was een componist die een symfonie voorbereide voor de eenwording van Europa. Op onverwachte momenten wordt Julie (Juliette Binoche) overvallen door prachtige flarden muziek. Vanwaar komen die warme golven van – tja, wat is het? liefde? leven? genade? vrijheid? Deel 1 van Kieslowski's Franse trilogie over vrijheid, gelijkheid en broederschap.

United 93 (Paul Greengrass, 2006)

Regisseur Paul Greengrass vermijdt de sensationele reacties op de aanslagen van 11 september en verplaatst zich in het vierde geëkaapte vliegtuig.

Dat bereikte zijn geplande bestemming nooit, omdat de passagiers in de gaten kregen wat er gebeurde en besloten in te grijpen. Zij realiseerden zich ook dat hun vlucht zich dan waarschijnlijk ook de grond in zou boren en dat zij er over enkele minuten niet meer zouden zijn. Wat zeg je dan nog tegen elkaar, als je nog één telefoontje naar huis kunt plegen? Een film die je het zweet in je handpalmen bezorgt.

Het zevende zegel (Ingmar Bergman, 1957)

Zwart/wit-film van de Zweedse regisseur die maar niet kon loskomen van het geloof waarmee hij opgroeide. In *Het zevende zegel* wordt ridder Block na terugkeer van een kruistocht opgewacht door de dood. Om tijd te winnen daagt hij de dood uit tot een schaakspel, terwijl hij antwoord probeert te vinden op de grote vragen: waar is God, is geloof meer dan slavernij aan de kerk, en is de dood meer dan het oneindige niets? Een nog jonge Max von Sydow als Block discussieert met gewone en bijzondere mensen over Bergmans vragen en moet het uiteindelijk afleggen tegen de dood.

Meet Joe Black (Martin Brest, 1998)

Brad Pitt en Anthony Hopkins scheren lang de grens van een sentimenteel drama, maar het heeft toch iets intrigerends, als de dood besluit eens vrijaf te nemen om in menselijke gedaante op aarde rond te wandelen. Hoe zou hij op ons reageren? En belangrijker misschien, hoe zouden wij op hem reageren? Door de naderende dood wordt de hoofdpersoon er toe gebracht stil te staan bij wat er werkelijk belangrijk was in zijn leven.

Mar Adentro (Alejandro Amenabar, 2004)

Prachtig vormgegeven en dito opgebouwde Spaanse film over Ramon, die zijn nek brak bij een zwemongeluk, al zesentwintig jaar verlamd in bed ligt en strijdt voor het recht op levensbeëindiging. Met veel inlevingsvermogen worden de gevoelens en beweegredenen van de betrokkenen weergegeven. De voorstanders van euthanasie zijn licht in het voordeel in *Mar Adentro* (De zee van binnen), maar ze krijgen het niet cadeau. 'Nog

erger dan een kind dat dood gaat is een kind dat dood wil', verzucht de vader van Ramon. Oscar voor de beste buitenlandse film.

Millions (Danny Boyle, 2004)

Ook eentje voor de kinderen: *Millions*. Danny Boyle heeft een katholieke opvoeding gehad en dat merk je aan zijn films. In *Millions* is de moeder van Damian en zijn broer overleden. Het verhaal is dat ze een tas met geld vinden en zich afvragen wat ze daar nu eens mee zullen doen. Damian stelt de ethische vragen, ook al is hij de jongste. Maar ook verbeeldt hij zich dat hij steeds heiligen ziet, die hij dan vraagt of zijn moeder al in de hemel is gesignaleerd. Door alle gebeurtenissen heen verwerkt hij zijn rouw. Een beetje typisch, deze film, maar wel leuk.

La Stanza del Figlio (Nanni Moretti, 2001)

De zoon van een Italiaans gezin komt om bij een duikongeluk en de familieleden worden steeds geconfronteerd met de open plek van de zoon in het huis. Vader, moeder en zus kijken er elk op hun eigen manier tegenaan maar weten elkaar ook te vinden. Centraal staat vader Giovanni, een psychotherapeut die is gespecialiseerd in ieders heftige problemen behalve die van hemzelf. En dan blijkt Andrea een vriendinnetje gehad te hebben die ook graag tot afsluiting van de opengereten wonden wil komen. Mooie, indringende film van, door en met Nanni Moretti.

21 Grams (Alejandro González Iñárritu, 2003)

Intens drama over de levens van drie mensen als steentjes van een mozaïek. Paul is hartpatiënt en heeft een donor nodig. De man van Christina komt om bij een aanrijding. Jack, een ex-gevangene die tot geloof is gekomen, is de ongelukkige bestuurder. Als Paul het hart krijgt van Christina's man, wordt hij tot haar aangetrokken. In haar hartverscheurende rouw heeft zij alleen maar destructieve gedachten, over zichzelf en over Jack. Allen worstelen met de vraag welk gewicht dit alles heeft voor hun leven. De titel verwijst naar de bewering dat

een mens 21 gram lichter wordt op het moment van overlijden.

Films kunnen helpen gesprekken op gang te brengen. Bovenstaande films zijn niet allemaal 'gemakkelijk'. Voorbereiding op de inhoud en op de ervaring van de kijkers is gewenst. Genoemde films zijn besproken op blikoponeindig.nl, de filmsite

van CV-Koers in samenwerking met Nederlands Dagblad en Katholiek Nieuwsblad.

Voor meer informatie:
www.blikoponeindig.nl.

1 William D. Romanowski, *Eyes Wide Open. Looking for GOD in Popular Culture*, Grand Rapids IL: Brazos Press 2001.

Drs. Bart Cusveller is medewerker van Blikoponeindig, de filmsite van CV-Koers, lector Verpleegkundige beroepsethiek aan de Christelijke Hogeschool Ede en lid van de NGK Ede.

Uw doel is toch dat uw boodschap helder, duidelijk en in elke situatie overkomt!

Train u zelf om in 2 dagen een goede spreker te worden!!

Ook voor predikanten en andere kerkelijk werkers

**Sprekend...
Presenteren**

Informatie en aanmelden: www.sprekendpresenteren.nl

op locaties in heel Nederland | Piet van Meurs, trainer/coach

Apostello
Voorgaan in uitzenden

**U WILT FLEXIBEL WERKEN OF U
ZOEKT PER DIRECT EEN
UITSTEKENDE VAKKRACHT?**

**Apostello
zoekt u!**
M/V

Apostello, een extern mobiliteitsbureau, gespecialiseerd op het gebied van arbeidsbemiddeling, brengt kerk, christelijke organisatie en vakkracht flexibel samen. Apostello bemiddelt ondermeer predikanten, geestelijk verzorgers, kerkelijk werkers en godsdienstdocenten, zie www.apostello.nl

Bel voor meer informatie of een afspraak:
06-23584835 of mail: william@apostello.nl

www.apostello.nl

In voorkomende gevallen houdt Apostello zich aan kerkelijke bepalingen.

uitzenden & detacheren • loondienstservice & advies
werving & selectie • training & coachen

ASPERGER

ADHD

**PSYCHOSOCIALE
ZORGVERLENING**

DESKUNDIGE BEGELEIDING BIJ U THUIS

AUTISME

MANISCH
DEPRESSIVITEIT

Voor informatie, advies en aanmelding
belt u onze centrale zorglijn

(010) 264 07 77

(En u wordt doorverbonden naar het
kantoor in uw regio.)

Agathos
THUISZORG

ZORG DIE BIJ U PAST.

Voltooid leven of nieuw begin?

TEKST AD DE BRUIJNE

Hoe gaat de westerse cultuur om met de dood? Om de Bijbelse boodschap doeltreffend te brengen en om onszelf beter te begrijpen, moeten we ons daarin verdiepen. Dat doe ik met deze bijdrage, waarin ik ook aandacht schenk aan de campagne 'voltooid leven'.

De westerse cultuur van nu gaat op twee manieren met de dood om, die in wezen van alle tijden zijn. Maar in onze postchristelijke cultuur krijgen ze een eigen stempel. Op het eerste gezicht lijken ze tegengesteld aan elkaar. Toch werkt in allebei hetzelfde christelijke verleden van onze samenleving door.

Hazes

De eerste manier van omgaan met de dood komt voor in brede lagen van de samenleving. Rachel Hazes, de vrouw van de overleden zanger André Hazes, typeert haar met de mededeling dat ze nog elke dag contact heeft met haar man. Deze benadering spreekt ook uit een recente radiocommercial, waarin je een sfeervol en rustig gesprek hoort op een begraafplaats. 'Als ik hier ben,' zegt een vrouw, 'heb ik het gevoel dat vader met ons meeloopt.'

'We vertellen elkaar bijna-dood-ervaringen om te benadrukken dat na de dood geluk wacht: dicht bij de zon of hoog op een ster heb je het beter dan nu. De groeiende belangstelling voor reïncarnatie past hier ook bij. Bij deze eerste benadering is de dood

uiteindelijk niet echt erg. Zij brengt een nieuw begin. De dood wordt herinterpreteerd tot een positieve spirituele ervaring, voor de overledene zelf én voor de nabestaanden. Allerlei nieuwe begrafenisrituelen onderstrepen dat.

Klaar

De tweede manier om de dood tegemoet te treden, past bij de liberale culturele elite. In Nederland bestaat een initiatiegroep 'Uit vrije wil', gelieerd aan de Nederlandse Vereniging voor een vrijwillig levenseinde (NVVE). Deze initiatiegroep startte in 2010 de campagne 'voltooid leven'.

Moderne mensen willen elementen vasthouden uit een Bijbelse boodschap die zij verwierpen

Mensen die hun leven niet meer als zinvol ervaren, moeten geholpen

worden om er humaan uit te stappen. Daarbij gaat het niet per se om ongeneeslijke ziekten of medisch uitzichtloze situaties. Het punt is dat mensen zelf mogen bepalen dat ze 'klaar zijn met leven'. De werkgroep geeft het voorbeeld van een man van 74 die altijd met zijn handen heeft gewerkt. Problemen met die handen maken dat nu onmogelijk en daardoor ervaart hij zijn leven als zinloos. Zo iemand moet mogen sterven. Daarbij geldt vooralsnog 70 als leeftijdsgrens. Maar de argumenten daarvoor zijn niet principieel. De kans is groot dat op den duur ook jongere mensen met professionele bijstand moeten mogen sterven. Niet alleen de NVVE steunt dit streven, ook het Humanistisch verbond, dienstdoende politici en bekende Nederlanders als Jan Terlouw, Frits Bolkestein, Mies Bouwman en Paul van Vliet.

Controle

Wat vertelt 'voltooid leven' over de moderne omgang met de dood? In een brochure van de NVVE lezen we dat dit streven niet toevallig nu opkomt. De babyboomers (de protestgeneratie van de jaren '60) worden op een voor hun generatie type-

/// De dood wordt geherinterpreteerd tot een positieve spirituele ervaring. (NUfoto)

rende manier ouder. Zij zijn, aldus de NVVE, autonoom ingesteld en hechten aan zelfbeschikking en vrije wil. Ze hebben geleerd assertief op te komen voor hun eigen belangen en rechten. Zij laten zich niets voorschrijven door anderen maar beslissen zelf hoe ze zullen leven. Zo willen ze ook over hun dood de baas zijn. Ook volgens andere analyses bereikte in de generatie van de jaren '60 de modernisering een climax. Wij zien een type mens dat zich losmaakt uit vaststaande gezagvolle structuren en de individuele vrijheid en autonomie poneert. Nu de dood dichtbij komt, klampt deze moderne liberale mens zich angstvallig vast aan dit autonomie-ideaal.

Schril klinkt deze houding door in woorden van de beroemde neurobioloog Dick Swaab. Ook hij steunt 'voltooid leven'. Hij verklaart: 'Ik neem graag mijn eigen beslissingen (...). Bij mijn conceptie en geboorte is me dat niet gelukt. Bij het einde van mijn leven eis ik dat recht onverkort op'. Anders dan bij de eerste benadering wordt hier de dood niet positief geherinterpreteerd. Zij blijft ten diepste bedreigend. Met de dood is het afgelopen. Tegelijk gaat een autonoom individu voor geen tegenkracht opzij. Wie alles beheerst en manager is van zijn eigen leven, durft ook de dood de baas te zijn. Dat doe je door zelf het moment van je dood te kiezen.

Moralistisch

Christenen reageren meestal afwijzend op de hedendaagse manieren van omgaan met de dood. Ook volgens ons gaat het leven door, maar alleen in een band aan de opgestane Chris-

tus. Daarbuiten is de hoop op eeuwig geluk ongegrond. Die hoop doet geen recht aan de ernst van de dood als begin van Gods oordeel.

Ook tegen de gedachte van zelfbeschikking verzetten christenen zich. Alleen God beschikt over leven en dood. De dood blijft onnatuurlijk en kan nooit een oplossing vormen. Bovendien, zeggen sommigen, wil niemand echt dood. Achter een volgehouden doodswens zit psychische ziekte of een tekort aan zorg en aandacht. Zulke reacties blijven gemakkelijk moralistisch. Wij kunnen beter iets leren van de manier waarop Paulus in Romeinen 1 zijn cultuur peilt. Hij wil niet moraliseren over het verval, maar de urgentie van zijn boodschap over Jezus onderstrepen. Paulus constateerde hoe een prechristelijke cultuur vastloopt onder de toorn van God. Vandaag zien wij hoe een postchristelijke cultuur in impasses is beland. Aan de ene kant keert de doodsangst terug die alle mensen sinds de zondeval typeert. Tegelijk klampt onze cultuur zich onbewust vast aan fragmenten van het christelijke verleden dat zij afzwoer. Daarmee proberen mensen hun doodsangst leefbaar te houden.

Christus

Volgens Hebreëen 2:15 zitten alle mensen gevangen in angst voor de dood. Die hangt samen met de veranderde plaats van de mens in de schepping na de zondeval. Van heerser onder God werd de mens slaaf van de machten. Christus keert deze situatie weer om. Opnieuw wordt alles aan onze voeten onderworpen. Zelfs voor de dood hoeft je niet meer bang

te zijn. Dat zie je op het eerste gezicht nog niet, maar het blijkt als je let op Jezus en aan Hem verbonden bent. Hij overwon de dood en is vandaag al gekroond met glorie.

Deze bevrijdende boodschap heeft de westerse cultuur eeuwenlang beïnvloed. Mee daardoor kregen westerse mensen een andere plek in de werkelijkheid. Ze waren niet langer speelbal van allerlei machten, maar heersers die de omringende werkelijkheid onderwerpen. Wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen hielpen mee om vergaand in te grijpen op de natuur.

Zelfs de dood trad men tegemoet als een ontwapende tegenstander. Dat wordt bijvoorbeeld zichtbaar in de bereidheid tot martelaarschap en in de christelijke stervenskunst, maar ook in de ontwikkeling van de medische wetenschap. Jezus' overwinning op de dood hervormde de mentaliteit van westerse mensen. Er was een vaste hoop gezaaid dat uiteindelijk het leven wint en dat de toekomst beter wordt. De dood is dan ten diepste niet erg meer. In Christus staat een mens boven de dood: dood, waar is je prikkel?

Parasiteren

De westerse cultuur van vandaag heeft Christus opzij gedrukt. Tegelijk wil zij wel de vruchten blijven plukken die Hij gaf. In de moderne autonomiegedachte herken ik de christelijke mondigheid, maar nu zonder Christus; met het moderne beheersingsideaal verschijnt de koninklijke mens van Hebreëen 2, maar nu op eigen benen. Zo bespeur ik ook christelijke sporen in de hedendaagse manieren van omgaan met de dood. Moderne mensen willen elementen vasthouden uit een Bijbelse boodschap die zij verwierpen. Zij parasiteren op hun christelijke verleden.

De één herinnert zich de boodschap dat na de dood het leven doorgaat, zodat de dood niet meer rampzalig is. Dus probeert hij zonder Christus en met behulp van alternatieve spiritualiteit de suggestie van een doorgaand leven op te roepen. Zelfs in de nieuwheidense behoefte aan contact met een gestorvene hoor ik de echo van een klassiek christelijk besef: de kerk in de hemel en de kerk op de aarde blijven in Christus met elkaar verbonden.

De ander weet nog dat de mens niet

Studeren met overtuiging?

**Open Dag
zaterdag
13 november 2010
10.00 - 14.00 uur**

www.che.nl

<p>Gezondheidszorg Verpleegkunde**</p> <p>Educatie Leraar Basisonderwijs**</p> <p>Theologie Godsdienst Pastoraal Werk*** Leraar Godsdienst / Levensbeschouwing*</p>	<p>Mens & Organisatie Management Economie & Recht Personeel & Arbeid</p> <p>Journalistiek & Communicatie Journalistiek Communicatie</p> <p>Sociale Studies Maatschappelijk Werk & Dienstverlening* Sociaal Pedagogische Hulpverlening**</p>
--	--

* ook in deeltijd ** ook in deeltijd en duaal *** ook in deeltijd en digitaal

Post-hbo, cursus, training, advies of onderzoek? Kijk voor het aanbod van CHE-Transfer op de website.

CHE CHRISTELIJKE HOOGESCHOOL EDE *overtuigend anders*

Oude Kerkweg 100, 6717 JS Ede, T (0318) 696300, E info@che.nl, www.che.nl

**Nederlands
Gereformeerde
Predikantenopleiding**

Theologie studeren? Daar word je wijzer van!

Heb jij belangstelling om theologie te gaan studeren en zou je misschien predikant willen worden in een Nederlands Gereformeerde gemeente? Wil je werken als zendeling of bijbelvertaler, als predikant bij de krijgsmacht, de zorg of justitie? Vraag dan om informatie of meld je aan bij de opleidingscoördinator van de Nederlands Gereformeerde Predikantenopleiding te Apeldoorn; oc.ngp@ngk.nl of P. van Veen, tel. 0345-518762.

De NGP verzorgt een deelopleiding van circa 20%, die de eigen kleur van de NGK brengt in jouw theologie-opleiding. Deze is verplicht voor wie predikant wil worden binnen de NGK. Het programma voorziet in een uitruil van studiepunten met de Theologische Universiteit van Apeldoorn (TUA). Wil je elders studeren, dan is het belangrijk om het te volgen studieprogramma op tijd af te stemmen.

**Toelatingseis voor de studie theologie:
VWO of een bachelor HBO**

Kijk op: www.ngk.nl/ngp en www.tua.nl

Theologische Universiteit
GEREFORMEERDE KERKEN

TU Kampen voor onderwijs, onderzoek en dienstverlening

verbindt Bijbel en leven

www.tukampen.nl

OPEN DAG

zaterdag 13 november 10.00 - 14.00 uur

Als je gelooft in je werk!

 **Gereformeerde
Hogeschool**

www.gh.nl - Grasdorpstraat 2, Zwolle

PABO • HBO-V • SPH • MWD • GPW • GODSDIENSTLERAAR

/// Wie manager is van zijn eigen leven, durft ook de dood de baas te zijn. Dat doe je door zelf het moment van je dood te kiezen.

langer speelbal van de machten en de dood hoeft zijn. Dus tracht hij zonder Christus nog steeds de werkelijkheid naar zijn hand te zetten. Met de proclamatie van de eigen autonomie treedt hij de dood strijdbaar tegemoet. Het is de echo van de Bijbelse boodschap dat wij in Christus meer dan overwinnaars zijn.

De dood slaat terug

Maar God laat een cultuur die Hem vaarwel zegt, nooit ongemoeid. Daarom keren de machten die we in Christus leerden beheersen, met verdubbelde energie terug. Dat proef je bijvoorbeeld in de hedendaagse westerse obsessie met veiligheid. Daarnaast zien wij in de dreigende milieucatastrofe hoe de schepping zich alsnog keert tegen de koninklijke mens. Ook de dood slaat terug, bijvoorbeeld in het massale sterven in de wereldoorlogen van een eens christelijk Westen.

Mensen proberen hun doodsangst leefbaar te houden

Angst voor de dood leeft weer op. Dat moet volgens Hebreëen 2 ook wel. Onze cultuur, die ooit wist dat de

dood overwonnen was en een door-gang kon worden naar het leven, wordt des te banger. Ergens diep van binnen moet zij wel het grote risico vrezen dat ontstaat wanneer je de bron van deze hoop negeert. Kunnen wij mensen de dood echt zelf aan? Peil de doodsangst achter het masker van mondigheid en in de softe rituelen van het moderne begraven.

Uitnodigend

Christenen moeten goed nadenken hoe zij op zo'n cultuur reageren. Wie moraliseert, bestrijdt symptomen. Wie hoofdschuddend afstand neemt, vergeet hier op de uitkijk te staan naar verloren zonen van de christelijke traditie zelf. Vlot poneren dat de dood geen oplossing is en doodsverlangen nooit gezond kan zijn, miskent dat christenen wel degelijk konden verlangen naar de dood. Ook Paulus achtte op een gegeven moment zijn aardse levenstaak voltooid. In de hedendaagse gedachte van een 'voltooid leven' bespeur ik toch een klein restant van zulke christelijke noties.

Beter kunnen wij als christenen zelf een hoopgevende omgang met de dood voorleven en anderen daarvan laten profiteren. Dat kan bijvoorbeeld in persoonlijke contacten, als bij collega's of burens de dood komt, of door gezamenlijke inzet voor wie geen zin meer hebben in het leven of

op weg gaan naar het sterven.

Tegelijk vraagt het publieke debat onze betrokkenheid. Soms moeten we confronteren en de doodsangst blootleggen die kan schuilen in geforceerde redeneringen. Neem bijvoorbeeld wat Swaab zegt. Uit zijn conceptie en geboorte concludeert hij niet wat voor de hand ligt, namelijk dat menselijke autonomie zonder afhankelijkheid onbestaanbaar is. Hij suggereert juist dat elke geboorte een tekort aan zelfbeschikking betekent en dus beneden onze stand is. Gelukkig kun je dat nog net voor je dood rechtzetten... Zo'n redenering ver-raadt hoe je denkend verdwaalt als je God opzij zet.

Vooral daagt de gecamoufleerde doodsangst in onze cultuur ons uit om met een uitnodigend evangelie te reageren. Spreek daarbij niet alleen negatief over moderne rituelen die suggereren dat het leven doorgaat, of over een zelfbeschikkingsideaal dat zelfs de dood aankan. Herken en waardeer daarin de schaduwen van de christelijke traditie en sluit erbij aan. Zo kun je aanwijzen dat zulke restanten de doodsangst niet echt verdrijven. Wie dat zoekt, moet opnieuw beginnen met Jezus.

Prof. dr. Ad de Bruijne is hoofdredacteur van De Reformatie en hoogleraar ethiek en spiritualiteit aan de TU in Kampen.

Curadomi *Zorg met hart en ziel*
Organisatie voor thuiszorg

Thuiszorg nodig?

Curadomi biedt met christelijk personeel thuiszorg aan iedereen die dat nodig heeft. Voor het strijkgoed, de was, uw persoonlijke verzorging en verpleging. Wij zorgen graag voor u. Wij werken in grote delen van Nederland.

> informatie: www.curadomi.nl of bel
Verpleging en verzorging: 0900 258 2583
Hulp bij het huishouden: 0900 258 2581

de driehoek
christelijke hulpverlening

De realiteit van

verlies

van een geliefde gaat gepaard met emotionele pijn, verlangens, verdriet, angst, boosheid en schuldgevoelens. Soms blijft rouw een eenzaam verdriet waarbij je moeilijk aan verwerken toekomt. Vraag om professionele persoonlijke hulp bij het rouwproces.

Maak een afspraak voor een (vrijblijvend) intakegesprek op één van onze kantoren.

De Driehoek biedt christelijke psychosociale en psychologische hulp bij o.a. relatieproblemen, identiteitsvragen, depressiviteit, eenzaamheid, seksueel misbruik. Hulpverlening door psychologen en maatschappelijk werkers (VO) wordt in de meeste gevallen vergoed via de ziektekostenverzekering.

Rotterdam (010) 469 38 88 Amersfoort (033) 465 11 51 Zwolle (038) 426 85 20 Groningen (050) 409 69 50

www.dedriehoek.nl

HELP KURIA HELPEN

Binnen het **hospice van stichting kuria** in Amsterdam wordt palliatieve terminale zorg geboden.

1. voor de zieke medemens
2. met respect voor het leven
3. uit christelijke bewogenheid

Daarnaast biedt stichting kuria ondersteuning en begeleiding **thuis** door **buddyzorg** en **professioneel advies**

Velen zetten zich hiervoor in waaronder

vrijwilligers
verpleegkundigen
maatschappelijk en pastoraal werkers
(huis)artsen

U kunt dit werk (blijven) steunen, want dit bijzondere werk kost geld en dat **GELD** moet nog steeds voor een deel **VAN U** komen!

abn amro 44.59.65.495.
 of giro 8377
 t.n.v. stichting kuria, Amsterdam

stichting **kuria**

Contact met de doden (?)

TEKST DS. JEANNETTE WESTERKAMP

Tegenover me, in de spreekkamer van de gevangenis, zit een man. Zitten valt hem zwaar. 'Gelukkig heb ik veel steun van mijn vader,' zegt hij. 'Komt je vader op bezoek, bel je hem?' vraag ik. Hij kijkt me even zwijgend aan. Dan zegt hij aarzeland: 'Mijn vader is al twee jaar dood. Maar u gelooft toch ook?' 'Oké,' zeg ik, 'ik begreep het verkeerd, leg eens uit.' De man begint te vertellen over zijn vader die bij hem op cel komt. Soms in een droom, soms ook overdag. Plotseling een hand op zijn schouder, een koele bries als het warm is, die nergens vandaan kan komen in de gesloten ruimte. Soms een gedachte. Een aanwezigheid. Het komt en het gaat. De man wil graag leren bidden tot zijn vader, zodat hij er meer grip op krijgt. Zijn het fantasieën van een mens onder druk?

Hij blijkt niet de enige die contact heeft met een overledene. Ik hoor er vaker over, ook bij jongeren. De doden zijn niet dood in hun beleving. Ze komen troosten en bewaken. En soms komen ze spoken en bang maken. Regelmatig vertellen de meisjes die 'gesloten zitten' me, dat er bij hen thuis een poging werd gedaan om een overledene op te roepen, wat uitliep op een drama. En altijd is het refrein: 'We geloofden er niet eens in, en ineens...'

Het lijkt Afrika wel. Daar leeft vrijwel iedereen met de 'levende doden'. Er zijn vaste manieren om met hen om te gaan zodat ze niet bedreigend worden. Het experimenteren met de geestenwereld, zoals dat onder ons gebeurt, zou voor de meeste Afrikanen net zo onbegrijpelijk zijn als voor ons het verhaal van een Afrikaan die een natte deken over een elektriciteitskabel hangt, niet wetend of er wel of geen stroom op staat.

Nou weet ik erg veel níet over de doden. Maar er zijn dingen die ik wél weet. Jezus heeft de sleutels van het dodenrijk veroverd op de duivel. Het is niet de bedoeling dat wij Hem voorbijgaan en ons bemoeien met de doden. Het is zelfs gevaarlijk. Je weet niet wat je in huis haalt als je dat achter Jezus' rug om. De Bijbel is er duidelijk over. Je weet ook niet of je echt contact krijgt met je gestorven vader of met een demon die zich voordoeft als je gestorven vader. Als je er achter komt dat het niet

goed is, is de geest vaak al uit de fles. Ik ben ervan overtuigd dat ook mensen in onze omgeving, tot in de kerk toe, ervaringen hebben met de geestenwereld. Hoe praten we daar over? Of zwijgen we en gaat het zo een heel eigen leven leiden? Ik doe een poging.

Een meisje in de jeugdinrichting vertelt dat haar moeder is overleden. Ze had altijd ruzie met haar moeder en ze wil het zo graag goed maken. Ze vraagt of ik weet hoe ze contact kan maken. 'We kunnen het aan Jezus vragen,' zeg ik. Ze schrijft een brief en leest die samen met mij in gebed aan Jezus. We vragen of Hij het door wil geven. Wetend hoe graag de Heer verzoening brengt, denk ik dat Hij dat zal doen als het kan. Zo zeg ik het ook tegen het meisje: het is geen magie. Jezus is ook hier de Weg, en Hij is niet te manipuleren.

Kan ze nu ook wat terug verwachten? Ze vertelt me over haar onvoorspelbare moeder met een zware persoonlijkheidsstoornis. 'Als ze nu bij God is, denk je dat ze die stoornis dan nog heeft?' vraag ik. 'En hoe zal ze dan zijn en naar jou kijken als ze met God "meekijkt"?' Het meisje beschrijft haar moeder hoe ze zal zijn als ze bij Jezus is. Het is een ontroerend proces. Opeens hoeft ze niet zo nodig meer wat met moeder. 'Ze heeft ook zoveel zorgen om mij gehad. Als ze nou gelukkig is, dominee, dan hoeft ze ook niet meer te weten hoe het nu met mij is toch?'

Ik leef in een vreemde wereld bij justitie, maar ook in de kerk en zeker bij de nieuwgelovigen horen we dit soort verhalen. De kerken lopen leeg, de primitieve religies komen terug. In Afrika begint de kerk te leren dat je iets moet met het geloof in 'levende doden'. Anders wordt er in de kerk niet over gepraat, terwijl men ondertussen toverdokters raadpleegt en gehoorzaamt. Wie heeft er werkelijk wat te zeggen over leven na de dood? Laten we niet naïef zijn en niet bang en zoeken naar antwoorden bij Hem.

Ds. Jeannette Westerkamp is parttime justitiepredikant namens de NGK Houten.

‘Wij hoeven niet voor elf uur dertig mensen te wassen’

Huiselijk sterven in een hospice

TEKST JORDI KOOIMAN /// BEELD HANS-LUKAS ZUURMAN

Vrijwel alle mensen brengen de laatste fase van hun leven het liefste thuis door. Maar wat als dat niet kan? Op steeds meer plekken in Nederland kun je terecht bij een hospice. Alle zorg wordt je uit handen genomen, zodat je in rust je leven uit kunt leven. ‘Het is eigenlijk mantelzorg, maar dan ergens anders.’

Nel Satter (GKv) en Ineke de Boer (NGK) zijn beiden van oorsprong Rotterdammers, komen beiden uit de verpleging en werken beiden al bijna vijftien jaar als vrijwilliger in het hospice van Nijkerk, één van de oudste hospices van Nederland. Maar ondanks dat ze vol lof zijn over het werk dat daar gebeurt, zouden ze zelf het liefst de laatste dagen van hun leven thuis doorbrengen. ‘Het is de sfeer’, zegt Nel. ‘Je huis is de veiligste plek om te zijn. Je zit tussen je eigen spulletjes. Afscheid nemen van je bedoening is al moeilijk, als je dan ook nog moet verhuizen, is het extra zwaar.’

Maar thuisblijven kan ook zwaar zijn, zeker voor de familie die een stervende moet verzorgen. Tegenwoordig zijn er wel veel mogelijkheden om ondersteuning te krijgen in die zorg, bijvoorbeeld via de Thuiszorg en instellingen als de NPV (Nederlandse Patiënten Vereniging) en de VPTZ (Vrijwilligers Palliatieve Terminale Zorg). ‘Maar dan moet je het nog steeds allemaal zelf regelen. En je kunt als familie meestal niet alles zelf doen. Het is soms zo zwaar dat je er aan onderdoor gaat’, zegt Ineke. ‘Ik kom uit

een gezin met zeven kinderen. Dan kan ieder kind één dag per week helpen. Zo hebben we het vorig jaar in de laatste levensweken van mijn vader van 87 gedaan. Maar wie heeft tegenwoordig nog zeven kinderen?’

‘Er zijn vele redenen die het ingewikkeld kunnen maken’, vult Nel aan. ‘Ik weet zelf hoe ingewikkeld het is om voldoende thuiszorg te krijgen. En als je het krijgt, lopen er wel telkens andere mensen bij je over de vloer, die elke keer weer vragen: waar zijn de washandjes? Die mensen zitten wel in jouw spullen te rommelen, dat moet je ook maar willen. Ook kan het dat je klein behuist bent en geen ruimte hebt voor een speciaal bed, dat voor de verzorging echt nodig is.’

Het zijn een paar redenen die het onmogelijk kunnen maken om een stervende nog langer thuis te houden. De meest gangbare oplossing was voorheen een verpleeg- of verzorgingshuis, maar sinds halverwege de jaren negentig zijn daar vele hospices bijgekomen, evenals speciale afdelingen voor terminale zorg in verpleeg-, verzorgings- en ziekenhuizen. Er zijn inmiddels meer dan 250 van zulke hospicevoorzieningen.

Ondanks dat is het hospice als alternatief nog niet zo bekend bij mensen, zeggen Ineke en Nel. En iemand die het kent, heeft vaak de nodige schroom om er gebruik van te maken. Het is immers een gebouw dat nagenoeg niemand levend verlaat... ‘Daarom zeg ik wel eens tegen gezonde mensen: denk er vast eens over na’, zegt Nel. ‘Als je er van tevoren meer over weet, is de stap minder moeilijk als het eenmaal zo ver is. Want voor veel mensen is het een enge plek. Hier ga je dood.’

Zoute haring

Het hospice in Nijkerk – dat twee jaar geleden een ander, vernieuwd pand betrok – heeft ruimte voor vier gasten. Een groep van 75 vrijwilligers verzorgt hen, in samenwerking met een aantal verpleegkundigen en onder leiding van enkele coördinatoren.

Om toegelaten te worden, moet je een prognose van een arts hebben dat je minder dan drie maanden te leven hebt, al word je na drie maanden niet op straat gezet. Het afgelopen jaar was het Nijkerkse hospice 85 procent van de tijd bezet. Sommigen overleden na een paar dagen, anderen verbleven er meerdere maanden.

/// Ineke de Boer aan het bed van een van de gasten in het hospice samen met enkele familieleden.

Na een intakegesprek krijgt een gast een eigen kamer toebedeeld. 'Het is hun huis', zegt Ineke. 'We proberen het zo huiselijk mogelijk te maken. Ze mogen alles meenemen, alles mag veranderd worden. Dat is belangrijk, omdat het de overgang minder groot maakt. De gang naar een hospice is toch al emotioneel genoeg'.

Uiteindelijk valt het de meeste mensen echter enorm mee, zegt Nel. Dat komt volgens haar voor een groot deel omdat een hospice absoluut niet hetzelfde is als een ziekenhuis. 'Wij hoeven niet voor elf uur dertig mensen te wassen. En wij zetten niet om twaalf uur een bordje eten neer om het kort daarna weg te halen als het niet opgegeten is. Wil je een zoute haring? Dan halen we een zoute haring. Wil je een keer niet gewassen worden? Dan wassen we niet. De factor tijd speelt geen rol, wat het een stuk aangenamer maakt. Eigenlijk is het mantelzorg, maar dan ergens anders.' 'We zijn een bijna-thuis-huis', vult Ineke aan. 'Alles wat thuis kan, kan bij ons ook. We willen mensen in de watten leggen. Wil je een keer midden op de dag in bad, dan doen we dat.'

Naast de privacy en rust is een goede pijnbestrijding een andere kracht van een hospice, menen de twee. 'Het gaat echt om palliatieve zorg', zegt Nel. 'We zijn er niet op gericht om mensen beter te maken, maar om het hun zo comfortabel mogelijk te maken. Mensen die hier komen, moeten zich eraan overgeven dat ze gaan sterven en dat sondes, infusen en chemo's niet meer hoeven. De zorg in ons hospice is niet levensverkortend (euthanasie

kan niet), maar ook niet levensverlengend. Je komt om te sterven, maar niet op onze tijd. We willen mensen in alle rust hun leven laten uitleven.' Ook de families van stervenden ervaren de tijd in een hospice vaak erg prettig. 'Als je alle zorg zelf moet dragen, word je soms moeder van je moeder', zegt Ineke. 'In een hospice kun je weer echt een dochter zijn. Je kan ook bij ons blijven slapen, mee-eten en meehelpen.'

De vele andere hospices in het land verschillen volgens Ineke en Nel hooguit in organisatie van hun hospice in Nijkerk. De één kookt zelf, de ander niet. De één heeft 24 uur per dag een verpleegkundige in huis, de ander niet, maar kan ieder moment een verpleegkundige oproepen. Wat overal echter hetzelfde is, is de privacy, tijd en aandacht die de gasten krijgen.

Intiem

Het hospice in Nijkerk is christelijk en ook de meeste vrijwilligers zijn christen, maar iedereen is er welkom. 'Sommige mensen zijn bang om te komen omdat ze denken dat we ze gaan bekeren', lacht Ineke. 'Maar dat kan God alleen.' 'Mensen wordt niks opgedrongen', zegt Nel. 'Bij het intakegesprek wordt naar hun levensovertuiging gevraagd. Dan weten we waar we aan toe zijn en kunnen we vragen of hij of zij behoefte heeft aan een gesprek met een predikant. Maar we sturen er niet doelgericht op aan. Het is geen evangelisatieproject.'

Ineke vindt dat soms wel moeilijk. 'Als ik naar het hospice fiets, bid ik soms om een opening om iets te kunnen vertellen over God. Het zijn wel mensen die doodgaan en voor de eeu-

wigheid staan.'

Regelmatig ontstaan die openingen echter heel gemakkelijk, omdat het stervensproces zo'n intense periode is. 'We hebben een heel intiem beroep, net als bij een geboorte is het heel speciaal dat jij als buitenstaander daar bij bent', zegt Ineke. 'Je kan zomaar tegenover een boom van een kerel staan die je van alles toevertrouwt. Soms sta je ook met je mond vol tanden bij alle vragen die mensen hebben. Maar pas hadden we iemand die alleen maar liep te schelden op het geloof. Hij liep letterlijk krom van het verdriet en de zorgen. Ik was blij dat we hem in contact konden brengen met een pastor die vervolgens veel voor hem heeft betekend.'

Nel: 'Mensen hebben vaak zware levens gehad en hun sterven is een heel kwetsbare tijd. Het belangrijkste is daarom dat je laat weten dat je met hen meeleeft en dat je voor hen zorgt. Dat is ons mooie werk. De rest moeten we aan God overlaten.'

Handige websites

www.hospicenijkerk.nl
www.vptz.nl
www.npvzorg.nl
www.palliatief.nl
www.palliatievezorg.nl
www.netwerkpalliatievezorg.nl

Jordi Kooiman werkt als journalist voor Tekstbureau Vakmaten, een jonge onderneming van tekstschrijvers. Hij is redacteur van Opbouw en lid van de NGK Amersfoort-Zuid.

De dominee en de uitvaart

TEKST JAN MUDE /// BEELD JACO KLAMER

/// De familie heeft een steeds belangrijker inbreng gekregen.

Door de eeuwen heen is de wijze waarop de predikant bij de uitvaart betrokken werd aan veranderingen onderhevig geweest. Nadat de 'Lijck-Predicatie' – zoals die in de Roomse kerk gebruikelijk waren – verboden was de rol van de predikant tijdens uitvaarten uiterst beperkt. Het was niet meer dan het lezen van een Bijbelgedeelte of het uitspreken van een gebed in het sterfhuys of op de begraafplaats.

Pas in de afgelopen eeuw nam de betrokkenheid van de predikant bij de uitvaart weer toe en nog steeds is de rol van de predikant rond de uitvaart aan veranderingen onderhevig. Een drietal ontwikkelingen neem ik waar.

1. Persoonlijker

Om te beginnen dragen de hedendaagse uitvaartdiensten steeds minder het karakter van een 'dienst van Woord en gebed' en is het steeds meer geworden tot een moment van gedenken en afscheid nemen. Enige decennia geleden kon het nog gebeu-

ren dat er voor de overledene zelf nauwelijks enige aandacht was. De preek had bij iedere andere begrafenis gehouden kunnen worden. Dit gebeurde vanuit de overtuiging dat niet de overledene, maar Gods Woord centraal moest staan. Tegenwoordig hebben de naaste familie en vrienden een sterke behoefte om ook stil te staan bij wie de gestorvene was en wat hij of zij voor hen betekende.

2. Mondiger

De tweede ontwikkeling hangt hiermee samen. Toen de dominee in de vorige eeuw eenmaal bij de uitvaart-

dienst betrokken werd, speelde hij niet zelden een dominante rol. Het kon voorkomen dat hij besliste over de te lezen tekst en de te zingen liederen – een echo uit de tijd dat hij nog een notabele was. Tegenwoordig is dit ondenkbaar: de familie is zelfstandiger en zelfbewuster geworden en heeft een steeds belangrijker inbreng gekregen.

3. Ontkerkelijkking

Een derde ontwikkeling is dat de predikant steeds vaker te maken krijgt met familieleden en aanwezigen die niets meer met geloof en

kerk hebben. Het komt voor dat een uitvaartdienst voorbereid wordt met kinderen die afstand van het geloof genomen hebben. Zij willen recht doen aan het geloof van vader of moeder, maar hebben er ook behoefte aan dat er voor hen herkenningsmomenten in de samenkomst zijn – iets van U2, Stef Bos of Bløf. Ook kun je als predikant door ouders gevraagd worden voor de begrafenis van hun onkerkelijke kind. Nieuwe vragen dienen zich dan aan. Kun je als dieenaar van het Woord in deze context op een integere wijze het evangelie bedienen? En hoe doe je dat: het licht van Gods Woord laten schijnen over het leven en de dood van iemand die zich van God afgewend heeft?

Zoeken

Al deze ontwikkelingen zijn van invloed op de rol van de predikant voorafgaande aan en tijdens de uitvaart. Voor predikanten is het daarom wel eens zoeken. Hoe bereid ik met de familie een uitvaart voor, wat is mijn rol in het geheel?

Hoe kun je het licht van Gods Woord laten schijnen over het leven en de dood van iemand die zich van God afgewend heeft?

Bij mijn weten staat noch binnen de GKv, noch binnen de NGK beschreven wat met betrekking tot de uitvaart wel en niet van een predikant verwacht mag worden. Tijdens mijn eigen opleiding werd hieraan geen enkele aandacht besteed. Zonder enige toerusting en ervaring moest je er op af. Ik kan me daar nog kwaad om maken, omdat de betrokkenheid bij een uitvaart één van de meest gevoelige en verantwoordelijke onderdelen van het predikantswerk is.¹

Aspecten

Nadenkend over de rol van de predi-

kant bij een uitvaart zie ik verschillende aspecten. Een pastorale, maar ook een regisserende en zelfs wel een evangeliserende kant. Deze kunnen tijdens de (voorbereiding op de) uitvaart in elkaar overvloeien. Afhankelijk van de omstandigheden kan bij de uitvaart meer nadruk op het ene dan wel op het andere aspect komen te liggen.

Pastoraal

Vóór alles wordt een predikant bij de uitvaart betrokken, omdat hij de pastor is van de overledene of van de familie, doorgaans vanuit een langer bestaande verbondenheid. Hier, in een sfeer van rouw en verdriet, begint meteen al het pastoraat. Niet zelden

licht van Gods Woord komt te schijnen. De uitvaartdienst is ook voor mij dus meer dan een 'dienst van Woord en gebed'. Het gedenken heeft daarin een legitieme plek. Soms hoor je nog wel dat het niet over de overledene, maar over Jezus moet gaan. Maar zomin een kunstenaar wordt geëerd door te zwijgen over zijn kunstwerk, zomin wordt de Schepper geëerd als men zijn schepsel negeert. Een uniek mens wordt begraven, voor wiens leven we onze God dankbaar hebben te zijn. Dat hoeft echt niet tot mensverheerlijking te leiden. Zorgvuldige aandacht voor de gestorvene brengt bij het Woord en hartverwarmend is het als de genadige glans van Gods Woord afstraalt op de overledene.

/// De uitvaart als een kans om te laten proeven wat het is om in het licht van het evangelie te leven en te sterven.

hebben nabestaanden de behoefte hun verhaal te doen, al is het alleen maar om enige greep te krijgen op hun emoties. Dit speelt vooral wanneer de dood zich onverwachts en in alle wreedheid heeft aangediend. De vader van een jong gezin is uit het leven weggerukt, een baby gestorven of een zelfmoord. Hoe aangedaan je zelfs soms ook bent, door er te zijn, te luisteren, te delen in het verdriet kan de predikant hun pastor zijn.

Uitvaartdienst

In die weg van pastoraat zal ook de uitvaartdienst moeten worden voorbereid. Voor mij is dat een dienst waarin de familie en overige aanwezigen alle ruimte krijgen om de overledene eerbiedig en liefdevol te gedenken en waarin over leven en dood het

De voorbereiding

Gegeven het persoonlijke karakter van de uitvaartdienst houdt de voorbereiding daarop meer in dan alleen het doornemen van enkele liederen en een Bijbeltekst. Er wordt afscheid genomen van een geliefde, we gaan gezamenlijke herinneringen een plek geven en openen het Woord van God in een liefdevol verband met de overledene.

In deze vertrouwelijke sfeer van de voorbereiding vertellen de nabestaanden wat er gebeurd is, hoe ze het overlijden beleefd hebben, wie de overledene voor hen was, welke herinneringen ze aan hem of haar hebben. Hier kan ook benoemd worden wat in het openbaar niet uitgesproken kan worden. Hier kan gehuild

worden, maar soms ook lekker ge-
dold. Niet zelden, nog meer dan de
uitvaart zelf, krijgt de voorbereiding
op de uitvaart een niet onbelangrijk
plekje in de verwerking van het ver-
lies.

Als predikant heb je die persoonlijke
inbreng van de familie ook nodig om
de goede toon voor de uitvaart te vin-
den, om aan te voelen wat je zeggen
en zwijgen moet en waarvoor je mag
bidden en danken.

Regie

In deze fase van voorbereiding heeft de
predikant soms ook iets van een klank-
bord. Vanwege zijn ervaring met uit-
vaarten kan hij de familie desgewenst
bijstaan in al die kleine beslissingen
die in de aanloop naar de rouwdienst
genomen moeten worden – van de op-
stelling van de kaart tot de vraag of je
de kist nu wel of niet laat zakken. Of
weer heel anders: een predikant kan de
familie ervan bewust maken dat niet
elke persoonlijke herinnering geschikt
is voor publiek gebruik.

Op zulke momenten geeft een predi-
kant bewust of onbewust een zekere
sturing. Bij de voorbereiding van een
uitvaart is het goed als bepaalde za-
ken puntsgewijs aan de orde komen.
Maar ook dat alle familieleden, ook de
meer introverte, tot hun recht komen.
De regisserende rol wordt nog sterker
wanneer familieleden van elkaar ver-
vreemd blijken te zijn of in het geval
van conflicten binnen de familie. In
zulke moeilijke situaties kan de pre-
dikant eraan werken dat de tegenstel-
lingen en hevige emoties niet de hele
voorbereiding op de uitvaart zelf gaan
beheersen.

Spanningen

Want ook al verlopen de voorbereidin-
gen op een uitvaart meestal in een har-
monieuze, liefdevolle sfeer, er zijn ook
situaties waar dat ontbreekt. Dat kan
zijn omdat de familie in onmin met
elkaar leeft, of omdat er vijandige ge-
voelens ten opzichte van de overledene
bestaan. Toch is dat geen reden om
een persoonlijke voorbereiding op de

uitvaart uit de weg te gaan. Het heeft
mijn voorkeur dat alle aanwezigen de
ruimte krijgen om hun gevoelens en
gedachten naar voren te brengen. Ook
als die emoties heftig zijn, kan alleen
het uiten ervan al een heilzame functie
hebben.

Een enkele keer komt het voor dat ie-
mand binnen, noch buiten de familie
geliefd is. Ook dan is het goed om met
de familie door te spreken of en zo ja
hoe dit gegeven een plek in het geheel
van de dienst krijgt. Een uitvaart moet
integer zijn en het mag niet gebeuren
dat de aanwezigen tijdens de uitvaart
met kromme tenen in de schoenen zit-
ten, omdat de mooie woorden van de
predikant niet sporen met de onaan-
gename werkelijkheid. Die moet soms,
al dan niet bedekt, benoemd worden.
Niet om daarin te blijven hangen, maar
om daarmee tot God te gaan en vanuit
Gods perspectief het goede te zoeken.
Een oordeel, laat staan het laatste oor-
deel, wordt in de uitvaartdienst niet
geveld. Dat laten we aan God. De mens

Jezelf kwijt?

STAGG BIEDT HULP BIJ:

- Depressiviteit
- Spanningsklachten
- Communicatieproblemen
- Angstklachten
- Identiteitsproblemen
- Seksuele problemen
- Relatie- of opvoedingsproblemen
- Rouwverwerking

Onze psychologen en psychotherapeuten werken vanuit
een christelijke levensvisie. Zij ontvangen u graag op hun
spreekuur in Houten, Rotterdam en Zwolle.

TOERUSTING OP MAAT

Cursus • workshop o.a. rouwverwerking • adviesgesprek •
individuele coaching • supervisie • begeleide intervisie •
beziinningsweekend • conflicthantering

Op elke gewenste locatie, voor
ieder die een taak vervult binnen
de gemeente.

Voor meer informatie:
Telefoon: 030-6377071
E-mail: stagg.houten@wx.nl
Website: www.stagg-ngk.nl

Problemen spanningen zorgen

Alleen red je het niet meer!

Psychische problemen,
spanningen en zorgen van allerlei
aard kunnen je boven het hoofd
groeien. Het is goed om er over
te praten. Het maatschappelijk
werk van Stichting Schuilplaats
biedt vanuit een christelijke
identiteit hulp bij: relatie-
en opvoedingsproblemen,
psychische problemen, psycho-
somatische problemen, seksuele
problemen en (rouw/incest)
verwerkingsproblematiek.

schuilplaats

Andere hulpverleningslocaties:

- Alblasserwaard & Vijfheerenlanden
(0184) 41 31 08
- Ridderkerk
(0180) 41 46 66
- Staphorst
(0522) 75 09 25
- Woudenberg
(033) 286 13 40

T (0318) 52 61 23 *Veenendaal*
E info@stichtingschuilplaats.nl
I www.stichtingschuilplaats.nl

/// Je mag heel dicht bij mensen komen, in hun machteloosheid en verdriet.

ziet aan wat voor ogen is, de HERE ziet het hart aan. Dit overigens maakt het ook mogelijk om betrokken te zijn bij de uitvaart van wie niet geloven. Vertrouw hem of haar alleen maar toe aan God, meer hoeft toch niet?

Gebod

Ik hoop en bid dat er van mij als voorganger hoop, vrede en liefde uitgaan. Al naar gelang de omstandigheden het je mogelijk maken, mag je soms ook een ander perspectief op de dood en de overledene bieden. Altijd ga ik aan het einde van een voorbereidend gesprek voor in gebed. Ik benoem wat er leeft en breng dat bij God, de Vader van Jezus Christus. Ik draag de aanwezigheid aan Hem op en bid dat zij kracht krijgen om deze weg te gaan.

Evangelist

Steeds vaker krijgt de predikant rond en tijdens de uitvaart te maken met mensen die niets meer met geloof en kerk hebben. Dat zie ik als een kans om mogelijke vooroordelen over de kerk weg te nemen, om een menselijk gezicht van de kerk te laten zien, om te laten proeven dat het werkelijk iets anders is om in het licht van het evangelie te leven en te sterven. 'Wees blij

met wie zich verblijdt, heb verdriet met wie verdriet heeft', meer is niet nodig. In het menselijke sta je immers heel dicht bij elkaar. Je bent verenigd met elkaar in het verdriet, in de liefde voor de overledene. Je deelt ook het verlangen om liefde- en respectvol afscheid van de overledene te nemen. Bij dat afscheid kan popmuziek een diepgang hebben of een menselijke emotie of wijsheid vertolken die niet dissonant met het evangelie. En wanneer je zo meeleeft en meedenkt met de niet-kerkelijke kinderen of vrienden, kan het zijn dat degenen die je eerst wat vreemd en argwanend aankeken te kennen geven zich door je gesteund te voelen. Ach, wie weet ontstaat er vroeg of laat zo toch weer enige ontvankelijkheid voor de boodschap.

Voorrecht

De dominee en de uitvaart, hoe vanzelfsprekend dat ook lijkt, het is niet zelden een veeleisende en soms bijna hachelijke combinatie. De invulling van de dienst is persoonlijker geworden, het gehoor gemêleerder en zo is het steeds weer zoeken naar een invulling en vormgeving die recht doen aan persoon van de overledene, de wensen van de familie en boven alles de HERE

God. Dat vraagt steeds weer een hoge mate van fijngevoeligheid. Daarom schrijf ik zelf altijd alles uit wat ik wil zeggen.

Tegelijkervaar ik het als een voorrecht om zo betrokken te zijn bij een uitvaart. Je mag heel dicht bij mensen komen, in hun machteloosheid en verdriet en soms bij spanningen en conflicten. Je mag hun pastor zijn, de welhaast heilige grond van hun hart en leven betreden. Je mag in de duisternis van het verdriet de God van licht en leven vertegenwoordigen.

De rol van de predikant bij een uitvaart is veranderd, maar nog steeds van betekenis, ook in een ontkerkelijkt context. Er kan zegen van uitgaan. Alle reden om die taak moedig, zorgvuldig en steeds weer in de diepe afhankelijkheid van de HERE op je nemen.

1 Enig houvast bood een richtinggevende lezing van drs. H. de Jong voor de Theologische Studiebegeleiding 'De mortuis nihil nisi bene' (te vinden op www.ngk.nl/ngp onder 'studiecentrum' en 'lezingen De Jong').

Drs. Jan Mudde is predikant van de NGK Haarlem.

Laatste woorden in een missionaire context

TEKST FREDDY GERKEMA

U hebt als NGK'er of GKv'er vast wel eens een uitvaart meegemaakt van een buur of collega, die van huis uit niets met kerk en geloof had. En misschien bent u wel eens getuige geweest bij een afscheid in een boeddhistische of islamitische setting. Om daarin buur met de burens of collega met de collega's te zijn. Hebt u wel eens gerekend met de mogelijkheid, dat uw predikant een rol zou krijgen in zo'n samenkomst?

Zou hij het willen: iets zeggen of bidden tijdens een samenkomst, waarin allerlei elementen vreemd zijn aan het christelijk geloof en soms zelfs haaks daarop. Zou het hem lukken om samen met de familie een weg te vinden in een setting die godsdienstig zo anders is?

Eén met de (af)goden?

Dat gaat verder dan het missionaire aspect dat ds. Jan Mudde aanroerde in zijn artikel over de dominee en de uitvaart. Want daarbij heb je te maken met familie en vrienden, die van huis uit een zekere bekendheid met kerk en geloof hadden. Maar dezelfde ds. Mudde kwam als gemeentepredikant voor de vraag te staan of hij wilde voorgaan in een dienst, waarin ruimte moest zijn voor een boeddhistisch ritueel. Mudde: 'Als je dat wat op je laat inwerken, dan denk je: als ik dat doe, laat ik me op zo'n moment niet teveel in met een heidens ritueel. Iets waar Paulus het over heeft als hij het deelnemen aan een afgodische maaltijd onverenigbaar vindt met het vieren van de maaltijd van Heer' (1 Korintiërs 10:20-21, 2 Korintiërs 6:14-18). Maar de Haarlemse predikant is er echt van overtuigd geraakt,

dat Paulus het daar over andere dingen heeft, en niet over de ruimte om in een samenkomst van een anders godsdienstige familie het evangelie te brengen en een gebed te doen. Mudde herkent zich op zo'n moment meer in Naäman, die van Elisa alle ruimte kreeg om zijn heer, de koning van Aram, te vergezellen en mee te buigen in de dienst aan Rimmon. In lijn met een ander woord van de apostel – 'dat er geen afgod in de wereld bestaat en dat er geen God is dan Eén' (1 Korintiërs 8:4).

Ruimte

Zo werd het een dienst met een Bijbelse boodschap, een christelijke gebed en een boeddhistisch ritueel. En dat rond een jonge vrouw die in het boeddhisme haar achtergrond had, maar gaandeweg bij de christelijke gemeente betrokken was geraakt. Apart is het, wanneer twee zulke verschillende werelden elkaar raken in zo'n samenkomst. Mudde: 'Toch meen ik dat het op zulke momenten goed is. En daar is eigenlijk maar één reden voor en dat is dat die twee werelden in het leven van de gestorvene en haar familie allebei hun plek hadden. Het feit dat zo'n samenkomst

van de familie uitgaat en niet onder verantwoordelijkheid staat van de kerkelijke gemeente, geeft me in zo'n geval ook alle ruimte om vrijmoedig een korte verkondiging en een gebed te doen.'

Onder Hindoestanen

Ds. Koos Simpelaar werkt al een aantal jaren als predikant in de Missionaire Arbeid Rijnmond, een initiatief dat uitgaat van in totaal 18 lokale Vrijgemaakte kerken in dat Rotterdamse gebied. Simpelaar richt zich met name op Hindoestanen, die 80 procent hindoe zijn, maar soms ook christen of moslim. Simpelaar: 'Als het gaat om dood en rouw heb ik zelf nooit inbreng gehad in een dienst, waarin ook hindoe-rituelen een plaats hadden. Ik heb wel eens zo'n samenkomst bijgewoond en ook wel de huissamenkomsten die er zijn tussen sterven en cremen. Dat is bij hindoes een heel intense periode van rouw. Ik merkte dat het door de familie zeer gewaardeerd wordt als je daarbij aanwezig wilt zijn.' Maar Simpelaar merkt ook wel dat christen-Hindoestanen het vaak moeilijk vinden om betrokken te worden in de hindoe-rituelen van de eigen familie.

/// De helft van de gemeente van Amsterdam-Noord is van allochtone afkomst. (foto Hoop voor Noord)

Opvallend vindt de Rotterdamse predikant de ontspannen, vaak bijna fatalistische omgang van een hindoe met de dood – ‘Ziek zijn moet je zien te voorkomen, Sterven is een kunst’, wat niet los zal staan van de incarnatiegedachte.

Van mens tot mens

Ds. Simon van der Lugt, de voorganger van Koos Simpelaar, werkt nu deeltijds in een ‘gewone’ gemeente (GKv Delft), maar is bezig met een proefschrift over de missionaire contacten tussen christenen en hindoes. Als het gaat om dood en afscheid is van der Lugt getroffen door de vele rituelen bij Hindoestanen tussen sterven en cremieren. ‘In die dagen is er veel ruimte voor rouw en verdriet, dat heel krachtig geuit wordt. De dagelijkse zorg van eten en drinken wordt de rouwende familie helemaal uit handen genomen door burens en vrienden. Dat is wel bijzonder. De band tussen Hindoestanen onderling is heel sterk. Ze houden veel rekening met elkaar. Zo heb ik wel meegemaakt dat tijdens een rouwplechtigheid mannen gescheiden zijn gaan zitten van de vrouwen, wat ze deden vanwege Pakistaanse moslims.

Integratie

Als het gaat om integratie tussen autochtonen en allochtonen is de gemeente van Rotterdam-Zuid het verst. Zo’n vijfendertig (gast)leden zijn van allochtone afkomst en de gemeente participeert van harte in het missionaire werk onder Antillianen. Ds. Bas van Zijlekom, predikant van deze gemeente, is daar blij mee: ‘We hebben veel jonge mensen in de gemeente, die ook echt gekozen hebben om in deze wijk christen te zijn. Ze doen mee in cursussen, zoals Alpha, maar ook als coach voor mensen die tot geloof zijn gekomen.’ Van Zijlekom voegt er aan toe dat er in de wijk Beverwaard een nieuwe gemeente is gesticht, met inmiddels zo’n vijftig bezoekers – ‘een hele open gereformeerde kerk’. Op de vraag of Antillianen wel zitten te wachten op een kerk van gereformeerde signatuur, noemt Van Zijlekom de notie van Gods trouw, die zo wezenlijk is voor mensen die zoeken naar geborgenheid. Vaak vanuit diepe teleurstellingen in het relationele. En een nuchtere ontvankelijkheid voor het werk van de Geest is ook weldadig voor mensen, die in een overspannen charismatisch klimaat hebben geleefd.

Zo anders

Rondom de dood merk je dat mensen zoveel van hun eigen achtergrond meenemen.

Van Zijlekom: ‘Ik maakte mee bij de begrafenis van een kind, dat lang nadat de dienst had moeten beginnen, er nog mensen moesten worden opgehaald vanuit andere delen van Rotterdam. Ik weet dat Afrikanen anders met tijd omgaan dan Westerlingen. Maar dat ook op een begrafenis dit zo’n grote rol speelt, verraste me toch wel weer. Of ook het bijgeloof. Dat er over de toedracht van bijvoorbeeld een ongeluk niks gezegd wordt omdat daar duistere machten in het spel zouden zijn, waarover je maar beter het zwijgen kunt bewaren. Ik heb wel eens meegemaakt dat mensen daarover in gesprek waren en dat gaf een heel aparte sfeer.’

Toost op Piet

Evangelist Jurjen ten Brinke, volop aan het werk voor ‘Hoop voor Noord’, één van de Amsterdamse projecten van gemeentestichting (en inmiddels een CGK-gemeente) heeft nog geen ‘allochtone’ begrafenis meegemaakt. Dat was wel het geval toen hij bij Stichting Gave werkte: ‘Wat direct opvalt is dat de rouw zo emotioneel is. Ik heb wel meegemaakt dat in de kring van de familie, een gestorven kind werd geknuffeld en ook uit de kist werd gehaald en op schoot werd genomen.’

Gods trouw, die zo wezenlijk is voor mensen die zoeken naar geborgenheid

Ten Brinke vertelt dat de gemeente van Amsterdam-Noord (90 leden, maar zo’n 140 bezoekers van de diensten) voor de helft bestaat uit allochtonen: ‘Maar sowieso heb je in zo’n volkswijk hele andere gewoontes. Veel mensen hebben geen christelijke achtergrond. Het is veel volks- en gevoelsmatiger. Er wordt na afloop van de begrafenis “getoost op Piet”. Dat is niet vreemd.’ De Amsterdamse pre-

Brood

Heel, bruin

Vers
uit eigen
bakkerij

van:

~~€ 1,22~~

voor:

Oost-Europa

Winkelen voor boodschappenpakketten in Oost-Europa op:
WWW.WINTERWINKELWAGEN.NL

Stichting Hulp Oost-Europa heeft een webwinkel ingericht waar u boodschappen kunt doen voor uw naaste in Oost-Europa. U stelt het pakket samen dat u wilt geven en u betaalt de (symbolische) waarde. Uw gift wordt besteed aan voedselpakketten, brandhout en medicijnen voor mensen die dit hard nodig hebben om de winter te overleven.

/// Het is veel volksier en gevoelsmatiger. Hier een feest in de Rotterdamse wijk Beverwaard.

**Wij komen vanuit
de gemeente soms
bij iemand,
bij wie anders
niemand zou komen**

dikant zoekt zelf de ruimhartigheid van het 'er bij zijn'. En daarin probeert hij vooral de aansluiting te vinden met wat er leeft bij de mensen: 'Dan kan het gebeuren dat ik, midden tussen liederen van Jantje Smit en Andre Hazes, Psalm 23 lees met 60 tot 70 mensen voor me die geen christen zijn. In die context mag ik dan iets over God zeggen.'

Liedjes van verlangen

Ds. Peter Strating (NGK Havenkerk, Den Haag) herkent dat vanuit zijn werk in de Haagse Schilderswijk. Strating: 'De missionaire context is zo anders. Het zijn mensen die los zijn van de kerkelijke cultuur. Soms loopt er bij een overlijden toch ergens een lijntje naar de kerk. Dan word ik gevraagd om iets te zeggen, zonder dat ik verder betrokken word bij de invulling van zo'n samenkomst. In het begin had ik het gevoel dat ik de regie kwijt was en me moest me invoegen in allerlei ongewone rituelen.'

Maar Peter Strating is er snel aan gewend. Hij vertelt over de liedjes van verlangen, die echt hun plek hebben in het leven van mensen uit de Haagse Schilderswijk: 'De mensen zijn emotioneel vaak zo beschadigd en zo teleurgesteld in anderen. En dan de dood, die zo verschrikkelijk

is. Op zulke momenten vind ik het niet erg om een plekje te krijgen tussen het Ave Maria (gezongen door Jan Smit) en Marco Borsato. Ik heb ze daarin ook wel leren waarderen, die liedjes van verlangen. Zoals dat liedje van Franz Bauer "Er gaat een treintje naar niemandsland", met de engelen in de lucht en het eindstation de dood – en toch gaat het weer verder.'

Voor onaangepaste mensen

Strating vertelt hoe belangrijk het is om te laten zien dat je respect en zorg hebt voor de doden. Strating: 'Wij komen vanuit de gemeente soms bij iemand, bij wie anders niemand zou komen. En dat maakt indruk: de kerk doet wat met de dood. Zoals het begraven van de doden toch ook één van de zeven werken van barmhartigheid is. Ik benoem tijdens de samenkomst ook alle pijn, bijvoorbeeld als er dertig jaar geen contact geweest is tussen moeder en dochter. Ook voor onaangepaste mensen is er de genade van Christus'.

Spanning

Is er dan nooit de confrontatie? Strating voelt soms wel de spanning. Zoals bij de begrafenis van een ex-hindoe, die alcoholverslaafd was geweest, maar daar na zijn bekering

van af kwam. Toen Strating daar iets moois over zei, was dat voor sommige van de hindoes op het randje, omdat het *not done* is in zo'n cultuur om iets negatiefs te zeggen over de gestorvene. Weer heel anders was de begrafenis van een bordeelhoudster, die aan Peter Strating vroeg of hij op haar begrafenis wilde spreken. Op een briefje stond waar het over moest gaan: Zij is goed voor de hele wereld geweest, maar de wereld niet voor haar. Strating: 'Ik heb dat briefje voorgelezen en gezegd dat ik haar niet goed genoeg kende om te zeggen of dat waar was of niet, maar dat ik wel graag iets wilde zeggen over iemand voor wie dat helemaal waar was: Jezus. Dan is er een prachtige kans om aan een stuk of dertig mensen iets te vertellen over het evangelie'.

Zie voor meer informatie over de projecten: www.hoopvoornoord.nl; www.maronline.nl; www.dehavenkerk.nl.

Drs. Freddy Gerkema is lid van de redactie van Opbouw en predikant van de NGK Amersfoort-Noord.

‘Ik krijg heel vaak de vraag: wat is gebruikelijk?’

Een uitvaart kan ook anders

TEKST JORDI KOOIMAN

Een overlijden brengt veel verdriet: als je dan ook nog opgescheept zit met een lompe uitvaartondernemer, smaakt het verlies extra bitter. Maar al te veel mensen kunnen daar over meepraten. De afgelopen jaren zijn er echter honderden kleine uitvaartondernemers bij gekomen die het anders willen doen. Twee van hen, Wouter de Jonge uit Oegstgeest en Jenny Veenendaal uit Leusden, vertellen over de rust en ruimte die een uitvaart verdient.

De Jonge (lid van de NGK) en Veenendaal (lid van de GKv) begonnen beide hun werk als uitvaartleider bij een groter bedrijf. De Jonge had bijna 25 jaar lang een bedrijf in internationale verhuizingen gerund en vond na een burn-out en een periode van zoeken in 2003 zijn bestemming in de uitvaartbranche. Veenendaal kwam uit de verpleging en ontdekte, toen ze gastvrouw werd bij een uitvaartcentrum om de hoek, dat het uitvaartwerk haar op een bijzondere manier aansprak.

Als werknemer bij de grotere uitvaartbedrijven leerden De Jonge en Veenendaal de kneepjes van het vak. Maar ondanks die goede leerschool stond de mentaliteit in de bedrijven hen tegen. ‘Het werk gebeurde met een horloge in de hand. Regelgesprekken moesten binnen twee uur afgerond worden. Dat kon ik gewoon niet’, zegt Veenendaal. ‘Ik heb predikanten ook wel eens horen zeggen dat de “grote jongens” enorm commercieel zijn. Ze hebben bij voorbaat een plaatje in hun hoofd: zo moet het gebeuren. Ze voeren de druk op om

dat erdoorheen te krijgen.’

‘De grote ondernemingen zitten zo verkeerd in elkaar’, vult De Jonge aan. ‘De echt grote zijn vaak dochter van een verzekeraar. Wat wil een verzekeraar? Zoveel mogelijk premies binnenhalen en bij ‘schade’, de dood dus, de hand op de knip houden. In je polis staat bijvoorbeeld dat je recht hebt op een kist, maar dat blijkt dan wel die ene kist te zijn, de goedkoopste. En anders moet je flink bijbetalen. Het gaat hen om productie draaien. De werknemers worden achterna gezeten: je verkoopt te weinig bloemen, je verkoopt te weinig dure kisten, je bent te lang bij de familie, enzovoort. Een familie is terneergeslagen, niet bij zinnen na een overlijden. En daar maken de grote jongens dankbaar misbruik van. Dat is vreselijk.’

Bereid je voor

Het is niet verrassend dat families bij dergelijke op winst jagende ondernemingen tegen nare ervaringen aanlopen. En het is niet verrassend dat veel families bij zulke ondernemingen terecht komen, want verzekeraars wij-

zen nabestaanden rechtstreeks door naar hun eigen uitvaartdochter en ziekenhuizen noemen bij een overlijden doorgaans automatisch de grootste ondernemers in de omgeving.

Met een goede voorbereiding zouden deze ondoordachte beslissingen en de nare consequenties voorkomen kunnen worden, stellen De Jonge en Veenendaal. ‘In essentie hebben mensen zich er zelf mee opgescheept’, zegt De Jonge. ‘Ze hebben gekozen voor de weg van de minste weerstand, of hebben de vragen voor zich uitgeschoven, of hebben hun verzekering niet goed gelezen. Het overgrote deel van Nederland ontwijkt het onderwerp, maar ik geloof dat mensen er goed aan doen om zich heel concreet voor te bereiden op hun uitvaart. Het heeft niet zoveel zin om op je veertigste een ondernemer uit te kiezen, maar je kunt een paar belangrijke punten op papier zetten, het wegleggen en bijvoorbeeld elke vijf jaar doorkijken. Tegen alle families die er van tevoren over nagedacht hebben, zeg ik: ik prijs u gelukkig.’

Het geeft ook veel meer rust in de

/// Veel mensen hebben nog steeds een standaardbeeld van een uitvaart voor ogen en weten niet dat ze veel meer vrijheid hebben.

week van de begrafenis, zegt Veenendaal. 'Je hebt tijd voor het afscheid nemen, in plaats van dat je met andere dingen bezig bent. En het is niet zo dat een wilsbeschikking een wet van Meden en Perzen is. Je kunt alles heel vaak veranderen als je dat wil. Maar het is wel belangrijk het te maken. Ik heb een familie meegemaakt die hun moeder wilden cremëren in plaats van begraven, terwijl ze dat zelf nooit had gewild. Dat kun je voorkomen.'

Aandacht vraagt tijd

Tijdens de voorbereiding op een uitvaart valt er in elk geval genoeg te kiezen. Als tegenbeweging tegen de grote, onpersoonlijke uitvaartondernemingen zijn er sinds de jaren negentig honderden kleine uitvaartondernemingen opgericht. 'Als paddestoelen uit de grond', beschrijft De Jonge. 'Velen begonnen omdat bijvoorbeeld de uitvaart van hun oma zo slecht ging en ze het zelf beter wilden doen. Maar als uitvaartondernemer moet je altijd bereikbaar zijn, daar knappen mensen wel eens op af.'

De Jonge is zelf ruim vier jaar één van die kleine ondernemers, Veenendaal is sinds 2003 als zelfstandige actief. Allebei kiezen ze voor een aanpak waarin rust en ruimte de boventoon voeren. Zeker tijdens het eerste contact met de familie. 'Ik dwing mezelf

om leeg naar binnen te gaan', zegt De Jonge. 'Ik weet de basisgegevens, verder laat ik mijn eigen oordelen en vooroordelen achter. Ik heb geen haast en kleur niet in. Mijn 'kunstje' is om in korte tijd op toonhoogte te komen. Hoe liggen de verhoudingen? Wat voor sfeer hangt er? Wat mag niet over het hoofd gezien worden? Mijn motto is rust en ruimte creëren. Mij werd vroeger aangeleerd om na anderhalf uur weer buiten te staan, maar dat vind ik afgrijselijk. In deze situatie heeft de mens behoefte aan aandacht. En aandacht vraagt tijd.'

**Mensen denken
dat ze alles meteen
moeten beslissen,
maar het kan soms
ook morgen**

Veenendaal: 'Je komt in een gezin waar op dat moment heel veel vragen tegelijk leven. Met een paar aanwijzingen kun je al voor rust zorgen. Alleen al door te zeggen dat niet alles meteen geregeld hoeft te worden, zorg je voor veel opluchting. In het

begin luister ik vooral veel. De verhalen die families vertellen, zijn heel belangrijk. Vader deed altijd zus, moeder deed altijd zo. Dat neem ik goed in me op en als ik dan uiteindelijk mijn koffer erbij pak, weet ik al heel veel. Bij mijn vorige baas had ik twee uur de tijd voor zo'n gesprek. Maar dat lukt gewoon niet altijd. Het moet goed gebeuren.'

De Jonge: 'Ik heb wel eens 's nachts twee uur lang bij een familie gezeten. Feitelijk was er niets gebeurd, maar toch was er heel veel gebeurd. De mensen wisten dat ze niet alles meteen hoefden te beslissen, dat er tijd was. Neem de rouwkaart: mensen denken dat het meteen moet, maar het kan ook morgen. "Oh, kan dat ook?" zeggen ze dan verbaasd.'

Oh, kan dat ook

Die 'oh, kan dat ook'-reactie krijgen De Jonge en Veenendaal vaak. Veel mensen hebben nog steeds een bepaald standaardbeeld van een uitvaart voor ogen en weten niet dat ze veel meer vrijheid hebben. Al begint dat wel langzamerhand te kenteren, denkt De Jonge. 'In de jaren tachtig en negentig stond alles erg vast: we doen het zo omdat we het gisteren ook zo deden. Sinds halverwege de jaren negentig is dat wat losgelaten, al loopt Nederland daarin niet voorop. Maar de consument wordt mondiger

'Bloemen geplukt door mijn tuinmannen' En wat wil jij op jouw uitvaart?

Hoe gewoon u zichzelf misschien ook voelt, u heeft bijzondere wensen. Ook als het om uw uitvaart gaat, of de uitvaart van uw naasten. Want misschien wilt u wel bloemen uit eigen tuin. Yarden helpt u graag uw wensen te realiseren.

Yarden Uitvaartzorg heeft een landelijke dekking. Ongeacht of u bij ons verzekerd bent, kunt u vertrouwen op de deskundigheid van onze uitvaartverzorgers.

Voor melding van een overlijden 0800 8192
Voor algemene vragen 0800 1292

www.yarden.nl

Yarden uitvaartzorg werkt volgens het keurmerk uitvaartzorg

ledere uitvaart uniek

YARDEN

attendo
uitvaartzorg

*“Je gaf ons alle ruimte om de begrafenis
zó vorm te geven dat wij onszelf daar
allemaal in herkenden.”*

Lange Voort 3, Oegstgeest, t 071 565 1577, AttendoUitvaartzorg.nl

landgoed
HEZENBERG
doet je goed!

WORDT VERGOED DOOR
UW ZORGVERZEKERAAR!

VASTGELOPEN?

... in relatie, gezin of baan? Werk aan uw herstel in
een sfeer van rust en bezinning!

WWW.HEZENBERG.NL

038 - 444 52 51

Een persoonlijk grafmonument

De manier waarop we overledenen herdenken is in de loop der jaren sterk veranderd. Grafmonumenten worden steeds persoonlijker. De reden om te herdenken is echter onveranderd gebleven; het verlies van een dierbare. Eijgelaar Natuursteen weet dit als geen ander en adviseert nabestaanden al jaren bij het kiezen van een passende manier om een overledene te herdenken. Een ervaren steenhouwerij die helpt om de juiste keuzes te maken op een moeilijk moment.

Hierbij wordt veel aandacht besteed aan het persoonlijk maken van een monument voor de nabestaanden. Bijvoorbeeld door het aanbrengen van een speciale (bijbel)tekst of bijzondere decoratie, zoals een sprekende gravure (etstekening), een naam in eigen handschrift of een porseleinen foto.

Een monument wordt blootgesteld aan weer en wind maar moet wel jaren lang mooi blijven. Daarom is natuursteen nog steeds het meest gebruikte materiaal voor monumenten. Natuursteen is duurzaam en heeft een waardige, tijdloze uitstraling.

De Nederlandse wet stelt geen eisen aan het uiterlijk van een monument. Maar begraafplaatsen hebben wel hun specifieke eisen. Eijgelaar Natuursteen is van veel begraafplaatsen op de hoogte van deze eisen. Het is bovendien een natuursteenspecialist die lid is van de Algemene Nederlandse Bond van Natuursteenbedrijven (ABN). Daarnaast is Eijgelaar Natuursteen in bezit van het Keurmerk Natuursteen wat het bedrijf een betrouwbaarheidsstempel geeft. Het ABN-vakbedrijf kent natuursteen in al zijn facetten, is integer en vakbekwaam, geeft gedegen advies en levert op maat. Eijgelaar Natuursteen heeft bovendien een showtuin en showroom in Kampen en Barneveld waar men terecht kan voor informatie. Ter oriëntatie kunt u ook de website bekijken www.eijgelaar.nl of vrijblijvend en kosteloos een brochure of modellenboek aanvragen via info@eijgelaar.nl of 038 – 3312175.

/// Wouter de Jonge: 'De grote jongens onder de begrafenisondernemingen zitten zo verkeerd in elkaar'. (foto Jordi Kooiman)

/// Jenny Veenendaal-Meilink: 'Ik zie de mensen zonder maskers, op hun puurst'. (foto Jordi Kooiman)

en weet dat er meer mogelijk is. Enige tijd geleden heb ik het zelfs gedurfd om aan een familie voor te stellen de kist per slee te vervoeren, omdat de begraafplaats helemaal bedekt was met sneeuw. Tien jaar geleden had men gezegd: ben je achterlijk?

Je moet als familie niet iets besluiten omdat ik vind dat het zo moet of omdat de kerk vindt dat het zo moet

Veenendaal merkt dat mensen vooral in de samenkomst meer vrijheid nemen. 'De dominee krijgt een steeds kleinere plaats, de familie geeft veel meer zelf invulling aan de bijeenkomst. Het valt me bijvoorbeeld op dat mensen steeds vaker "de kist aanspreken". Of het een verarming is, weet ik niet. Het hangt er vanaf wat voor invulling de familie eraan geeft.' Veenendaal probeert in elk geval de mensen zoveel mogelijk ruimte te geven om met eigen ideeën te komen. 'Hun ideeën hebben voorrang, het is de begrafenis van hun familielid. Wel probeer ik soms wat te sturen op muziekgebied. Het in- en uitleidende orgelspel of een muziekstuk kan best

iets moois zijn. Na een prachtig leven van iemand mag God de eer krijgen; laat dat maar horen. Verder kom ik zelf ook wel met ideeën als ik de verhalen van de familie hoor.'

De Jonge staat er hetzelfde tegenover. 'Ik krijg heel vaak de vraag "wat is gebruikelijk" of "hoe doen jullie dat altijd". Maar dat is helemaal niet relevant. Je moet niet iets besluiten omdat ik vind dat het zo moet of omdat de kerk vindt dat het zo moet. Wel houd ik de rode draad vast en geef ik af en toe een duwtje of een idee. Ik creëer ruimte voor eigen ideeën en motiveer mensen om zelf aan de slag te gaan.'

Volgens De Jonge ligt er hier ook een kans voor predikanten. 'Het siert een voorganger als hij goed luistert naar niet-kerkelijke kinderen van kerkelijke ouders. Predikanten hebben soms de neiging om hun riedeltje te riedelen, omdat ze weinig tijd hebben. Maar een gebeurtenis als deze biedt juist een kans om weer in contact te komen met die mensen. Zodat de kinderen na afloop bijvoorbeeld zeggen: "Deze man luisterde naar ons. We konden zelfs een nummer van de Beatles draaien".'

Ondanks de grote vrijheid die mensen hebben, denkt Veenendaal dat het hoofd van de meesten er niet naar staat om daar volledig gebruik van te maken. 'Ik zie de mensen zonder maskers, op hun puurst. Alles waar ze aan gedacht hebben, valt weg. Daar hebben ze geen belangstelling meer voor. De meesten willen het niet anders dan normaal.'

Christelijk?

Veenendaal profileert zich duidelijk als christelijke uitvaartondernemer. 'Dat merk je denk ik in kleine dingen', zegt ze. 'Ik kan mensen begeleiden vanuit de Bijbel. Als ze bijvoorbeeld bezig zijn met de tekstkeuze voor de dienst en ze weten niet meer precies waar iets staat, kan ik met ze meedenken en sneller helpen. Predikanten merken ook heel snel of je iets met de Bijbel hebt of niet als ondernemer. Verder kom ik, wanneer het niet echt nodig is, op zondag niet bij de familie kijken. Zo geef ik hun wat rust. Ook verzorg ik geen crematies..'

De Jonge afficheert zichzelf niet als christelijke ondernemer en begeleidt wel crematies, maar zijn geloof speelt zeker een rol. 'Ik ben christen én uitvaartondernemer. De meerwaarde is dat ik christelijke gezinnen sneller aanvoel – wat meteen de "minderwaarde" van niet-christelijke ondernemers is. Maar ik kan net zo goed christen zijn bij christelijke als bij niet-christelijke families. Gewoon, door goed voor hen te zorgen, door de "werken der barmhartigheid".'

Jordi Kooiman werkt als journalist voor Tekstbureau Vakmaten, een jonge onderneming van tekstschrijvers. Hij is redacteur van Opbouw en lid van de NGK Amersfoort-Zuid.

‘Ik maak mijn reispapieren klaar’

TEKST AD DE BOER

/// Een wit kleed en een lauwerkrans. (foto Roelof van Asselt)

Op 13 september 2010 werd Willem van Twillert begraven, 62 jaar oud. In de twee-en-een-half jaar van zijn ziek-zijn heeft hij voor zijn begrafenis alles zorgvuldig voorbereid. ‘Wij wisten precies wat papa wilde’.

Vijftig jaar geleden maakte ik, dertien jaar oud, voor het eerst een begrafenis mee, van mijn opa. In de straat hingen witte lakens voor de ramen, dragers met hoge hoeden droegen de kist, we zongen psalmen – ‘k Zal eeuwig zingen van Gods goedertierenheden – en het ging in de dienst veel over God, maar nauwelijks over opa.

De laatste tijd gaat het vaak anders: Liedboekgezangen, Psalmen voor Nu, Opwekking, een kist met geschilderde handen van de kleinkinderen, kinderen die de kist dragen, een trompet bij het graf, als je achter de kist daar naartoe

loopt, kindertekeningen in het graf. En vaak wordt in de kerk het levensverhaal van de gestorvene verteld, soms aan de hand van foto’s of filmfragmenten.

Zo veranderen onze christelijke begrafeningen. En soms maak je daar dingen mee, waarvan je denkt: zo wil ik het ook, of: dat wil ik aan anderen doorgeven. Zo verging het mij met wat ik hoorde over Willem van Twillert (GKv) uit Bunschoten-Spakenburg.

Hemels

Zijn vrouw Henny: ‘Vanaf het eerste moment van zijn ziekte sprak Wil-

lem tegen iedereen open over zijn verwachting van God door de dood heen. Hij is direct naar al zijn collega’s gegaan en heeft verteld over zijn ziekte, zijn naderende dood en zijn vertrouwen op God. Hij heeft persoonlijk afscheid genomen van iedereen: Adieu! Want de dokter dacht toen dat hij geen drie maanden meer zou leven. Dat heeft op iedereen, ook op al die jonge jongens op zijn werk, ook de moslims diepe indruk gemaakt. En dat heeft hij overal gedaan: in de kerkenraad, bij de muziekvereniging, de historische vereniging.

Wij hebben het als een groot voordeel beleefd dat papa zoveel had voorbereid

In een brief aan heel veel mensen heeft hij verteld over de sluipmoordenaar – leverkanker – die zijn leven was binnengekomen. Maar ook: “Ik ben niet overgeleverd aan het noodlot, maar mijn leven ligt in de hand van de Here, die een gouden toekomst belooft aan allen die in geloof bouwen en vertrouwen op het werk van Zijn Zoon, de Here Jezus Christus”.

Maar die drie maanden zijn dertig maanden geworden. Hij heeft dat beleefd als een toegift van God. Hij heeft nog zoveel kunnen genieten. En hij praatte er met iedereen gewoon over: over de hemel, hoe het daar zou zijn. Daar zag hij naar uit. Niet naar het sterven zelf: hij moest wel die poort door. Maar daarna. Het waren gewoon hemelse gesprekken’.

Waarom ik niet?

Dochter Tiny: ‘Zoals papa in zijn gezonde jaren heel open was over zijn geloof, zo was hij dat ook in zijn ziekte. Hij getuigde van de liefde van God die hij uit de Bijbel kende en die hij in moeilijke tijden in zijn leven had ervaren. Papa twijfelde niet. Ik heb de mensen altijd verteld dat je op de Here moet vertrouwen, waarom zou ik dan nu gaan twijfelen? Hij zei ook nooit: waarom ik? Maar: waarom zou ik geen kanker krijgen? Ik sterf geen dag te vroeg en geen dag te laat. Zijn openheid en rust en vertrouwen hebben het voor ons – dwars door al het huilen heen – zoveel makkelijker gemaakt’.

Dochter Ada: ‘Toen hij nog maar net ziek was, kwam ik op zijn kamer en zag ik dat hij al met zijn begrafenis bezig was. Ik riep: ‘Papa, wat bent u aan het doen!’ Maar dat was voor hem heel gewoon. Als je op reis gaat, heb je je reispapieren nodig. Die ga ik nu klaarmaken.

Hij wilde geen toespraken op zijn begrafenis. Daar moest God centraal staan. Hij zei tegen mij en mijn zussen en broer: Schrijf me allemaal

maar een brief met wat je op mijn begrafenis zou willen zeggen. Zelf heeft hij ook ieder van ons een aparte afscheidsbrief geschreven. Hij wilde ook geen bloemen op de kist. Als je ze wilt geven, geef ze me dan nu maar, zei hij’.

Koetsje

Henny: ‘Hij heeft een paar gesprekken gehad met de begrafenisondernemer om alles door te praten. Hij heeft zijn broers en schoonzons en Wouter gevraagd hem in de kist op de schouders te dragen. Ik zie ze er nog met elkaar over praten: grote mannen huilend met de armen om elkaar heen. Hij vroeg schoonzoon en timmerman Chris om een ruwhouten kruis te maken voor bij het condoleren. En hij overlegde in de zon in de tuin met hem over het soort kist dat hij wilde. Dat was heftig, maar goed. Schoonzoon Frans die in de bloemen zit, moest een lauwerkrans maken: de “kroon des levens” uit Jacobus 1. En hij wilde in een koetsje de gang naar de begraafplaats maken. Hij hield van die oude dingen, maar hij deed het ook voor de kleinkinderen. Dan hebben ze ook een feestelijke herinnering aan deze dag, zei hij.

En Wouter, onze zoon, moest de kaart maken. Die was klaar, toen hij stierf. Alleen moest de datum nog ingevuld worden. Ook de bedankkaart en de foto daarop – de begraafplaats vanuit een ballon gezien – heeft hij zelf klaargemaakt. En de adressen op stickers. En toen de laatste sticker klaar was, is hij gestorven. Het was een emotionele tijd, vol tranen. Maar voor hem en voor ons ook een rijke en onvergetelijke tijd’.

Zelf al meegemaakt

Tiny: ‘Op de liturgie voor het “dankuur” in de kerk heeft hij bij alle liederen en muzikale bijdragen aangegeven, voor wie hij het had uitgezocht en waarom: dit is voor Henny, dit voor Ada, dit voor mij, dit voor Eefje, dit voor Henk-Jaap die al eerder is

gestorven, dit voor de gemeente, dit voor de dorpsgenoten. Als we het allemaal hadden moeten zingen en beluisteren, had de dienst wel drie uur geduurd. De laatste week voor het sterven heeft hij dat allemaal met ons doorgesproken. Hij zei: ik heb het in mijn hoofd zelf al helemaal meege maakt. Dat was heel heftig, maar ook heel mooi’.

Ada: ‘En hij gaf ook heel precies aan, hoe het moest gaan in de kerk: de kist niet op het podium, maar tussen de gemeenteleden. Voor de dienst een zwart kleed over de kist, na de dienst een wit kleed: je gaat naar het graf als een mens wiens zonden vergeven zijn.

Hij vond het fijn om dingen te regelen. Vroeger bereidde hij weken van tevoren de hele vakantie voor, van dag tot dag. Hij heeft het ons allemaal graag uit handen willen nemen. Het klinkt misschien heel erg regieachtig, maar het was heerlijk dat er zoveel klaar was. Het was ook niet zo dat hij niks uit handen kon geven. Hij gaf juist alles uit handen aan God. En hij heeft ook alles met ons overlegd en iedereen ingeschakeld’.

Tiny: ‘Wij hebben het als een groot voordeel beleefd dat papa zoveel had voorbereid. Anders hadden we bij alles moeten vragen: wat zou papa hebben gewild, en dan denkt de een dit en de ander dat. Je hoort soms dat dat problemen geeft na een overlijden. Bij ons was het duidelijk wat hij wilde. We hoefden ons daar niet om te bekommeren. Het was klaar’.

Voor wie meer wil lezen over Willem van Twillert: www.willemvantwillert.tk en www.gewoontiny.blogspot.com (17 aug.- 9 okt. 2010).

Ad de Boer is redacteur van Opbouw en lid van de NGK Voorthuizen/Barneveld.

Hier wordt écht begraven

Op 27 januari 2009 werd Joop Bronsveld begraven, 83 jaar oud. Kinderen en kleinkinderen bedekten de kist met zand.

Zoon Gijs Bronsveld (Nederlands Gereformeerd, Doorn): 'Ik hoorde van een gemeentelid die bij een Joodse begrafenis had meegemaakt hoe het hele graf vol aarde werd geschept. Hij zei: die mensen begraven écht. Dat haakte bij mij: hier wordt écht begraven, hier wordt iemand écht aan de aarde toevertrouwd, overgegeven.

Bij het voorbereiden van de begrafenis van mijn vader heb ik het idee op tafel gelegd om de kist met aarde te bedekken, nadat die in het graf zou zijn gedaald. Zo is het ook gebeurd. Met de naaste familieleden die er voor voelden zijn we achter gebleven bij het graf en hebben we met elkaar het graf gevuld tot de kist niet meer te zien was. We waren met een man of vijftien en de schoppen gingen van hand tot hand. We hebben dat ervaren als een heel gemeenschappelijk gebeuren: samen begroeven we onze vader, schoonvader, opa en broer.

Zand en schoppen liggen er overigens niet vanzelf; dat moet je wel organiseren.

Het geluid van de klappen van het zand op het deksel van de kist was heel confronterend: dof, donker, hol. In het gooien van de schoppen zand op de kist zat ook iets van agressie tegen de dood waaraan je je niet wilt overgeven: een uiting van verzet tegen de dood, die een vijand is, die zo wordt begraven. Maar ook het markeren van het afscheid: weten dat dit stuk echt is afgesloten. Iedereen had achteraf een goed gevoel dat we het zo hebben gedaan. We zijn gestopt toen de kist bedekt was met aarde. In het rouwcentrum zaten de andere mensen die bij de begrafenis waren, te wachten. En het volschoppen van het graf had al gauw drie kwartier geduurd. Bovendien: toen je de kist niet meer kon zien, hadden we iets van: het is goed zo. Wat ik ermee wilde uitdrukken, was bereikt.

Begraven, met aarde bedekken confronteert je met de dood in al zijn zwartheid. En naarmate je de dood dieper in de ogen kijkt, komt de opstanding uit de dood die God zijn kinderen belooft, des te sterker in het licht te staan'.

Geen zand erover, maar graan erover

Op 28 september 2009 werd Johannes Pieter van Santen begraven, 87 jaar oud. Nadat de kist was gedaald, werden er graankorrels op de kist gestrooid.

Schoonzoon Wim Sluijs (Christelijk Gereformeerd, Antwerpen): 'Ik liep er al jaren mee in mijn hoofd. Hier in België maak ik meestal begrafenis van ongelovigen of rooms-katholieken mee. Vaak kun je dan een handje zand op de kist gooien. Of een takje. En meestal blijft de kist boven de aarde staan. Ik heb steeds gedacht: dat moeten wij als protestantse christenen toch veel mooier kunnen doen, bijvoorbeeld door graankorrels op de kist te strooien. Graan symboliseert sterven én opstanding. Ik denk aan het woord van de Here Jezus: "Indien de graankorrel niet in de aarde valt en sterft ...draagt hij veel vrucht." En aan het woord van Paulus: "Er wordt een aards lichaam gezaaid, maar een geestelijk lichaam opgewekt." (1 Kor. 15: 36-49) Toen we na het overlijden van mijn schoonvader bij elkaar zaten om de begrafenis te regelen, heb ik het voorgesteld. Iedereen reageerde daar direct positief op. Een van de schoonzussen heeft voor twee bakken met graan gezorgd en nadat de kist was gedaald, kon iedereen >>

die dat wilde graankorrels op de kist gooien. Veel mensen deden dat. En je snapt, hoe dat gaat met de achterkleinkinderen: die strooiden met handen vol. Het was een blij en dankbaar gebeuren rond het open graf. Wat mij betreft zou het ook subtieler mogen: een schaal met graan, waarbij iedereen een paar korreltjes op de kist strooit. Dat is als getuigenis duidelijk genoeg: graan als teken van het sterven én van het nieuwe leven dat wacht.

Naarmate de ontkerkelijking voortschrijdt, is het goed dat

christenen bij een open graf niet alleen laten horen, maar ook laten zien, waar ze in geloven. Zichtbaar maken, dat God aan zijn kinderen nieuw leven belooft door de dood heen. Geen zand erover, maar graan erover. Als een getuigenis naar niet-gelovigen: zo zeker als graankorrels die in de aarde gezaaid worden, sterven en daarna volle korenaren voortbrengen, zo zeker is het dat deze broeder of zuster die nu gestorven en begraven is, na de dood zal opstaan'.

Jij bent zo kostbaar in mijn ogen

Op 16 april 2010 werd Eva van Beuzekom begraven, 12 jaar oud. Tijdens de dienst stond haar doopkaars voor de kist.

Predikant Jan van Atten (Nederlands Gereformeerd, Langerak): 'Het was een wens van de ouders Wim en Mirjam om de kaarsen die ze bij de doop van Eva en van hun andere kinderen hadden gekregen, bij de kist neer te zetten. Eva's broer Sven en zus Amy staken ze aan. Het mooie daarvan vond ik dat zo Gods verbond, waarvan de doop het teken en zegel is, in herinnering werd geroepen. De kaars wees op Gods belofte: dit is mijn kostbaar kind, naar het woord uit Jesaja 43: "Jij bent zo kostbaar in mijn ogen, zo waardevol, en ik houd zo veel van je." Zo stond het op de liturgie.

Ik heb bij de begrafenis gezegd: Gods woord van trouw is het enige dat Eva toekomst geeft. Jezus zei over Abraham

die al lang tevoren was gestorven: "God is niet een God van doden, maar van levenden, want voor Hem leven zij allen." Ook van Eva geldt: ze is veilig in de dood, want Gods verbond reikt tot over de grenzen van de dood heen.

Bij de begrafenis keken we terug naar de doop als basis tot voorbij het sterven. Maar in het gebed bij de doop van kinderen kijken we al vooruit naar het sterven en bidden we dat het kind zonder angst voor Gods rechterstoel zal kunnen verschijnen. En ook al werden ze bestormd door vragen, dat gold echt voor Wim, Mirjam en Eva: er was geen angst voor de dood. Eva zei kort voor haar sterven: "Ik weet wat God wil, Hij wil dat ik bij hem kom". In de liturgie stond een klein blauw briefje afgedrukt met daarop in Eva's handschrift het reddend evangelie: Jezus leeft! Dat is hét bewijs dat de dood haar niet kan vasthouden. God is niet een God van doden!

Voor wie meer wil lezen over Eva van Beuzekom: www.beuzeville.nl.

Boeken voor donkere dagen

TEKST JUDITH GERKEMA-MUDDE EN JANNEKE BURGER-NIEMEIJER

In een gemiddelde evangelische boekwinkel staan over het onderwerp sterven en rouw heel wat boeken op een rij. De dood komt in ieder leven voor en raakt elk mens op een unieke manier. Het maakt al veel verschil of je een kind verliest, een broer of zus sterft, een vader of moeder, je levenspartner, een collega of vriend. De emotionele last is zo anders, maar ook in de geestelijke doorleving daarvan gaan mensen een eigen weg. De veelheid aan boeken is van die verscheidenheid een afspiegeling.

Coby Vredenburg-Schouten komt in haar boek *Je brengt me toch niet zomaar weg?* met handreikingen om in een heftige en ondoorzichtige tijd toch iets van houvast te vinden. Ze maakt een driedeling in de tijd. Er is een tijd van leven en weten van het naderend einde, de periode van sterven tot aan de uitvaart en de tijd daarna. Bij iedere tijd heeft zij heldere en concrete gedachten. Durf open te zijn naar elkaar om nog samen keuzes te maken voor nu en later. Ken de hulpinstanties en durf er gebruik van te maken. Bespreek wensen en gedachten: dat kan om een ritueel of een enkel gedicht gaan, maar ook om een wilsbeschikking, euthanasieverklaring of donorcardicil. Ook in de tijd van voorbereiding van de uitvaart vraagt zij concreet te zijn. Het kan helpen om de uitvaart

persoonlijker te maken, dichter bij de wensen en beleving van de overledene en nabestaanden. De tijd erna is getekend door rouw. In dat verband haalt zij het boek van W. ter Horst *Over troosten en verdriet* aan met een enkel woord aan: doolhof. Er is wel een uitweg, maar spreek er niet te licht en zeker niet te standaard over.

Een balans vinden

L. Elftraud van Kalckreuth gebruikt in haar boek *Meelopen naar het einde* het Bijbelse woord 'Alles heeft zijn tijd' als kapstok voor de tijd rond het sterven. Zij houdt de lezer op een integere en fijnzinnige wijze een spiegel voor als het gaat om de eigen eindigheid en die van de ander: daarin bestaan geen vaste regels, maar gaat het om de centrale betekenis van ontmoeten en ver-

trouwen. Rond de dood dreigt angst allesbepalend te zijn, tegelijk kan ook wijsheid daarin meer en meer een rol gaan spelen (Psalm 90:2). Het eigen voorgeslacht is soms belangrijk – denk aan een rozenkrans die door meerdere generaties is vastgehouden (JG). Ook de eigen levensgeschiedenis typeert zij als een archief met waardevolle beelden en gouden momenten. Het terugkijken is vaak heilzaam en helend in de beleving van dat wat gebroken wordt.

Over het 'nu' zegt zij goede dingen. Dat 'nu' kan gestempeld worden door het naderend einde, maar je kunt het ook proberen te beleven als een moment, waar een heel leven in 'huist'. Ga met die tijd zo zorgvuldig mogelijk om: aandacht houden voor de uiterlijke verzorging en de sfeer in de kamer, de zelfbeeld van iemand hooghouden, zuiver

omgaan met de waarheid (ook naar jongere kinderen toe, maar daarover straks meer).

Geestelijke ankers

Mensen vinden op unieke wijze hun weg, ervaren op eigen wijze hun troost, is de stellige overtuiging van H. de Mönink in zijn boek *Verlieskunde*. Dominee Hans Stolp is daarvan een voorbeeld en geeft hierop een eigen visie in zijn boek *Als een geliefde sterft* Hoe gaat een mens verder na zo'n groot verlies? Van iemand die bekend is met de Bijbelse beleving verwacht je niet alleen dat je iets van dat unieke en eigene proeft, maar ook merkt hoe hij zijn ankers vindt in Bijbelse woorden en in het christelijk geloof. Die verdiepende wisselwerking tussen het eigene in het zoeken van steun en het vinden van het Bijbelse houvast mis ik (JG). Die verdiepende wisselwerking tussen de eigen beleving en de Bijbel tref je bijvoorbeeld wel aan in het boek van N. Woltersdorff *Lament for a son*, waarin hij beschrijft hoe de pijn om een zo tragisch en jong verlies van een kind hem steeds weer brengt bij die ene gedachte: nee, zo heeft God het nooit bedoeld. Het is een schreeuw om herstel van de schepping en een klaagzang die moet blijven klinken.

Met vragen leven

Toen Joy, de vrouw van C.S. Lewis overleed, pakte hij een schriftje om zijn gevoelens op te schrijven. Uiteindelijk werden het vier schriftjes waarin je dichtbij zijn verdriet, zijn ontredde, zijn gedachten en gevoelens komt. Zijn ontredde geldt ook zijn geloof. 'Maar ga eens tot Hem als je Hem wanhopig nodig hebt, als alle andere hulp tevergeefs is, wat vind je dan? Een deur, die voor je neus dichtgeslagen wordt en binnen het schuivende geluid van een grendel, een dubbele grendel. Daarna stilte. Je kan evengoed weggaan.' (9) Denkend mens als hij is, schrijft Lewis over de vraag waar zijn vrouw nu is of wat de goedheid van God betekent. Hij doet dat in alle eerlijkheid, ontwapenend en soms vlijmscherp. In het vierde schrift vertelt Lewis dat hij God niet meer ervaart als een gesloten deur, terwijl zijn vragen toch niet beantwoord zijn. Er is weer wat ruimte ontstaan voor God en voor Joy zelf. Het boekje *Verdriet, dood en geloof* werd al in 1961 voor het eerst uitgegeven, maar is het zeker nog waard om genoemd, doorgegeven en gelezen te worden.

Oog en oor

Minke Weggemans laat in haar boek *Rouw in de zijlijn* vrouwen aan het woord, die een broer of zus hebben verloren. Eerder deed ze dit ook voor mannen met het boek *Broers rouwen ook* en meer algemeen *Broederziel alleen*. In al deze verhalen blijkt hoe ingrijpend het verlies is geweest en ook hoe eenzaam. Kinderen verloren niet alleen een broer of zus, maar ook heel vaak de ouders, zoals die waren voor die bittere ervaring met de dood. Door de verhalen heen klinkt steeds zo duidelijk: vraag niet hoe het met m'n ouders gaat of met de partner van m'n broer of zus, vraag alsjeblieft hoe het met mij gaat. Er is veel gezwegen in gezinnen om het huiselijk bestaan dragelijk te houden, maar rouwen blijkt geen uitstel te verdragen. Bijzonder en indringend is het om al die persoonlijke verhalen zomaar te mogen lezen. Mooi is het om iets terug te horen van waardevolle rituelen en gedichten. Ze bieden mogelijkheden om vorm te geven aan verdriet. Ook het vrijgeven van het eigen verhaal werkt heilzaam en is in feite een onderstreping van de gedachte achter het hele boek: ook voor jouw verdriet is er ruimte.

Kinderverdriet

De laatste jaren is er veel aandacht voor rouw vanuit het perspectief van kinderen. Max Velthuis schreef daar bijvoorbeeld het bekende *Kikker en het vogeltje* over. Ook Dick Bruna gaat de thematiek niet uit de weg, *Lieve oma Pluis*. Maar er zijn ook kinderboekjes vanuit christelijk perspectief. Toen het vriendje van haar zoon was overleden, schreef en tekende Mariska Vos het boek *Een stoel in de hemel*. Zoals ze zelf zegt 'om het verdrietige sterven te kunnen plaatsen in een hoopvol kader, namelijk de liefdevolle kracht van Christus'. In het boek vind je zes verhaaltjes over Bram die zijn vriendje Boris moet missen. Er is een verhaaltje over de begrafenis, maar ook eentje over de eerste verjaardag. In elk verhaal wordt iets over God verteld; dat het overleden kind bij God in de hemel is, maar net zo goed hoe het kind dat blijft leven de zorg van God kan ervaren. Aan het eind van het boekje wordt kort nog informatie over rouwverwerking gegeven. Helaas is het boekje uitverkocht, maar misschien nog te vinden in de bibliotheek of op 'Marktplaats'. Riet Fiddelaers-Jaspers is deskundige

op het gebied van rouw, ook rouw bij kinderen. Op haar website www.in-de-wolken.nl vind je veel informatie en literatuurtips rond het onderwerp.

Troost vanuit Gods woord

Jos Douma is bij velen bekend om zijn 30-dagen boekjes over Jezus. Ook voor mensen in rouw heeft hij een dagboek geschreven, een 40-dagen boekje, *In het doolhof van de rouw*. Hierin biedt Douma voor elke dag een Bijbelwoord, een korte overdenking en een gebed. De stukjes vallen op doordat ze in een paar zinnen het evangelie dichtbij brengen; dichtbij de Bijbel en dichtbij de lezer. In het begin zijn dat vooral psalmen waarin verdriet en onrust een plek krijgen. Later ook teksten waarin Jezus naar voren komt en de oproep klinkt om je ook in je verdriet aan Hem over te geven. Voorafgaand aan het 40-dagen rooster is er een hoofdstuk dat meer algemeen over rouwen en verdriet gaat.

Op www.josdouma.nl/inhetdoolhof-vanderouw kun je alle meditatieën lezen, maar ook preken, leestips en materiaal voor gespreksgroepen.

Gespreksstof

A. Maliepaard en A. Groenewegen hebben voor de HCF (Hospital Christian Fellowship) het boekje *Stervensbegeleiding, een daad van naastenliefde vanuit bijbels perspectief* geschreven. Doel daarvan is om gelovige mensen in en buiten de zorg in gesprek te brengen over dit onderwerp. Ieder hoofdstuk sluit af met een aantal vragen. Achterin staan heel wat Bijbelteksten. De verwijzing naar goede literatuur over dit onderwerp is uiterst summier. Het boekje gaat vooral in op vragen die kunnen leven rond het willen getuigen van het christelijk geloof. Een kring of persoon die ook met heel andere vragen aan de slag wil, heeft aan deze uitgave alleen niet genoeg. Boeken van Coert Lindijer als *Leven & Dood en Gids voor reisgenoten* bieden meer gespreksonderwerpen aan, weliswaar zonder gespreksvragen.

Drs. Janneke Burger-Niemeijer is kerkelijk werker in de GKv Franeke en lid van de redactie van *De Reformatie*.
Drs. Judith Gerkema-Mudde is kerkelijk werker in de NGK Amersfoort-Noord.

Verrijking
Verdieping
Versterking

BIJBELCURSUS

Wilt u de Bijbel beter leren kennen, begrijpen en toepassen?

De ETS is een interkerkelijke Bijbelcursus over de inhoud, achtergrond en boodschap van de Bijbel.

- geloofsopbouwend ■ bekwame docenten ■ meer dan 40 locaties
- één zaterdag of twee avonden per maand ■ lage cursusprijs

Zonnebloemstraat 4
3333 SW Zwijndrecht
078-6190037

info@ets-cursus.nl
www.ets-cursus.nl

ets
Evangelische Toerusting School

De betere christelijke boekhandel

Alle boeken in deze special zijn bij ons verkrijgbaar

Amsterdam	Raadhuisstraat 14	1016 DE	020 6201859
Apeldoorn	Asselsestraat 58	7311 EN	055 5222757
Arnhem	Stationsplein 3	6811 KG	026 3511014

Uw aankoop maakt wereldzending mogelijk
CLC is onderdeel van een wereldwijde zendingsorganisatie werkzaam in 60 landen

Kom langs of kijk op
www.clc.nl.org www.eboeken.nu

Dorcas Voedselactie

1-7 november

Ook bij u in de buurt!

DORCAS HULP[®]

NEDERLAND

Kijk op www.dorcasvoedselactie.nl of bel 0228 595900

Erfenis en ergernis

TEKST GERRIT VELDKAMP

Als het gaat over ‘Leven en dood’ kan het heel zinvol zijn kennis te nemen van ervaringen uit de testamentenpraktijk. Vragen hierover zijn van alle tijden. Zo lees je in Lucas 12:13 dat iemand aan Jezus vraagt: ‘Meester, zeg tegen mijn broer dat hij de erfenis met mij moet delen’. Het kan bij een erfenis kennelijk zo stroef verlopen dat er een wonder voor nodig is om tot een goede afwikkeling te komen.

Ik geef u een vrij willekeurige en niet complete opsomming van tien denkbare soorten erfgenamen die bij de afwikkeling van een erfenis voorbij kunnen komen. Wellicht roept het bij u enige herkenning op. Daarna kom ik met de top tien van oorzaken voor ergernis over een erfenis.

Tien erfgenamen

1. Onbaatzuchtig. Er zijn inderdaad onbaatzuchtige erfgenamen, die het belang van hun naasten hoger achten dan hun eigen belang. Er zijn er zelfs, die hun erfdeel verwerpen zodat de overige erfgenamen wat meer te verdelen hebben.

2. Ongeboren. Als uw zoon eerder dan u is overleden en zijn vrouw (uw schoondochter dus) is zwanger van een kind, verwekt door uw zoon, dan erft dat kind in de plaats van uw zoon, ook al is het nog niet geboren bij uw overlijden.

3. Ongeldig. Bepaalde personen kunnen niet van u erven indien zij u tijdens het laatste deel van uw leven beroepshalve hebben bijgestaan, bijvoorbeeld uw arts, uw dominee of uw verpleegster. U moet dus niet de antieke klok, waar uw dominee tijdens zijn pastorale bezoeken zo liefdevol naar opkeek, aan hem legateren. U mag echter gerust iets aan uw kerk of een andere instelling vermaken.

4. Onbekwaam. Indien u verwacht dat een door u te benoemen erfgenaam zelf niet bekwaam met bezit kan omgaan, dan kunt u dat erfdeel onder bewind stellen en in uw testament alvast een bewindvoerder benoemen.

5. Onwillig. Er zijn erfgenamen die zo moeilijk mogelijk doen. Ze houden alles tegen en tekenen niets, zodat de afwikkeling ernstige vertraging oploopt en mede-erfgenamen bij de cardioloog belanden. Voorkom dat en benoem in uw testament een bekwaam executeur met ruime bevoegdheden.

6. Onzeker. Nadat vader is overleden en de kinderen alles willen afwikkelen, kan het gebeuren dat zich iemand meldt met de bewering dat hij ook een kind van de overledene is en graag wil meedoen. Een verzoek tot gerechtelijke vaststelling van het vaderschap kan ook nog na het overlijden van vader worden ingediend en met de huidige dna-technieken is er soms duidelijk bewijsmateriaal. Als u uw erfgenamen niet met dit soort verrassingen wilt achterlaten, dan is er veel voor te zeggen om reeds bij leven of kort daarna (prins Bernhard) duidelijkheid te geven over het bestaan van onbekende afstammelingen.

7. Onvindbaar. Het komt voor dat een erflater de jongste is in een gezin van

tien kinderen en als laatste zonder afstammelingen overlijdt, zonder een testament te hebben gemaakt. Het kan lang duren voordat de notaris de meer dan honderd (achter-)neven en nichten – overal ter wereld beland – heeft getraceerd. Dat kost veel tijd en geld, een testament maken is aanzienlijk goedkoper.

8. Onwaardig. Een erfgenaam is onwaardig indien hij onherroepelijk is veroordeeld ter zake dat hij de overledene heeft omgebracht of heeft getracht om te brengen.

Artikel 3 lid 3 Boek 4 van het Burgerlijk Wetboek vermeldt dat de onwaardigheid vervalt, wanneer de erflater aan de onwaardige op ondubbelzinnige wijze zijn gedraging heeft vergeven. Als dat geen christelijke gedachte is!

9. Onduidelijk. De formulering in een testament kan aanleiding geven tot verschil van uitleg, zodat daarover de rechter een uitspraak wordt gevraagd. Voorbeeld: een mevrouw op leeftijd, ongehuwd en geen kinderen, benoemt haar broer tot enig erfgenaam. Bij haar overlijden blijkt ze op haar oude dag nog te zijn getrouwd, wat ze voor bijna onmogelijk hield. Haar testament is ongewijzigd gebleven omdat ze er kennelijk van uitging dat het automatisch door haar huwelijk vervallen was. Wie erft nu: haar man of haar broer? Wees dus

/// In de praktijk heb ik hoegenaamd geen verschil kunnen waarnemen tussen de gedragspatronen van christelijke en niet-christelijke erfgenamen. (foto Jaco Klamer)

zo helder als mogelijk is bij het onder woorden brengen van uw wensen.

10. Ondeugend. Het is mogelijk bij testament wettelijke erfgenamen te onterven omdat u vindt dat ze niet deugen. Uw onturfde afstammelingen houden, indien ze daar binnen vijf jaren na uw overlijden een beroep op doen, recht op hun legitieme portie ter grootte van de helft van hun erfdeel, echter alleen in geld. Andere onturfde familieleden, bijvoorbeeld broers en zusters, hebben geen legitieme portie en krijgen dus in het geheel niets indien ze onturfd zijn.

Top-10 oorzaken erfenisruzie:

(uitkomst van een recent onderzoek door Notariaat Magazine)

1. Verschil van mening over de waarde van huis, grond, bedrijf en dergelijke.
2. Ongelijke erfdelen, waardoor: een erfgenaam zich achtergesteld voelt.
3. Schenkingen/leningen bij leven gedaan, die niet goed zijn beschreven.
4. Verdeling inboedel/sieraden.
5. Ruzie tussen tweede echtgenoot en kinderen uit het eerste huwelijk.
6. Familieproblemen uit het verleden.
7. Gebrek aan openheid naar alle erfgenamen.

8. Invloed van aangetrouwden.

9. Slechte communicatie, wantrouwen of afgunst.

10. Onbekendheid met het erfrecht.

Voorkomen is beter

Het voert te ver om een compleet overzicht te geven van mogelijkheden om erfenisproblemen te voorkomen. Maar het wettelijk erfrecht biedt wel mogelijkheden om de afwikkeling van uw nalatenschap in goede sfeer te doen verlopen. Maak daar gebruik van en regel uw zaken eerlijk, duidelijk en tijdig. Wat uw erfgenamen vervolgens met uw moeizaam vergaarde bezit doen, daar hebt u geen vat op en wellicht zult u er

ook geen weet van hebben.

Soms vraag ik me wel af of er ook iets bestaat als christelijke ethiek op erfrechtelijk gebied. In de praktijk heb ik hoegenaamd geen verschil kunnen waarnemen tussen de gedragspatronen van christelijke en niet-christelijke erfgenamen. Dat verschil is echter wel zichtbaar bij de invulling van testamenten: christenen zullen eerder christelijke instellingen begunstigen. 'Goed doen door iets na te laten' heet dat.

Mr. Gerrit Veldkamp is notaris in Hoogezand in lid van de Gkv Hoogezand-Sappemeer Zuid.

De Bijbel waarom zou je die lezen?

Een boekje voor iedereen die de Bijbel maar een saai boek vindt. In plaats van hogere spirituele inzichten vind je er een onophoudelijke stroom van verhalen over mensen. Dat kan tegenvallen. **Reinier Sonneveld** schreef een persoonlijke en aanstekelijke introductie op het meest spraakmakende boek aller tijden. Dit boekje motiveert zowel christenen als niet-christenen om de Bijbel te (her)lezen.

48 pagina's
€2,50 tot eind dec.,
daarna €3,50

Buijten & Schipperheijn Motief

www.buijten.nl – in de boekwinkel